

Demografická charakteristika rodiny na Slovensku

Analytická publikácia, ktorá prostredníctvom demografických procesov a dát o cenových domácnostiach popisuje a hodnotí vývoj a zmeny rodinného správania na Slovensku od 70. rokov po súčasnosť. V publikácii je venovaná pozornosť aj opatreniam na podporu rodiny.

Autori:

Viera Pilinská– editor

Martina Lukáčová

Ján Mészáros

Boris Vaňo

2005 © INFOSTAT – Inštitút informatiky a štatistiky Bratislava

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto práce nesmie byť akýmkoľvek spôsobom reprodukováná bez predchádzajúceho písomného súhlasu autorov. Jej text je možno použiť len po príslušnom citovaní.

Práca neprešla jazykovou úpravou.

Obsah

Obsah	3
Úvod	5
1. Štatistické údaje o rodine	7
Počet a druh cenzových domácností	7
Cenzové domácnosti podľa počtu členov	10
Štruktúra rodinných domácností v období 1961-2001	11
Prognóza cenzových domácností do roku 2025	16
2. Rodinné správanie	19
Sobášnosť	19
Spolužitie bez sobáša	26
Rozvodovosť	31
3. Rodina – základ pre reprodukciu	41
Pôrodnosť	41
Potratovosť	47
Úmrtnosť	53
4. Opatrenia na podporu rodín	57
Ciele podpory	58
Zameranie podpory	58
Poskytovatelia podpory	59
Formy podpory	59
Konkrétne opatrenia	59
Záver	63
Literatúra	65

Úvod

Podľa medzinárodného výskumu európskych hodnôt¹ si 95,3 % Slovákov myslí, že na to, aby dieťa bolo šťastné, potrebuje domov, v ktorom sú obaja rodičia (európsky priemer je 85,4 %). Rodina v slovenskej spoločnosti teda predstavuje jednu z najdôležitejších, ak nie práve najdôležitejšiu hodnotu.

Existuje mnoho definícií rodiny. Tou najrozšírenejšou je označovanie rodiny za základnú bunku spoločnosti, ktorá pomáha svojim členom vytvárať vlastnú identitu a zároveň formuje podmienky na ich integráciu do spoločnosti. Rodina je prostredie, kde sa najľahšie a najspolahlivejšie stáva z dieťaťa spoločenský a tvorivý človek. Je to miesto, v ktorom vznikajú nevyhnutné predpoklady pre rast ľudského kapitálu, kde sa tvorí „bohatstvo spoločnosti“. Počas historického vývoja prešla rodina niekoľkými formami, od pokrvného príbuzenstva, cez párové - polygamné formy, až po monogamný typ (matriarchát, patriarchát). K základným funkciám rodiny patrí *biologická funkcia*, t.j. reprodukcia, prinášanie nového potomstva, *výchovná funkcia*, čiže zabezpečovanie všestranného, duševného a telesného rozvoja detí, ich harmonického fyzického, intelektuálneho, citového a morálneho vývinu, ďalej *emocionálna funkcia* - poskytovanie potrebného citového zázemia, pocitu spokojnosti a šťastia, *ekonomická funkcia*, pod ktorou sa rozumie zabezpečovanie materiálnych potrieb členov rodiny a *ochranná funkcia*, t.j. povinnosť rodičov starať sa o svoje deti.

Obdobie do začiatku 60. rokov sa vo vyspelých krajinách označuje za „zlatý vek rodiny“. Rodina vznikala uzatvorením manželstva a pomerne ojedinele zanikala rozvodom. Hlavnou náplňou rodinného života bolo rodenie a výchova detí. Rodina na Slovensku mala dovedy v podstate rovnakú podobu. Zmena nastala v 70. rokoch, ktoré znamenali pre severoeurópske a západoeurópske krajiny koniec jednotného rodinného modelu. Nové manželstvá vznikali menej často, staré sa naopak častejšie rozpadávali, začal rásť význam nezosobášených partnerstiev. Na Slovensku, podobne ako aj v ostatných krajinách bývalého východného bloku, sa realizoval odlišný model, pre ktorý bola charakteristická vysoká reprodukcia obyvateľstva, vysoká sobášnosť, no na druhej strane aj vysoká úmrtnosť a rozvodovosť. Zmena nastala až na prelome 80. a 90. rokov. Zásadné spoločenské zmeny po novembri 1989 sa zákonite odrazili aj v rodinnom správaní slovenskej populácie, ktoré sa začalo približovať západoeurópskemu reprodukčnému modelu. Otázkou je, či tieto zmeny znamenajú krízu alebo naopak renesanciu rodiny. Odpoveď na túto otázku nie je jednoduchá a vyžaduje si podrobné a komplexné preskúmanie problematiky odborníkmi viacerých vedných disciplín. Demografia v tomto smere poskytuje často jediné relevantné a merateľné dáta, ktorými je možné dokumentovať zmeny v rodinách a rodinnom správaní.

Predložená publikácia je prvou publikáciou Výskumného demografického centra špecificky zameranou na problematiku rodiny. Práca má charakter komplexnej analytickej publikácie. Ťažiskom publikácie sú analýzy hlavných demografických procesov, ktoré sa týkajú rodiny. Ich prostredníctvom sú popísané zmeny v rodinnom správaní sa populácie Slovenska, ako aj prejavy a dôsledky týchto zmien na ďalší vývoj rodiny. Významnú časť publikácie tvorí aj popis základných štatistických informácií o rodine, t.j. popis údajov o cenzových domácnostiach zo sčítania obyvateľov. Sledovaný časový horizont - začiatok 70. rokov, bol zvolený zámerné, aby sa pokrylo celé obdobie odvtedy, ako sa v Európe začali výraznejšie diferencovať rôzne reprodukčné a rodinné modely. V publikácii je venovaná veľká pozornosť aj opatreniam na podporu rodín - ciele a formy podpory, koho a ako podporovať, kto má poskytovať podporu, atď.

Všetky údaje, ktoré sa použili pri príprave publikácie, ako aj tie, ktoré sa nachádzajú v tabuľkách a grafoch, pochádzajú zo zdrojov Štatistického úradu SR.

Práca vychádza v obmedzenom náklade v slovenskej a v anglickej verzii. Bude distribuovaná medzi zástupcov najvyšších riadiacich orgánov, štátnej správy, výskumných inštitúcií, vysokých škôl a médií tak, aby bola v dostatočnej miere zabezpečená informovanosť odbornej aj laickej verejnosti. Vydanie anglickej verzie umožní prezentovať poznatky o vývoji rodiny a rodinnom správaní na Slovensku v zahraničí a vytvorí podklad, ktorý bude možné využiť aj v medzinárodných štúdiách. Plné znenie publikácie v oboch verziách je vystavené aj na web stránke Výskumného demografického centra na adrese: www.infostat.sk/vdc.

¹ European Values Study 1999/2000 koordinovala Tilburgská univerzita a na Slovensku Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied.

1. Štatistické údaje o rodine

Najvýznamnejším zdrojom dát o rodine sú údaje zo sčítania obyvateľov, domov a bytov. Ide o vyčerpávajúce zisťovanie, ktoré poskytuje podrobné informácie nielen o rodine ako o základnej spoločenskej jednotke, ale aj o členoch, ktorí ju tvoria. Pri získavaní štatistických dát o rodine sa konkrétne vychádza z údajov o cenзовých domácnostiach², pri definovaní ktorých sa uplatňovalo práve hľadisko príbuzenských vzťahov v rámci rodiny. Cenзовая domácnosť môže byť tvorená aj osobami spoločne bývajúcimi v jednom byte bez rodinnej väzby, ale v rámci jednej hospodáriacej domácnosti. Na základe toho rozlišujeme cenзовé domácnosti rodinné a ostatné. Jadrom rodinných domácností je rodina, ktorá môže byť úplná alebo neúplná. Úplnú rodinu tvorí manželský alebo nezosobášený pár, s deťmi (bez ohľadu na ich vek, ak dospelé deti netvoría samostatnú cenзовú domácnosť) alebo bez detí. Neúplnú rodinu tvorí jeden z rodičov aspoň s jedným dieťaťom (bez ohľadu na vek dieťaťa, ale so zohľadnením spoločného hospodárenia). Zjednodušene: rodinnú domácnosť tvoria minimálne dve osoby v priamom príbuzenskom vzťahu. Ostatné domácnosti delíme na viacčlenné nerodinné domácnosti a domácnosti jednotlivcov. Viacčlennú nerodinnú domácnosť tvoria dve alebo viac osôb, príbuzných i nepríbuzných, hospodáriacich spoločne, ktoré však netvoría rodinnú domácnosť. Domácnosť jednotlivca tvorí jediná fyzická osoba, ktorá býva v byte sama alebo ako podnájomník alebo býva spoločne s ďalšou cenзовou domácnosťou, ale samostatne hospodári. Nevýhodou získavania údajov týkajúcich sa rodiny z dát o cenзовých domácnostiach je jeho desaťročná periodicitá, ktorá súčasným požiadavkám nepostačuje.

Napriek tomu, že predmetom analýzy rodiny budú predovšetkým rodinné domácnosti, budeme sa čiastočne venovať aj ostatným - nerodinným typom domácností, ktoré predstavujú dôležitý druh súčasných foriem spoluzitia, resp. bývania.

Počas uplynulých 45 rokov – odkedy sa rodina stala predmetom štatistického zisťovania, sa v štruktúre rodinných domácností udiali viaceré zmeny. Tie najvýznamnejšie súviseli so zmenou reprodukčného modelu na konci 20. storočia. V celom sledovanom období si rodina plnila svoje základné funkcie (biologické, výchovné, ekonomické, atď.), ale po roku 1989 bolo nevyhnutné, aby sa rodiny prispôbili novej politickej, hospodárskej a sociálnej situácii. Začiatok 90. rokov preto možno považovať za začiatok obdobia zásadných zmien v štruktúre rodiny a rodinného správania.

Počet a druh cenзовých domácností

Od roku 1961 počet cenзовých domácností plynulo rastie. Z 1183,3 tisíc cenзовých domácností evidovaných pri sčítaní v roku 1961, vzrástol ich počet na 2071,7 tisíc v roku 2001. V relatívnom vyjadrení to predstavuje nárast o 75 %. Najväčší prírastok cenзовých domácností 23,5 % bol dosiahnutý medzi sčítaniami 1970-1980, teda v období, ktoré bolo „priaznivo naklonené“ najmä rastu rodinných domácností. V štruktúre cenзовých domácností si v jednotlivých rokoch sčítania dominantné postavenie udržiavali úplné rodinné domácnosti. Intenzita vytvárania úplných rodín bola až do konca 80. rokov stále vysoká vzhľadom na prevažujúci podiel osôb žijúcich v manželstve. Absolútne počty úplných rodín v sledovanom období rástli, napriek postupnému klesaniu ich podielu na celkovom počte cenзовých domácností. Výnimkou je rok 2001, kedy v porovnaní s predchádzajúcim sčítaním počet úplných rodín po prvýkrát klesol o 66,5 tisíc, t.j. na 1168 tisíc úplných rodín. V roku 1961 tvorili úplné rodinné domácnosti viac ako 80 % cenзовých domácností, do roku 1980 ich podiel klesol na 70,6 % a v roku 2001 to bolo už len 56,4 %. Orientácia na tradičnú rodinu, ktorá v populácii prevládala, sa prejavovala najvyšším podielom úplných rodín s deťmi na celkovom počte rodinných domácností. Systém celého radu pronatalitných opatrení, ktoré sa v spoločnosti uplatňovali, mal silný motivujúci účinok pre zakladanie rodiny a rodenie detí. Narodenie dieťaťa často zvyšovalo šancu rodičov získať samostatné bývanie. Počet úplných rodín s deťmi od roku 1961 až do roku 1991 rástol. Napriek tomu, že sčítanie v roku 1991 prebehlo už v inej spoločensko-politickej situácii, na Slovensku ešte doznieval starší tzv. východoeurópsky reprodukčný model. V tomto roku dosiahol počet úplných rodín s deťmi svoje maximum - 762,3 tisíc. Od roku 1961 do roku 1991 sa počet úplných rodín s deťmi zvýšil o 35,3 %.

Od začiatku 90. rokov sa začalo demografické správanie obyvateľstva Slovenska radikálne meniť a približovať západoeurópskemu reprodukčnému modelu. Znižovanie sobášnosti a plodnosti, ktoré vrcholilo na prelome 20. a 21. storočia, sa odrazilo v znížení absolútneho i relatívneho počtu úplných rodín s deťmi. V roku 2001 dosiahol počet úplných rodín s deťmi 644,1 tisíc, to znamená, že za posledné intercenзálne obdobie 1991-2001 sa ich počet znížil o 15,5 %. Opačný trend vo vývoji zaznamenali úplné rodinné domácnosti bez detí. V intercenзálnom období 1961-1970 sa ich počet znížil z 396,9 tisíc na 367,1 tisíc, ale od sčítania v roku 1980 ich počet stále rastie. Úplné rodiny

² Po prvýkrát sa pojem cenзовая domácnosť objavil pri Sčítaní ľudu, domov a bytov v roku 1961. Podstatou vymedzenia nového pojmu cenзовая domácnosť bola úprava do tej doby bežného spracovania dát o domácnostiach s cieľom získať čo najpresnejšie podklady pre plánovanie potreby bytov.

bez detí tvoria dlhodobo viac ako štvrtinu všetkých cenзовých domácností. Najvyšší počet, a to 523,9 tisíc úplných rodín bez detí, bol zaznamenaný pri poslednom sčítaní obyvateľov domov a bytov v roku 2001. Príčína intenzívnejšieho rastu úplných rodín bez detí v poslednom období spočíva na jednej strane v už spomínaných zmenách demografického správania sa obyvateľstva, keď mladí manželia odkladajú príchod detí do rodiny na neskoršie obdobie. Na druhej strane je to aj postupne sa zlepšujúca úroveň úmrtnosti starších osôb v populácii, pretože úplnú rodinu bez detí môže tvoriť aj pár, ktorého deti už nepatria do kategórie závislých detí.

Tab. 1.1 Cenзовé domácnosti podľa druhu

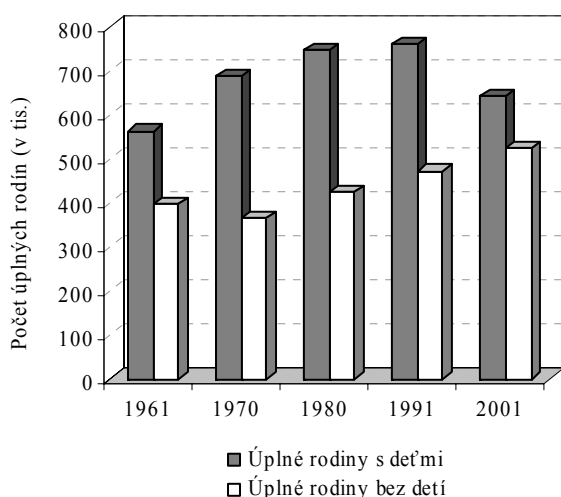
Druh domácnosti	Rok sčítania									
	1961 ^a		1970 ^b		1980 ^b		1991 ^c		2001 ^c	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
CD spolu	1 183 316	100,0	1 344 687	100,0	1 660 477	100,0	1 832 484	100,0	2 071 743	100,0
Úplné rodiny s deťmi	563 473	47,6	688 637	51,2	746 892	45,0	762 336	41,6	644 103	31,1
Úplné rodiny bez detí	396 875	33,5	367 107	27,3	425 084	25,6	472 137	25,8	523 920	25,3
Neúplné rodiny	99 612	8,4	115 050	8,6	136 360	8,2	190 931	10,4	246 358	11,9
Nerodinné domácnosti	13 664	1,2	13 091	1,0	23 953	1,4	7 792	0,4	35 339	1,7
Domácnosti jednotlivcov	109 692	9,3	160 802	12,0	328 188	19,8	399 288	21,8	622 023	30,0

^a deti do 14 rokov

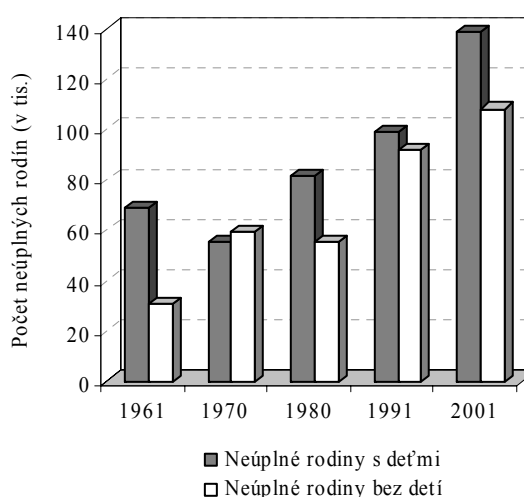
^b deti do 15 rokov

^c závislé deti

Graf 1.1 Vývoj úplných rodín

Graf 1.2 Vývoj neúplných rodín

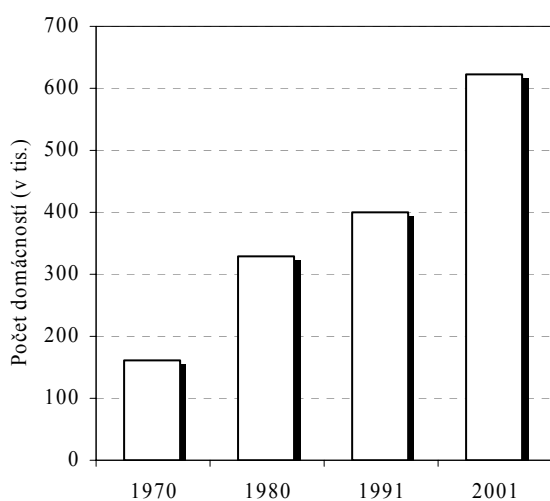
Pozn. 1961 – len deti do 14 rokov

Ďalšou charakteristickou črtou vo vývoji cenзовých domácností od roku 1961 po súčasnosť je pomerne dynamický rast neúplných rodín. Ide predovšetkým o prejav, resp. dôsledok nepriaznivého vývoja rozvodovosti. V roku 1961 bolo na Slovensku 99,6 tisíc neúplných rodín, do roku 2001 sa ich počet viac ako zdvojnásobil, keď dosiahol hodnotu 246,4 tisíc. Najnižší intercenзálny prírastok neúplných rodín, iba 15,5 %, bol zaznamenaný v období 1961-1970, naopak najvyšší, až 40 % v období 1980-1991 (v tomto období prírastok neúplných rodín prevyšoval prírastok úplných rodín viac ako osemnásobne).

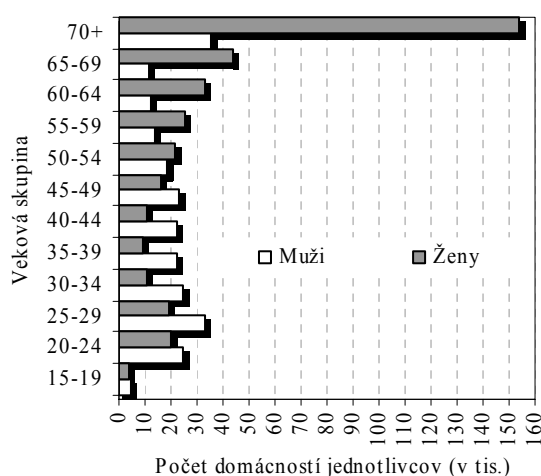
Pozornosť si vyžadujú aj domácnosti jednotlivcov, vzhľadom na ich zastúpenie na celkovom počte cenзовých domácností a vzhľadom na zmeny, ktoré nastali v ich štruktúre od začiatku 60. rokov. Domácnosti jednotlivcov zaznamenali taký intenzívny nárast ako žiadny iný typ cenзовých domácností. V roku 1961 tvorili domácnosti jednotlivcov 9,3% podiel všetkých cenзовých domácností, v roku 2001 tento podiel dosiahol 30 %. Najväčší prírastok domácností jednotlivcov 104,1 % v intercenзálnom období 1970-1980, bol zapríčinený hlavne pribúdaním rozvedených a ovdovených osôb v populácii (predovšetkým ovdovených žien, vzhľadom na vysokú nadúmrtnosť mužov), zvyšovaním počtu bytov najmä v 80. rokoch a rastom dôchodkov. V poradí druhý najväčší prírastok domácností jednotlivcov 55,8 % bol zaznamenaný v období medzi sčítaniami 1991 a 2001. V roku 1991 žilo v domácnostiach jednotlivcov 10,1 % dospelých populácie Slovenska. V priebehu 10 rokov sa tento podiel zvýšil na 15,5 %. To znamená, že v roku 2001 každá 6 dospelá osoba žila sama (každý 7 muž a každá 5 žena). Vo vývoji domácností jednotlivcov sú výrazné diferencie predovšetkým vo vekovom zložení a rodinnom stave. Vo všetkých sčítaniach prevládali zhruba dvojnásobne domácnosti jednotlivcov žien nad domácnosťami jednotlivcov mužov. Až pri poslednom sčítaní obyvateľov, domov a bytov sa tento pomer znížil na 1,5 násobok. V roku 1961 prevládali

u oboch pohlaví v domácnostiach jednotlivcov ovdovení muži a ženy. Od roku 1970 sa toto rozdelenie mení, a to v prípade domácností jednotlivcov mužov v prospech slobodných, u žien ostáva najpočetnejšou skupina ovdovených. Z hľadiska vekového zloženia v celom sledovanom období tvorili najvyšší podiel domácností jednotlivcov mladšie vekové kategórie 20-34 ročných slobodných mužov a žien a ovdovení muži a ženy nad 70 rokov. V porovnaní s predchádzajúcim sčítaním sa roku v 2001 zvýšil podiel domácností jednotlivcov slobodných mužov o 118 %, v prípade slobodných žien to bol nárast o 72 %. Z celkového počtu domácností jednotlivcov mužov bola v roku 2001 najpočetnejšie zastúpená veková skupina 20-24 ročných (20,7 tisíc) a 25-29 ročných (21,3 tisíc) slobodných mužov a veková skupina ovdovených mužov nad 70 rokov (25,5 tisíc). U domácností osamelo žijúcich žien v roku 2001 prevládali ženy 70 ročné a staršie (132,7 tisíc) a ženy 20-24 ročné (takmer 16 tisíc). Vysoké podiely slobodných mužov a žien v uvedených vekových kategóriách svedčia o odkladaní prvých sobášov do vyššieho veku a znižovaní intenzity sobášnosti, ako aj o uprednostňovaní nezávislého spôsobu života „bez stáleho partnera“ alebo bez partnera vôbec. Trend zvyšovania priemerného veku pri sobáši je v krajinách západnej Európy bežný a Slovensko ho nasleduje. Predpokladá sa, že aj v budúcnosti sa bude, ako prejav zosilneného individualizmu a oslabenia záujmu o rodinný život, počet domácností jednotlivcov naďalej zvyšovať.

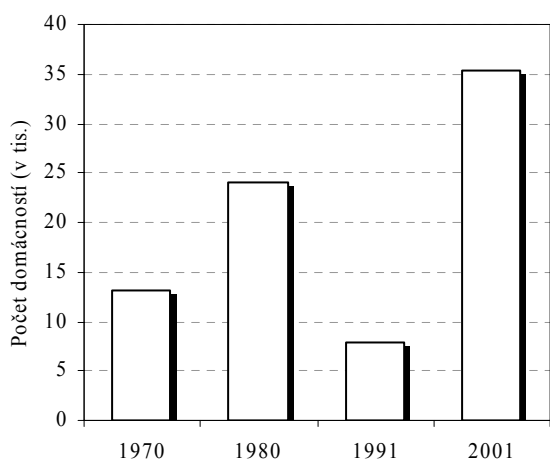
Graf 1.3 Vývoj domácností jednotlivcov

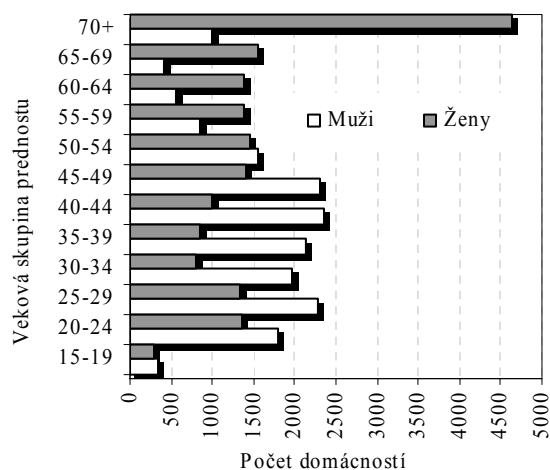
Graf 1.4 Domácnosti jednotlivcov v roku 2001

Graf 1.5 Vývoj viacčlenných nerodinných domácností

Graf 1.6 Viacčlenné nerodinné domácnosti v roku 2001

Viacčlenné nerodinné domácnosti podľa výsledkov jednotlivých sčítaní obyvateľov, domov a bytov tvorili iba malú časť z celkového počtu cenových domácností. Ich podiel nikdy neprekročil hranicu 2 %. S rastom počtu cenových domácností rástol aj počet tohto typu domácností. Výnimkou je rok 1991, v ktorom podiel viacčlenných nerodinných domácností predstavoval iba 0,4 % všetkých cenových domácností. Od roku 1961 do sčítania 2001 sa ich počet takmer strojnásobil. Maximálny prírastok viacčlenných nerodinných domácností 353,5 % bol zaznamenaný v intercenzálnom období 1991-2001. Zloženie viacčlenných nerodinných domácností podľa pohlavia a rodinného stavu prednosti (osoby na čele domácnosti) bolo v roku 2001 u mužov aj u žien rovnaké. V oboch prípadoch prevládali slobodní, ale podiel viacčlenných nerodinných domácností bol u slobodných mužov – prednostov vyšší (37 %) ako u slobodných žien (21,9 %). Druhú najpočetnejšiu skupinu v prípade domácností na čele s mužom tvorili

rozvedení (5,3 %), v prípade žien to boli ovdovené (18,9 %). Rastúci počet týchto domácností, ako aj zvyšujúci sa podiel slobodných prednostov (vo veku 25-29 rokov u mužov a 20-25 rokov u žien), je ďalším dôkazom, že proces odkladania manželstva a reprodukcie sa v populácii skutočne realizuje. Naproti tomu vysoký podiel ovdovených žien 65 ročných a starších na čele viacčlenných nerodinných domácností je výsledkom vysokej nadúmrtnosti mužov.

Cenzové domácnosti podľa počtu členov

Pre cenzové domácnosti z hľadiska počtu ich členov je charakteristické postupné znižovanie počtu viacčlenných domácností a narastanie domácností s menším počtom členov. Najdynamickejšie rástli počty cenzových domácností s jedným členom, ktoré v sledovanom období zaznamenávali najvyššie intercenálne prírastky (21,7 % až 104,1 %).

Tab. 1.2 Cenzové domácnosti podľa počtu členov

Počet členov cenzovej domácnosti	Rok sčítania									
	1961		1970		1980		1991		2001	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
1	109 692	9,3	160 802	12,0	328 188	19,8	399 288	21,8	622 023	30,0
2	281 416	23,8	317 175	23,6	384 931	23,2	438 827	23,9	481 628	23,2
3	251 085	21,2	276 534	20,6	316 917	19,1	336 692	18,4	370 966	17,9
4	247 157	20,9	294 501	21,9	374 926	22,6	421 569	23,0	404 046	19,5
5	153 657	13,0	166 997	12,4	168 021	10,1	168 523	9,2	134 617	6,5
6	75 100	6,3	72 119	5,4	55 090	3,3	47 548	2,6	37 767	1,8
7a viac	65 209	5,5	56 559	4,2	32 404	2,0	20 037	1,1	20 696	1,0
Spolu	1 183 316	100,0	1 344 687	100,0	1 660 477	100,0	1 832 484	100,0	2 071 743	100,0

Vo výsledkoch jednotlivých sčítaní od roku 1961 malo najviac domácností dvoch členov. Výnimkou je rok posledného sčítania obyvateľov, domov a bytov 2001, kedy počet jednočlenných domácností vysoko prekročil počty ostatných cenzových domácností. Počet cenzových domácností s dvoma členmi sa postupne zvyšoval z 281,4 tisíc v roku 1961 na takmer 385 tisíc v roku 1980, až na 481,6 tisíc v roku 2001. V období 1961-2001 sa počet cenzových domácností s dvoma členmi zvýšil o 71 %. Najviac (21,4 %) ich pribudlo v období medzi sčítaniami 1970-1980. Ich podiel na celkovom počte cenzových domácností bol v jednotlivých rokoch sčítania približne rovnaký (23-24 %). Tri štvrtiny dvojčlenných cenzových domácností tvorili do roku 1991 úplné rodiny. Aj v roku 2001 tvorili úplné rodiny najväčšiu časť dvojčlenných cenzových domácností, hoci ich podiel klesol na 65 %.

Druhou najpočetnejšou skupinou cenzových domácností podľa počtu členov sú štvorčlenné domácnosti. Najviac domácností s počtom členov 4 pribudlo opäť v intercenálnom období 1970-1980, keď ich prírastok dosiahol 27,3 %. Od roku 1980 do roku 1991 sa prírastok štvorčlenných cenzových domácností znížil takmer o polovicu na 12,4 %, a v roku 2001 došlo po prvýkrát k úbytku týchto domácností o 4,2 %. To znamená, že tradičný model dvojdetnej rodiny je v súčasnosti na ústupe a pomerne univerzálna predstava o „ideálnom“ počte dvoch detí v rodine, začína nadobúdať väčšiu rozmanitosť. Okrem dvojdetných začínajú byť atraktívne rodiny s jedným dieťaťom a bezdetné rodiny. V protiklade s poklesom počtu štvorčlenných úplných rodín je nárast štvorčlenných neúplných rodín. Len v priebehu posledného intercenálneho obdobia sa zvýšil počet takýchto domácností o 35 %. Cenzové domácnosti s tromi členmi patria svojím podielom na celkovom počte cenzových domácností k početnejším. Ich podiel na celkovom počte cenzových domácností sa pohyboval v intervale od 21,2 % v roku 1961 do 17,9 % v roku 2001. Podobne ako v prechádzajúcom prípade aj v trojčlenných cenzových domácnostiach prevládajú úplné rodiny.

Od roku 1961 je možné sledovať postupné znižovanie podielu domácností, v ktorých je počet členov vyšší ako štyri. Už v prípade domácností s počtom členov 5 boli zaznamenané veľmi nízke intercenálne prírastky. V období 1961-1970 sa zvýšil počet päťčlenných cenzových domácností o 8,7 %, no v nasledujúcich intercenálnych obdobiach tieto prírastky nedosahovali ani 1 % a v období 1991-2001 sa prírastok zmenil na výrazný úbytok (-20,1 %). S rastúcim počtom členov sa zvyšujú aj intercenálne úbytky cenzových domácností. Dá sa povedať, že slovenská rodina prechádza z viacgeneračnej na jednogeneračnú. Na druhej strane relatívne stabilné podiely domácností s počtom členov 5 a viac v období 1991-2001 sú výsledkom pravdepodobne prechodného spolužitia viacerých rodín, hlavne z ekonomických dôvodov.

Tab. 1.3 Prírastky, resp. úbytky cenзовých domácností podľa počtu členov v jednotlivých intercenзálnych obdobiach (v %)

Obdobie	Počet členov cenзовej domácnosti						
	1	2	3	4	5	6	7 a viac
1961-1970	46,6	12,7	10,1	19,2	8,7	-4,0	-13,3
1970-1980	104,1	21,4	14,6	27,3	0,6	-23,6	-42,7
1980-1991	21,7	14,0	6,2	12,4	0,3	-13,7	-38,2
1991-2001	55,8	9,8	10,2	-4,2	-20,1	-20,6	3,3

Štruktúra rodinných domácností v období 1961-2001

Zmeny počtu rodinných domácností prebiehajú súčasne so zmenami ich štruktúry. V úvodnej časti tejto kapitoly bolo naznačené, že od roku 1961 cenзовým domácnostiam dominujú rodinné domácnosti, v rodinných domácnostiach prevládajú počty úplných rodín nad neúplnými a v úplných rodinách zase prevládajú rodiny s deťmi nad rodinami bez detí.

Predstavu o intenzite zakladania úplných rodinných domácností môžeme získať porovnaním zastúpenia vydatých žien v populácii a evidovaného počtu úplných rodín. V období 1991-2001 došlo k výraznému prehĺbeniu procesu znižovania počtu vydatých žien v populácii Slovenska. Odklad sobášov do vyššieho veku spolu s výrazne zníženou intenzitou sobášnosti spôsobili, že v roku 2001 bolo vo vekovej skupine 20-24 ročných žien vydatých iba 27,2 %. V predchádzajúcom období až do sčítania 1991 (vrátane), tvorili vydaté ženy tejto vekovej skupiny takmer 60 %. Podobne sa znížil podiel vydatých 25-29 ročných žien z pôvodných cca 80 % na 63,3 %. Podiel 30-34 ročných vydatých žien sa znížil z 90 % v roku 1970 na 76,8 % v roku 2001. V dôsledku toho sa v roku 2001 znížil počet žien uvedených vekových kategórií v úplných rodinách. Zo 100 vydatých žien vo veku 20-24 rokov v roku 2001 bolo v úplnej rodinnej domácnosti 79,1 žien (do roku 1991 to bolo až 90 žien). Vo vyššej vekovej skupine 25-29 ročných, pripadalo v tom istom roku na 100 vydatých iba 86,9 úplných rodín so ženou vo veku 25-29 rokov (do roku 1991 to bolo cca 96-98 %). Približne od 40. roku veku sa počet žien v úplnej rodine ustálil na hodnotách veľmi blízkych hodnotám z predchádzajúcich sčítaní.

Tab. 1.4 Intenzita vytvárania úplných rodinných domácností podľa veku žien

Vek ženy	Na 100 žien v populácii pripadalo vydatých				Na 100 vydatých žien pripadalo ÚRD ^a			
	1970	1980	1991	2001	1970	1980	1991	2001
-19	6,5	7,2	6,9	1,8	97,4	83,4	84,2	88,2
20 - 24	58,8	59,8	57,8	27,2	94,6	91,0	90,4	79,1
25 - 29	85,6	82,1	80,9	63,3	97,8	96,3	96,4	86,9
30 - 34	90,1	86,1	84,0	76,8	99,1	98,6	99,0	94,9
35 - 39	90,1	86,7	83,3	79,4	99,4	99,4	99,5	98,5
40 - 44	88,0	85,9	82,0	78,7	99,3	99,6	99,8	99,6
45 - 49	84,0	83,1	79,8	76,4	99,3	99,6	99,6	99,4
50 - 54	78,9	78,3	76,3	73,5	99,2	99,3	99,5	99,6
55 - 59	72,2	70,6	69,2	68,6	99,2	99,1	99,4	99,2
60 - 64	63,0	61,5	59,6	60,3	98,7	98,8	98,9	99,3
65 - 69	50,6	50,0	46,8	48,4	98,0	98,2	98,6	98,8
70+	27,5	26,5	21,8	24,1	96,7	96,3	96,2	96,4

^a Úplná rodinná domácnosť

Absolútne počty úplných rodín sa príliš nemenili. Ich prírastky sa v intercenзálnych obdobiach 1961-1970 a 1970-1980 pohybovali okolo 10-11 %. Koncom 80. rokov sa intenzita zakladania úplných rodín začína mierne znižovať. V období 1980-1991 dosiahol prírastok úplných rodín iba polovicu hodnoty z predchádzajúceho intercenзálneho obdobia a medzi poslednými dvoma sčítaniami 1991-2001 došlo k ich historicky prvému úbytku (o 5 %). V tom istom období dochádza aj k zmene v štruktúre úplných rodín, t.j. k znižovaniu podielu úplných rodín s deťmi v prospech úplných rodín bez detí. Od začiatku sledovaného obdobia sa počet úplných rodinných domácností s deťmi zvýšil o 80,6 tisíc (t.j. o 14 %) a počet úplných rodinných domácností bez detí o 127 tisíc (t.j. o 32 %). Priemerný počet závislých detí v úplných rodinách klesal z 2,1 v rokoch 1961 a 1970, na 1,95 v roku 1980. Na prelome 80. a 90. rokov sa priemerný počet závislých detí v rodine znížil ešte výraznejšie – na 1,2 (1991) a nakoniec v roku 2001 pripadalo na jednu úplnú rodinu v priemere 1,01 dieťaťa. V roku 1961 boli najpočetnejšie rodiny s jedným dieťaťom. Od roku 1970 medzi úplnými rodinami s deťmi prevládajú rodiny s počtom detí dva. Vo všetkých rokoch sčítania sa s rastúcim počtom detí počet úplných rodín znižuje. V jednotlivých intercenзálnych obdobiach

prírastok úplných rodín s dvoma, troma a viacerými deťmi znižoval a postupne sa menil na úbytok. Prírastok počtu úplných rodín s dvoma deťmi sa začal znižovať už v intercenálnom období 1970-1980, k jeho úbytku (-20,3 %) však došlo až v poslednom intercenálnom období 1991-2001. Aj keď sa proces poklesu plodnosti na Slovensku realizoval už od roku 1974, až jeho prehĺbenie, ktoré nastalo koncom 90. rokov spôsobilo spomínaný úbytok počtu rodín s dvoma deťmi. Úbytok rodín s troma, štyrmi a viacerými deťmi sa prejavil skôr. V prípade úplných rodín s troma deťmi došlo k ich úbytku o 5,7 % už v období 1980-1991, v období 1991-2001 tento úbytok dosiahol až 35,9 %. Úplných rodín so štyrmi a viacerými deťmi ubúdalo už od intercenálneho obdobia 1970-1980 (z -29,9 % v období 1970-1980 na -26,1 % v období 1980-1991 a až na -22,6 % v období 1991-2001).

Tab. 1.5 Úplné rodiny podľa počtu detí

Rok	Spolu	V tom		Úplné rodiny podľa počtu detí				Priemerný počet detí v úplných rodinách
		bez detí	s deťmi	1	2	3	4 a viac	
1961 ^a	960 400	396 900	563 500	214 400	189 700	95 300	64 100	2,10
1970 ^b	1 055 744	367 107	688 637	244 682	256 070	117 227	70 658	2,10
1980 ^b	1 171 976	425 084	746 892	253 639	319 586	124 152	49 515	1,95
1991 ^c	1 234 473	472 137	762 336	255 343	351 968	118 438	36 587	1,20
2001 ^c	1 168 023	523 920	644 103	259 250	280 674	75 877	28 302	1,01

^a deti do 14 rokov^b deti do 15 rokov^c závislé deti**Tab. 1.6 Zloženie úplných rodinných domácností podľa počtu závislých detí a veku žien**

Veková skupina	Rok sčítania	Počet závislých detí					Priemerný počet detí na 1 ženu	
		0	1	2	3	4 a viac	ženy spolu	ženy s deťmi
15-19	1961	7 841	6 277	842	124	0	0,55	1,15
	1970	7 655	5 435	879	129	17	0,54	1,19
	1980	5 250	5 558	930	106	21	0,66	1,18
	1991	6 020	5 719	789	76	6	0,60	1,15
	2001	1 032	1 788	416	72	24	0,88	1,28
20-24	1961	21 850	41 341	21 088	5 203	1 265	1,16	1,52
	1970	24 315	51 654	22 098	4 102	1 190	1,10	1,44
	1980	26 134	53 240	33 328	5 759	1 102	1,19	1,52
	1991	18 635	45 639	26 026	3 920	849	1,19	1,48
	2001	11 322	25 653	9 319	1 586	637	1,07	1,40
25-29	1961	10 041	32 270	48 237	22 996	10 743	1,98	2,15
	1970	8 288	36 034	54 583	18 740	7 179	1,87	2,01
	1980	11 108	41 675	84 534	26 280	7 394	1,89	2,02
	1991	10 440	38 545	76 100	19 992	5 233	1,82	1,96
	2001	12 475	44 045	46 525	8 813	3 464	1,55	1,74
30-34	1961	7 925	23 058	49 790	30 256	24 381	2,39	2,53
	1970	4 672	17 813	53 732	29 534	17 632	2,38	2,47
	1980	5 750	18 149	76 965	37 624	14 577	2,29	2,38
	1991	6 737	21 543	91 515	37 219	12 121	2,19	2,28
	2001	5 944	27 079	67 399	19 552	7 807	2,00	2,10
35-39	1961	10 843	25 234	43 601	30 715	29 223	2,41	2,61
	1970	6 537	19 046	48 748	31 119	22 563	2,43	2,56
	1980	5 163	18 103	57 093	31 479	14 980	2,32	2,42
	1991	8 343	28 019	88 591	38 444	12 937	2,15	2,25
	2001	7 207	27 287	75 693	26 045	9 741	2,06	2,17
40-44	1961	13 711	20 752	21 439	12 297	11 465	1,91	2,31
	1970	18 365	35 035	40 312	20 841	14 640	1,89	2,20
	1980	18 339	36 773	38 515	15 079	7 667	1,66	1,97
	1991	27 875	51 423	49 404	15 002	4 367	1,45	1,79
	2001	31 622	51 917	51 190	14 176	4 898	1,42	1,79
45-49	1961	36 813	31 240	17 987	8 125	6 178	1,19	1,88
	1970	43 187	42 504	25 434	10 017	6 198	1,19	1,80
	1980	49 930	39 371	18 520	5 360	2 793	0,91	1,59
	1991	57 895	37 910	14 685	2 942	826	0,70	1,42
	2001	76 770	49 498	23 572	4 655	1 424	0,75	1,48

Porovnanie výsledkov posledných piatich sčítaní ukazuje, že k výrazným zmenám došlo v úplných rodinách so ženou vo veku 20-29 rokov, u ktorých vzrástol podiel bezdetných rodín. Významný je aj nárast rodín s jedným dieťaťom v tejto vekovej kategórii žien, na úkor ktorých klesol podiel úplných rodín s dvoma a ešte viac s troma deťmi. V prípade úplných rodín s 30-34 ročnou ženou sa zvýšilo zastúpenie jednodetných úplných rodín, znížil sa podiel trojdetných úplných rodín a stabilizoval sa podiel úplných rodín s dvoma deťmi (od roku 1980 nad 50 %). V úplných rodinách so ženou nad 35 rokov sú zmeny v počtoch úplných rodín malé. Pre všetky vekové skupiny vydatých žien v úplných rodinách s deťmi je charakteristický pokles priemerného počtu detí pripadajúcich na 1 ženu. Výnimkou je najmladšia veková skupina 15-19 ročných vydatých žien, u ktorých sa priemerný počet detí na jednu ženu v roku 2001 mierne zvýšil (1,28 dieťaťa).

Už od sčítania v roku 1961 sa pod vplyvom rastúcej rozvodovosti zvyšoval nepomer medzi počtami úplných a neúplných rodín. Kým v roku 1961 pripadalo na 100 úplných rodín 10 neúplných rodín, v roku 2001 to bol už dvojnásobok, keď na 100 úplných rodín pripadalo 21 neúplných. Od roku 1961 stojí na čele neúplných rodinných domácností väčšina žena. Podiel neúplných rodín na čele so ženou tvorí od sčítania v roku 1980 viac ako 80 %, v roku 2001 to bolo 87 %. Intenzita vytvárania neúplných rodín začala narastať na prelome 80. a 90. rokov, ale maximum dosiahla až na prelome storočí. Potvrdzujú to aj rastúce počty nevydatých žien v populácii a neúplných rodín na čele so ženou v posledných dvoch sčítaniach. Najvyššia intenzita vytvárania neúplných rodín bola u žien od 30 do 49 rokov, keď na 100 nevydatých žien z exponovanej skupiny pripadalo v roku 2001 od 50 do 60 neúplných rodín na čele so ženou.

Tab.1.7 Intenzita vytvárania neúplných rodinných domácností podľa veku žien

Veková skupina	Na 100 žien v populácii pripadalo nevydatých				Na 100 nevydatých žien pripadalo NRD ^a na čele so ženou			
	1970	1980	1991	2001	1970	1980	1991	2001
-19	93,5	92,8	93,1	98,2	0,9	0,6	0,8	0,9
20 - 24	41,2	40,2	42,2	72,8	10,0	8,4	10,1	7,8
25 - 29	14,4	17,9	19,1	36,7	33,9	26,1	31,0	28,4
30 - 34	9,9	13,9	16,0	23,2	51,5	40,7	45,8	50,4
35 - 39	9,9	13,3	16,7	20,6	60,7	53,5	55,4	59,2
40 - 44	12,0	14,1	18,0	21,3	60,0	60,0	60,4	61,5
45 - 49	16,0	16,9	20,2	23,6	52,3	54,0	55,7	57,0
50 - 54	21,1	21,7	23,7	26,5	37,6	42,4	45,0	46,1
55 - 59	27,8	29,4	30,8	31,4	19,4	30,2	32,2	33,7
60 - 64	37,0	38,5	40,4	39,7	8,0	21,5	23,4	24,5
65 - 69	49,4	50,0	53,2	51,6	4,1	14,4	17,5	17,8
70+	72,5	73,5	78,2	75,9	3,6	8,9	10,7	10,6

^a Neúplná rodinná domácnosť

Zvyšovanie počtu i podielu neúplných rodín v sledovanom období je negatívnym spoločenským javom a určite ho nemožno hodnotiť pozitívne. Závažnejší je však rast počtu neúplných rodín s deťmi. V roku 1961 tvorili neúplné rodiny bez detí takmer 68,9 % neúplných rodín. V roku 1970 sa pomerné zastúpenie rodín s deťmi (48,2 %) a bez detí (51,8 %) v neúplných rodinách takmer vyrovnalo a od roku 1980 je počet neúplných rodín s deťmi vyšší. Počet neúplných rodín s deťmi v tomto roku dosiahol 81,1 tisíc, čím prevyšoval bezdetné neúplné rodiny o 25,9 tisíc. V roku 1991 dosiahol počet neúplných rodín s deťmi 91,8 tisíc a do roku 2001 sa zvýšil na 138,3 tisíc (nárast o 40 %). Bez ohľadu na pohlavie prednostu³ neúplnej rodiny v posledných piatich sčítaniach boli najpočetnejšie zastúpené rodiny s jedným dieťaťom, a podobne ako v úplných rodinách, ich počet sa s rastúcim počtom detí znižoval. Priemerný počet závislých detí v neúplných rodinách sa od roku 1961 do roku 2001 zvlášť významne nemenil. V roku 1961 pripadalo na jednu neúplnú rodinu 1,57 dieťaťa, do roku 1970 sa tento ukazovateľ mierne zvýšil na 1,61. Od roku 1980 sa priemerný počet závislých detí v neúplnej rodine opäť znižuje z 1,54 na 1,50 v roku 1991 a na 1,47 v roku 2001.

Neúplné rodiny s jedným dieťaťom sa v sledovanom období najčastejšie vyskytovali v najmladších vekových kategóriách prednostu domácnosti, t.j. do 19 rokov a u 20-24 ročných prednostov, pričom najvyššie podiely dosahovali tieto domácnosti v roku 1980. Pomerne významný podiel jednodetných neúplných rodín sa vyskytoval aj u 25-29 ročného prednostu. Od vekovej skupiny 25-29 rokov mali najvyššie percentuálne zastúpenie neúplné rodiny s jedným dieťaťom v poslednom sčítaní obyvateľstva v roku 2001. Výnimkou je iba veková skupina 45-49 ročného prednostu, u ktorého bol podiel neúplných rodín s jedným dieťaťom vyšší v roku 1980. Neúplné rodiny s dvoma deťmi mali najčastejšie prednostu vo vekovej skupine 30-34 a 35-39 rokov. Najvyššie podiely takýchto domácností

³ Osoba na čele domácnosti, resp. prednosta domácnosti je v úplnej rodine vždy manžel, resp. druh, bez ohľadu na to, kto je užívateľom bytu, v neúplnej rodine je to rodič.

boli podobne ako v predchádzajúcom prípade zaznamenané v rokoch 1980 a 2001. Rovnaká situácia bola aj u neúplných rodín s tromi, štyrmi a viacerými deťmi, to znamená, že aj u nich boli najčastejšie na čele domácnosti osoby vo veku 35-39 rokov. V roku 1970 v tejto vekovej skupine, ako u jedinej za posledných 40 rokov, bol zaznamenaný najvyšší priemerný počet detí v neúplnej rodine, a to 2.

Tab. 1.8 Neúplné rodiny podľa počtu detí

Rok	Spolu	V tom		Neúplné rodiny podľa počtu detí				Priemerný počet detí v neúplných rodinách
		bez detí	s deťmi	1	2	3	4 a viac	
1961 ^a	99 600	68 600	31 000	19 700	7 300	2 600	1 400	1,57
1970 ^b	115 050	59 590	55 460	33 479	14 268	5 109	2 604	1,61
1980 ^b	136 360	55 220	81 140	50 029	22 171	6 332	2 608	1,54
1991 ^c	190 931	91 785	99 146	61 339	28 640	7 133	2 034	1,50
2001 ^c	246 358	108 029	138 329	88 553	38 896	8 102	2 778	1,47

^a deti do 14 rokov

^b deti do 15 rokov

^c závislé deti

Tab. 1.9 Zloženie neúplných rodinných domácností podľa počtu závislých detí a veku osoby na čele domácnosti

Veková skupina	Rok sčítania	Počet závislých detí					Priemerný počet detí v NRD ^d
		0	1	2	3	4 a viac	
15-19	1961	669	601	54	3	0	1,09
	1970	2 271	1 085	71	4	4	1,08
	1980	11	1 100	100	11	2	1,11
	1991	185	1 504	181	28	9	1,16
	2001	32	1 490	297	45	7	1,22
20-24	1961	1 428	1 944	371	75	27	1,25
	1970	8 029	4 833	821	128	35	1,21
	1980	69	6 117	1 168	181	43	1,22
	1991	832	6 534	1 314	186	54	1,23
	2001	197	10 497	2 224	467	215	1,29
25-29	1961	1 099	2 513	1 060	348	163	1,57
	1970	5 728	4 148	1 692	427	154	1,48
	1980	59	6 892	3 138	690	204	1,48
	1991	1 178	7 782	3 399	672	193	1,45
	2001	263	15 925	5 690	1 014	502	1,41
30-34	1961	1 440	2 587	1 570	670	447	1,85
	1970	4 584	3 015	2 184	876	461	1,85
	1980	40	5 334	4 002	1 275	499	1,75
	1991	1 568	7 488	6 003	1 662	554	1,72
	2001	194	11 696	7 976	1 790	656	1,63
35-39	1961	2 040	3 751	2 224	1 088	763	1,90
	1970	4 607	3 189	2 556	1 309	741	2,00
	1980	298	4 645	4 235	1 593	663	1,87
	1991	2 824	9 093	8 040	2 417	661	1,75
	2001	927	11 389	9 807	2 433	791	1,71
40-44	1961	2 430	2 823	1 430	603	415	1,78
	1970	5 669	4 335	2 776	1 189	651	1,83
	1980	1 988	5 708	3 613	1 063	485	1,68
	1991	6 321	10 276	5 377	1 210	291	1,51
	2001	6 580	13 936	7 162	1 504	379	1,50
45-49	1961	5 264	4 561	1 668	577	379	1,58
	1970	7 635	5 466	2 351	773	389	1,59
	1980	5 114	6 348	2 306	640	325	1,49
	1991	9 618	7 523	2 022	367	100	1,31
	2001	15 222	12 937	4 046	633	162	1,33

^d Neúplné rodinné domácnosti - sú tu zahrnuté domácnosti na čele s mužom i ženou

Z hľadiska rodinného stavu prednostu domácnosti v neúplných rodinách na čele so ženou prevládali v celom sledovanom období ovdovené ženy nad 50 rokov, pričom dochádzalo postupne k znižovaniu ich podielu zo 70,6 % v roku 1961 až na 35,2 % v roku 2001. Klesajúca tendencia bola v prípade týchto domácností krátkodobo prerušená v roku 1980, keď podiel ovdovených žien na čele neúplnej domácnosti dosiahol 54,7 %. Pri sčítaní v rokoch 1961 a 1970 tvorili druhú najpočetnejšiu skupinu neúplných rodín na čele so ženou slobodné ženy. V roku 1961 predstavoval podiel slobodných žien - prednostiek domácnosti 14,5 %, v roku 1970 až 22,5 %. V roku 1980 sa podiel domácností neúplných rodín na čele so slobodnou ženou zreteľne znížil na 8,4 %. V posledných dvoch sčítaniach sa ich podiel pohybuje okolo 10-11 %. Od roku 1980 sú v poradí druhou najpočetnejšou skupinou žien na čele neúplnej rodiny rozvedené ženy. U rozvedených žien na čele neúplnej rodiny pozorujeme plynulý nárast podielu týchto domácností, z 8,5 % v roku 1961 na 23,4 % v roku 1980, až na 34 % v roku 2001. Celkovo sa ich počet od roku 1961 zvýšil takmer jedenásťnásobne. Podľa posledného sčítania v rámci slobodných žien na čele neúplnej rodiny tvorili ženy do 19 rokov až 72,1 %, 20-24 ročné ženy 38,4 % a 25-29 ročné ženy 23,3 %. V prípade rozvedených žien na čele neúplnej rodiny prevažovali ženy vo veku 30-39 rokov, v poslednom sčítaní aj 40-49 ročné. Vysoké podiely ovdovených žien na čele neúplnej rodiny sú zapríčinené už niekoľkokrát spomínanou mužskou nadúmrtnosťou. Naopak rast rozvodovosti prispieva k zvyšovaniu podielu rozvedených žien na čele neúplnej rodiny. V prípade slobodných sú údaje čiastočne modifikované skutočnosťou, že na základe publikovaných údajov zo sčítania je ťažké určiť, do akej miery dochádza k realizovaniu odložených sobášov po narodení prvého dieťaťa. Takže do tejto skupiny mohli byť započítané aj ženy žijúce v partnerskom zväzku alebo v tzv. manželstve na skúšku.

Tab. 1.10 Rodinný stav osoby na čele neúplnej rodiny

Rok sčítania	Slobodní	Ženatí	Rozvedení	Ovdovení	Stav muža nezistený	Spolu muži
1961	5 773	2 420	1 018	11 172	50	20 433
1970	22 267	3 877	2 693	8 014	68	36 919
1980	491	4 122	2 558	12 810	12	19 993
1991	7 346	4 789	5 854	13 522	78	31 589
2001	1 755	6 566	9 492	13 801	761	32 375
	Slobodné	Vydaté	Rozvedené	Ovdovené	Stav ženy nezistený	Spolu ženy
1961	11 486	5 029	6 759	55 934	34	79 242
1970	17 573	13 088	12 522	34 849	99	78 131
1980	9 830	15 638	27 227	63 613	59	116 367
1991	16 800	18 009	47 880	76 405	248	159 342
2001	25 179	37 216	72 650	75 376	3 562	213 983

Podiel neúplných rodín na čele s mužom sa zvyšoval v prvých dvoch sčítaniach sledovaného obdobia, t.j. v rokoch 1961 (20,5 %) a 1970 (32,1 %). Od roku 1980 podiel neúplných rodín na čele s mužom striedavo rástol a klesal a jeho hodnoty sa pohybovali v intervale od 16,5 % v roku 1980 do 13,1 % v roku 2001. Podobne ako u žien najčastejšie stál na čele neúplnej rodiny ovdovený muž nad 60 rokov. Najvyšší podiel týchto domácností bol zaznamenaný v roku 1980 (64,1 %). V súčasnosti - podľa posledného sčítania - bol ovdovený muž na čele domácnosti v 42,6 % všetkých neúplných rodín na čele s mužom. Podiel slobodných mužov na čele neúplnej rodiny sa vyvíjal nerovnomerne, stále však tvoril významnú zložku neúplných rodín. Zvlášť významný je výrazný pokles, dokonca prepád podielu slobodných v interenzálnom období 1970-1980 zo 60,3 % na 2,5 %. Do roku 1991 došlo opäť k zvýšeniu podielu slobodných mužov na čele neúplnej rodiny na 23,3 % a následnému poklesu na 5,4 % v roku 2001. V domácnostiach neúplných rodín na čele so slobodným mužom prevládajú mladšie vekové ročníky do 19 rokov a 20-24 roční. Podiel neúplných rodín na čele s rozvedeným mužom sa v 60. a 70. rokoch pohyboval okolo 5-7 %. K výraznejšiemu nárastu tohto typu domácností došlo na začiatku 80. rokov, keď pri sčítaní v roku 1980 predstavoval podiel neúplných rodín na čele s rozvedeným mužom približne 13 %. V roku 2001 tvorili neúplné rodiny na čele s rozvedeným mužom 30 %. Vo všetkých sčítaniach od roku 1961 na čele neúplných rodín s rozvedeným mužom boli najčastejšie rozvedení muži 35-49 roční.

V štruktúre rodinných domácností úplných i neúplných prevládajú rodiny s jedným a dvoma deťmi. Rast takýchto neúplných rodín a ubúdanie úplných rodín s počtom detí 1 a 2 v období 1961-2001 spôsobil, že sa ich vzájomný nepomer v závislosti od veku osoby na čele domácnosti začal od roku 1970 postupne prehlbovať a svoje maximálne hodnoty dosiahol v roku 2001.

Na 100 úplných rodín s jedným dieťaťom pripadalo najviac neúplných rodín s jedným dieťaťom u prednostu do 19 rokov. V roku 1961 to bolo 9,6 neúplných rodín na 100 úplných rodín, v roku 2001 až 83,3. Rovnako významný nárast zaznamenali aj neúplné rodiny s jedným dieťaťom, ktoré mali na čele muža alebo ženu vo veku 20-24 rokov. V roku 2001 na 100 úplných rodín s jedným dieťaťom pripadalo až 40,9 takýchto neúplných rodín. Počet neúplných rodín s jedným dieťaťom na 100 úplných rodín s jedným dieťaťom sa so zvyšujúcim vekom prednostu domácnosti postupne znižoval a dokonca aj vo vekovej kategórii 40-44 a 45-49 ročných prednostov bola každá štvrtá rodina neúplná a mala jedno dieťa.

Tab.1.11. Vzájomné relácie medzi počtami úplných a neúplných rodín s jedným a dvoma deťmi

	1961	1970	1980	1991	2001
Na 100 ÚRD s 1 dieťaťom pripadá NRD s 1 dieťaťom					
-19	9,6	20,0	19,8	26,3	83,3
20 - 24	4,7	9,4	11,5	14,3	40,9
25 - 29	7,8	11,5	16,5	20,2	36,2
30 - 34	11,2	16,9	29,4	34,8	43,2
35 - 39	14,9	16,7	25,7	32,5	41,7
40 - 44	13,6	12,4	15,5	20,0	26,8
45 - 49	14,6	12,9	16,1	19,8	26,1
Na 100 ÚRD s 2 deťmi pripadá NRD s 2 deťmi					
-19	6,4	8,1	10,8	22,9	71,4
20 - 24	1,8	3,7	3,5	5,0	23,9
25 - 29	2,2	3,1	3,7	4,5	12,2
30 - 34	3,2	4,1	5,2	6,6	11,8
35 - 39	5,1	5,2	7,4	9,1	13,0
40 - 44	6,7	6,9	9,4	10,9	14,0
45 - 49	9,3	9,2	12,5	13,8	17,2

ÚRD - podľa veku ženy

NRD - podľa veku prednostu domácnosti

V rodinných domácnostiach s dvoma deťmi bol v sledovanom období zaznamenaný nárast neúplných rodín s prednostom do 19 rokov a vo veku 20-24 rokov. V prvom prípade (prednosta do 19 rokov) pripadalo v roku 2001 na 100 úplných rodín s dvoma deťmi 71,4 neúplných rodín s dvoma deťmi, kým v roku 1961 to bolo iba 6,4. V druhom prípade (prednosta vo veku 20-24 rokov) pripadalo na 100 úplných rodín s dvoma deťmi v roku 2001 23,9 neúplných rodín s dvoma deťmi, čo bolo 13 násobne viac ako v roku 1961. V ostatných vekových kategóriách pripadalo v roku 2001 na 100 úplných rodín s dvoma deťmi od 12 do 17 neúplných rodín s dvoma deťmi.

Prognóza cenových domácností do roku 2025

Demografický a spoločenský vývoj prinesie zmeny aj do vývoja počtu a štruktúry cenových domácností. Na rozdiel od vývoja obyvateľstva sa očakáva, že zmeny vo vývoji domácností budú menej výrazné. Pri vypracovaní prognózy vývoja cenových domácností do roku 2025 sa bral do úvahy doterajší vývoj cenových domácností a očakávaný vývoj reprodukčného správania obyvateľstva (sobášnosť, rozvodovosť, pôrodnosť, úmrtnosť a migrácia) a vývoj sociálno-ekonomickej situácie pre najbližšie desaťročia. Prognóza počíta s miernym rastom sobášnosti, zvyšovaním sobášneho veku, miernym rastom rozvodovosti, zvýšením plodnosti, poklesom úmrtnosti a miernym zvýšením migračného salda. Zavŕšenie transformačného procesu v spoločnosti a európska integrácia by mali prispieť ku spoločenskej stabilizácii a zvýšeniu životnej úrovne.

Aj keď sa očakáva, že počet cenových domácností sa bude v najbližších dvoch desaťročiach zvyšovať, prírastky budú podstatne nižšie ako v minulosti a budú mať klesajúcu tendenciu. Za obdobie posledných 30 rokov vzrástol počet cenových domácností na Slovensku o 54 % (priemerný medzироčný prírastok bol viac ako 24 tisíc domácností). Do roku 2025 pribudne v SR zhruba 140 tisíc domácností, čo v priemere za rok znamená prírastok 5840 domácností.

Vývoju počtu domácností zodpovedá aj vývoj jej priemernej veľkosti. Zmeny oproti súčasnej hodnote (2,6 osoby na domácnosť) nie sú významné. Do roku 2025 sa predpokladá veľmi mierny pokles priemernej veľkosti domácností na hodnotu 2,4 až 2,5 osoby na domácnosť. Podiel jednočlenných domácností by nemal presiahnuť 35 % z celkového počtu domácností (zvýšenie maximálne o 5 percentuálnych bodov), pravdepodobne však neprevýši 32%. Podiel štvorčlenných domácností by mal zostať zachovaný až do roku 2025, podiel domácností s iným počtom členov ako jeden alebo štyri by sa mal znížiť, pričom pokles by pri žiadnom počte členov nemal presiahnuť 1 percentuálny bod. Najpočetnejším typom cenových domácností zostanú aj v roku 2025 úplné rodiny. Ich podiel by nemal klesnúť pod 50 %, pričom je pravdepodobné, že si udržia súčasnú hodnotu 56 %. Podiel neúplných rodín by sa mal pohybovať v rozpätí 10 až 11,5 % a podiel nerodinných domácností by nemal presiahnuť 2 %. Zvyšných 30 až 35 % by mali tvoriť domácnosti jednotlivcov, ktoré zaznamenajú najväčší prírastok zo všetkých typov domácností.

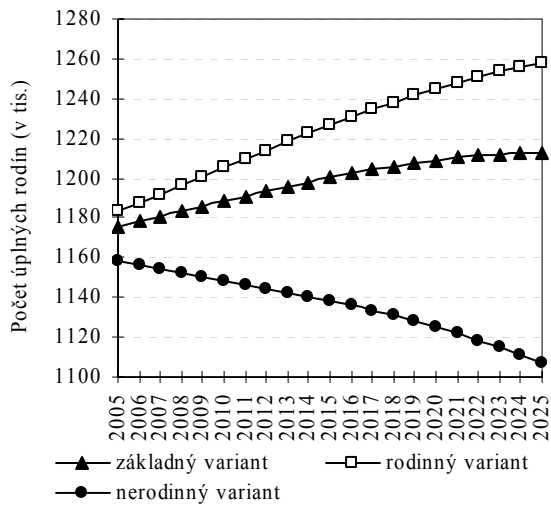
Tab. 1.12 Prognóza vývoja cenзовých domácností podľa druhu (základný variant)

Rok	Druh cenзовой domácnosti						Spolu
	úplné rodiny		neúplné rodiny		viacčlenné nerodinné domácnosti	domácnosti jednotlivcov	
	bez detí	s deťmi	bez detí	s deťmi			
2005	521 990	653 801	105 166	138 286	35 115	632 698	2 087 056
2006	521 682	656 449	104 485	138 322	35 071	635 583	2 091 592
2007	521 416	659 153	103 811	138 369	35 030	638 522	2 096 300
2008	521 180	661 898	103 143	138 424	34 990	641 501	2 101 136
2009	520 960	664 667	102 477	138 483	34 952	644 504	2 106 043
2010	520 746	667 448	101 811	138 545	34 914	647 520	2 110 983
2011	520 520	670 219	101 142	138 603	34 875	650 525	2 115 883
2012	520 270	672 963	100 467	138 655	34 834	653 505	2 120 695
2013	519 988	675 669	99 786	138 698	34 791	656 449	2 125 382
2014	519 666	678 325	99 096	138 731	34 746	659 345	2 129 909
2015	519 291	680 917	98 395	138 750	34 697	662 178	2 134 228
2016	518 861	683 437	97 684	138 755	34 644	664 942	2 138 323
2017	518 368	685 877	96 960	138 742	34 587	667 628	2 142 163
2018	517 804	688 224	96 223	138 711	34 526	670 223	2 145 712
2019	517 167	690 472	95 473	138 660	34 459	672 722	2 148 953
2020	516 447	692 610	94 707	138 587	34 387	675 114	2 151 852
2021	515 642	694 631	93 927	138 491	34 310	677 392	2 154 393
2022	514 752	696 535	93 131	138 372	34 226	679 554	2 156 571
2023	513 779	698 321	92 321	138 230	34 138	681 602	2 158 391
2024	512 721	699 987	91 497	138 066	34 043	683 532	2 159 846
2025	511 581	701 536	90 660	137 879	33 944	685 346	2 160 946

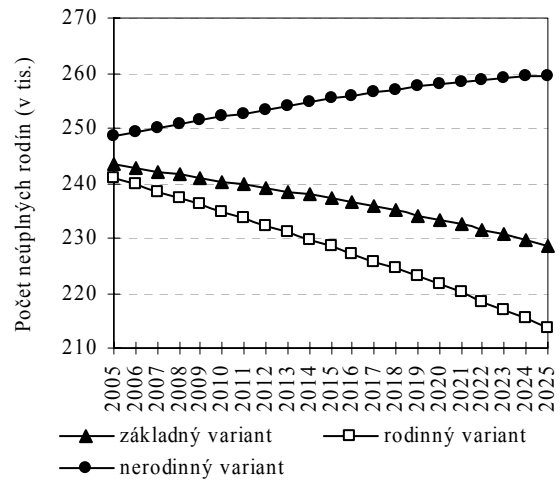
Tab. 1.13 Prognóza vývoja cenзовých domácností podľa počtu členov (základný variant)

Rok	Počet členov cenзовой domácnosti						Priemerná veľkosť domácnosti
	1	2	3	4	5	6 a viac	
2005	632 698	483 400	368 501	407 573	138 519	56 365	2,57
2006	635 583	484 006	368 008	408 594	139 543	55 858	2,57
2007	638 522	484 652	367 544	409 648	140 579	55 356	2,57
2008	641 501	485 327	367 101	410 727	141 624	54 856	2,56
2009	644 504	486 017	366 668	411 820	142 675	54 358	2,56
2010	647 520	486 715	366 240	412 920	143 729	53 859	2,55
2011	650 525	487 403	365 802	414 013	144 782	53 358	2,55
2012	653 505	488 070	365 348	415 088	145 829	52 854	2,55
2013	656 449	488 707	364 871	416 139	146 869	52 347	2,54
2014	659 345	489 308	364 364	417 159	147 899	51 834	2,54
2015	662 178	489 860	363 821	418 138	148 914	51 317	2,53
2016	664 942	490 360	363 239	419 074	149 915	50 793	2,53
2017	667 628	490 802	362 613	419 959	150 898	50 263	2,52
2018	670 223	491 177	361 938	420 788	151 861	49 726	2,52
2019	672 722	491 481	361 210	421 556	152 802	49 182	2,52
2020	675 114	491 708	360 426	422 257	153 718	48 630	2,51
2021	677 392	491 853	359 582	422 887	154 608	48 071	2,51
2022	679 554	491 915	358 680	423 446	155 472	47 504	2,50
2023	681 602	491 897	357 719	423 935	156 309	46 930	2,50
2024	683 532	491 796	356 700	424 352	157 118	46 349	2,50
2025	685 346	491 615	355 625	424 699	157 900	45 762	2,49

Graf 1.7 Prognóza vývoja úplných rodín

Graf 1.8 Prognóza vývoja neúplných rodín

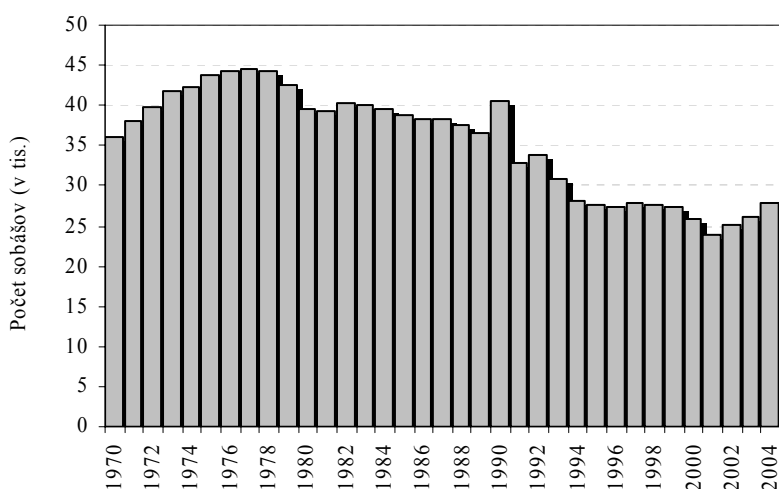
2. Rodinné správanie

Populačný vývoj a rodina sú úzko prepojené. Všetky zmeny v demografickom vývoji, ktoré sú spravidla podmienené spoločenskou situáciou v krajine, sa v konečnom dôsledku prejavujú v rodinnom správaní - pri uzatváraní manželstva, pri zakladaní rodín, pri reprodukcii v rodine a mimo rodiny, pri rozpade rodiny atď. K demografickým procesom, ktoré sa bezprostredne týkajú rodiny, patrí sobášnosť, pôrodnosť, rozvodovosť a úmrtnosť.

Sobášnosť

Manželstvo je na Slovensku stále najrozšírenejšou formou partnerského spolužitia, a to aj napriek tomu, že sa v poslednom období začínajú u časti obyvateľstva presadzovať aj iné formy partnerstva. V manželstve sa dlhodobo realizuje najväčšia časť plodnosti. To je hlavný dôvod, prečo je sobášnosť v centre pozornosti v súvislosti s rodinným správaním.

Graf 2.1 Počet sobášov

Po druhej svetovej vojne nastalo obdobie povojnovej kompenzácie. Sobášnosť rástla, resp. udržiavala sa na relatívne vysokej úrovni. Takýto vývoj bol charakteristický pre celú povojnovú Európu a trval približne do polovice 60. rokov. Počet sobášov sa u nás v tom čase pohyboval od 30 do 39 tisíc a bolo bežné, že viac ako 90 % mužov aj žien aspoň raz za život uzavrelo manželstvo. Na prelome 60. a 70. rokov nastali v populačnom vývoji výrazné zmeny. Kým v Európe sobášnosť klesala a partnerské spolužitie začalo nahrádzať manželstvá, na Slovensku (podobne ako u ostatných krajín s komunistickým

režimom) naopak sobášnosť rástla a tradičné formy spolužitia v manželskom zväzku sa ešte viac prehĺbili. Charakteristické bolo uzatváranie manželstva v nízkom veku.

V 70. rokoch sa počet uzatvorených manželstiev pohyboval od 36 do 44 tisíc, s maximom v roku 1977. Podiel prvých sobášov u mužov dosahoval 90-92 %, u žien 92-94 %. Priemerný vek pri prvom sobáši sa pohyboval okolo 25,5 rokov u mužov a 22,8 rokov u žien. Vysoká intenzita sobášnosti sa prejavovala vysokými hodnotami úhrnnej prvosobášnosti⁴, ktorá u oboch pohlaví dosahovala hodnotu približne 0,94. Pomerne častý bol výskyt sobášov mužov a žien v najmladších vekových kategóriách - do 19 rokov. Vysokú intenzitu prvosobášnosti najmladšej vekovej skupiny v 70. rokoch dokazuje zvýšenie mier prvosobášnosti 15-19 ročných o 30 % u mužov a o 14 % u žien. Na začiatku 70. rokov bolo ženatých približne 1,8 tisíc mužov a vydatých 14,5 tisíc žien do 19 rokov. Z celkovej populácie príslušnej vekovej kategórie to predstavovalo podiel 0,8 % u mužov a 6,5 % u žien.

Podľa výsledkov sčítania v roku 1970 predstavoval podiel osôb žijúcich v manželstve takmer 50 % (47,8 % u mužov, 46,7 % u žien). Do nasledujúceho sčítania sa počet ženatých, resp. vydatých zvýšil u oboch pohlaví rovnako, približne o 12 %. Okrem trendu zvyšovania počtu mužov a žien žijúcich v manželstve, došlo v období medzi uvedenými dvoma sčítaniami k presunu maximálnej početnosti ženatých mužov a vydatých žien zo starších vekových skupín do mladších. Kým v roku 1970 prevládali medzi ženatými muži 40 až 49 roční a medzi vydatými ženy 35 až 44 ročné, v roku 1980 to boli u oboch pohlaví vekové kategórie 25-29 a 30-34 ročných.

Vývoj mier sobášnosti v 70. a 80. rokoch v jednotlivých vekových skupinách mužov a žien poukazuje na stabilné, vyrovnané sobášne správanie, bez výrazných výkyvov. Najvyššiu intenzitu sobášnosti v tomto období vykazovali u oboch pohlaví 20-24 roční. Pri porovnaní päťročných intervalov dosahovali najvyššie hodnoty mier sobášnosti muži aj ženy v roku 1975. Do konca 80. rokov sa najviac zvýšili miery sobášnosti ženíchov do 19 rokov (o 33 %). Zvýšenie tohto ukazovateľa sa v oveľa menšom rozsahu prejavilo ešte u mužov vo veku od 35 do 49 rokov, v ostatných vekových skupinách sa miery sobášnosti mužov znížili - najviac u ženíchov nad 50 rokov. V prípade žien bola situácia vo vývoji mier sobášnosti odlišná. V najmladšej vekovej skupine neviest do 19 rokov nedošlo

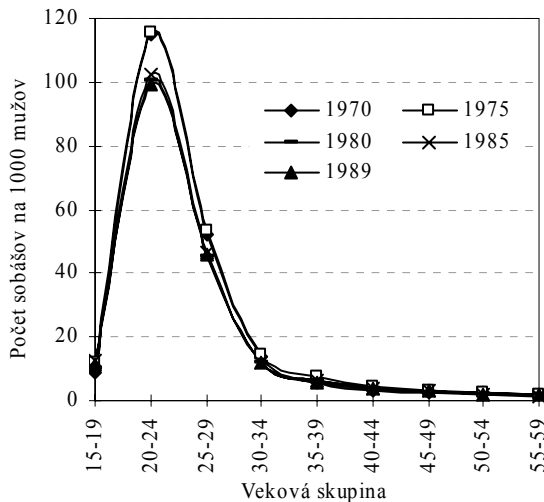
⁴ Úhrnná prvosobášnosť vyjadruje priemerný počet prvých sobášov, ktoré by počas svojho života uzavrel jeden muž (jedna žena) vo veku do 50 rokov, za predpokladu nemennej sobášnosti a nulovej úmrtnosti.

k takému výraznému zvýšeniu intenzity sobášnosti ako u mužov. Na konci 80. rokov sa miery sobášnosti žien do 19 rokov zvýšili iba o 1,6 %. Naopak, výrazne sa zvýšili miery sobášnosti žien 25-44 ročných, najmä vo vekovej skupine 35-39 ročných. Pokles intenzity sobášnosti v priebehu 70. až 80. rokov zaznamenali ženy vo vekových kategóriách 20-24 rokov (o 8,7 %) a od 45 rokov vyššie.

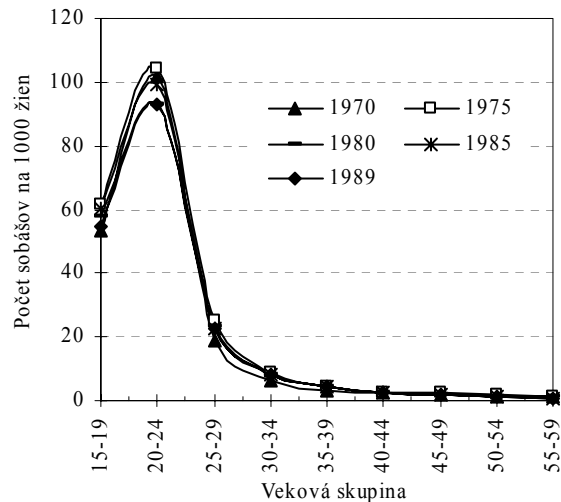
Tab. 2.1 Ženatí muži a vydaté ženy v SR (podľa údajov zo SODB)

Vek	1970				1980				1991				2001			
	muži				ženy				muži				ženy			
15-19	1 889	2 446	2 898	789	14 487	14 229	14 983	3 776	14 487	14 229	14 983	3 776	14 487	14 229	14 983	3 776
20-24	54 750	65 609	55 222	27 307	109 241	125 669	105 133	61 319	109 241	125 669	105 133	61 319	109 241	125 669	105 133	61 319
25-29	109 701	165 521	135 718	100 670	127 668	177 564	155 867	132 768	127 668	177 564	155 867	132 768	127 668	177 564	155 867	132 768
30-34	114 734	155 174	166 655	122 694	124 463	155 444	170 838	134 657	124 463	155 444	170 838	134 657	124 463	155 444	170 838	134 657
35-39	125 050	122 900	179 077	141 927	128 841	127 576	177 162	148 181	128 841	127 576	177 162	148 181	128 841	127 576	177 162	148 181
40-44	130 545	112 769	152 460	154 524	130 158	116 814	148 437	154 484	130 158	116 814	148 437	154 484	130 158	116 814	148 437	154 484
45-49	133 289	117 178	113 908	160 316	128 288	116 418	114 714	156 876	128 288	116 418	114 714	156 876	128 288	116 418	114 714	156 876
50-54	76 207	117 179	100 983	135 326	68 560	111 915	100 598	128 854	68 560	111 915	100 598	128 854	68 560	111 915	100 598	128 854
55-59	98 831	113 460	97 703	97 014	83 145	101 820	90 849	93 499	83 145	101 820	90 849	93 499	83 145	101 820	90 849	93 499
60-64	90 900	60 651	91 324	79 786	70 827	48 573	78 653	72 784	70 827	48 573	78 653	72 784	70 827	48 573	78 653	72 784
65-69	65 739	70 983	77 388	67 597	46 930	50 564	58 777	54 924	46 930	50 564	58 777	54 924	46 930	50 564	58 777	54 924
70-74	41 196	52 583	36 779	52 983	27 152	33 167	22 938	37 328	27 152	33 167	22 938	37 328	27 152	33 167	22 938	37 328
75-79	18 533	26 908	29 435	33 879	10 046	14 264	14 342	19 190	10 046	14 264	14 342	19 190	10 046	14 264	14 342	19 190
80-84	6 719	10 031	13 796	11 692	2 517	4 692	5 501	4 574	2 517	4 692	5 501	4 574	2 517	4 692	5 501	4 574
85+	2 013	2 622	3 980	5 585	480	872	1 303	1 602	480	872	1 303	1 602	480	872	1 303	1 602

Graf 2.2 Miery sobášnosti - muži

Graf 2.3 Miery sobášnosti - ženy

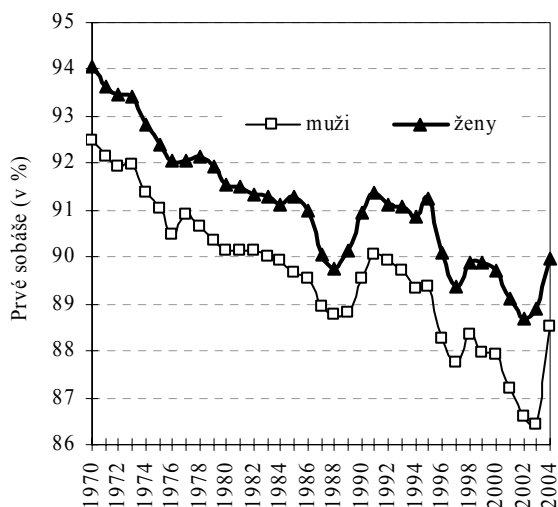

Positívny vzťah k manželstvu a rodine, ktorý sa v tomto období realizoval, súvisel do určitej miery aj s vtedajším životným štýlom. Sobáš v období totalitného režimu predstavoval jednu z mála možností osamostatnenia sa a sebarealizácie mladých mužov a žien. Keď k tomu pridáme nedostatočnú, v tom čase málo rozšírenú antikoncepciu, výsledkom bola vysoká sobášnosť. Na rast sobášnosti vplývali aj pronatalitné opatrenia a systém sociálnych istôt, ktoré stimulovali ľudí vstupovať do manželstva a zakladať rodiny. Veľkej popularite sa „tešili“ mladomanželské pôžičky, u ktorých štát garantoval výhodne nízky úrok pre novomanželov do 30 rokov. Ďalším z faktorov, ktoré čiastočne prispievali k rastu sobášnosti do konca 80. rokov, bola vzdelanostná štruktúra. Až 61 % obyvateľstva nad 15 rokov malo v roku 1970 základné a neukončené vzdelanie, v roku 1980 to bolo 51,7 %, necelá štvrtina populácie nad 15 rokov mala v intercenálnom období 1970-1980 ukončené stredné vzdelanie bez maturity. Podiel vysokoškolsky vzdelaných predstavoval v roku 1980 5,2 % (v roku 1970 iba 3 %). Relatívne krátka doba vzdelávania umožňovala realizovať sobáše v nízkom veku

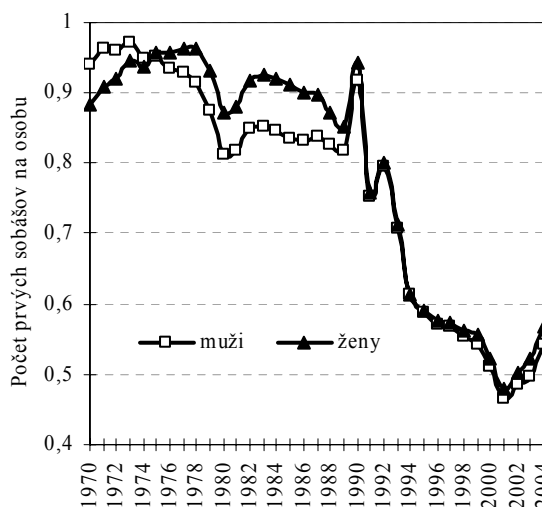
Z demografického hľadiska možno obdobie 70. a 80. rokov považovať za kompaktné obdobie pozitívneho vývoja sobášnosti. Napriek tomu sa v priebehu 80. rokov objavujú prvé náznaky zmien v sobášnom správaní obyvateľov Slovenska. Tie sa však naplno prejavili až v nasledujúcich desaťročiach. Počty ročne uzavretých manželstiev boli stále vysoké - 36 až 40 tisíc, ale mierne klesol podiel prvých sobášov mužov a žien a úhrnná prvosobášnosť. Zníženie

hodnôt úhrnnej prvosobášnosť predstavovalo pokles zhruba o 11 % u mužov a o 5 % u žien. Na konci 80. rokov mala úhrnná sobášnosť hodnotu 0,82 u mužov a 0,85 u žien. Naopak zatiaľ len veľmi mierne vzrástol priemerný vek pri sobáši, približne na 25,9 rokov u mužov a na 23,2 rokov u žien. Napriek týmto zmenám jednotlivé ukazovatele sobášnosti sa stále udržiavali zo súčasného pohľadu na vysokých hodnotách.

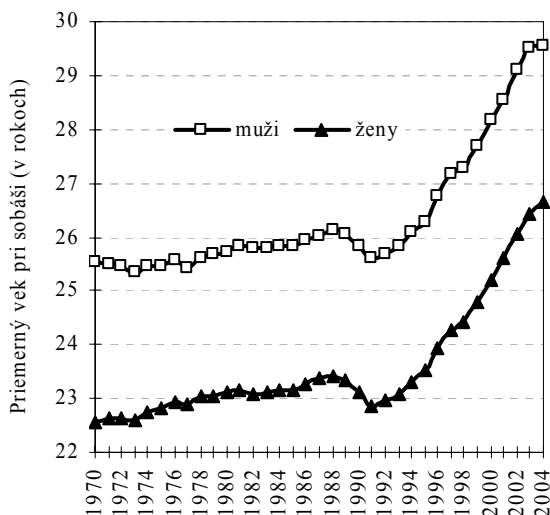
Graf 2.4 Podiel prvých sobášov

Graf 2.5 Úhrnná prvosobášnosť

Graf 2.6 Priemerný vek pri sobáši

stále zamestnanie s dostatočným príjmom), ale aj naplnenie svojich individuálnych záujmov (štúdium, cestovanie, podnikanie, kariéra v zamestnaní). Keďže sa v 90. rokoch v spoločnosti vytvorilo vhodné prostredie podporujúce rast individualizmu a uprednostňovanie životnej sebarealizácie, napĺňanie rodinných hodnôt bolo častejšie odkladané na neskoršiu dobu - model skorej a vysokej sobášnosti zanikol.

Zníženie intenzity sobášnosti ako reakcia na zmeny spoločenských pomerov sa najvýraznejšie prejavilo v prvej polovici 90. rokov, najmä po roku 1992. Ešte v roku 1990 však došlo k jednorazovému výraznému zvýšeniu počtu sobášov a intenzity sobášnosti. Bola to reakcia na štátom vopred oznámené zrušenie mladomanželských pôžičiek k 1.1.1991, takže mnoho párov urýchlilo uzavretie manželstva tak, aby to stihli ešte v roku 1990. Znižovanie sobášnosti po roku 1990 pokračovalo bez výrazných prerušení až do roku 2001, v ktorom bol zaznamenaný historický druhý najnižší počet sobášov od roku 1920. Aj jednotlivé ukazovatele sobášnosti vtedy dosiahli svoje extrémne hodnoty. Od roku 2002 nastáva vo vývoji sobášnosti pozitívny zvrät - intenzita sobášnosti opäť narastá.

Podiel prvých sobášov sa na začiatku 90. rokov pohyboval u oboch pohlaví stále okolo 90 %, výraznejšie klesol až v druhej polovici, resp. na prelome storočí, keď dosiahol 87 % u mužov a 89 % u žien. Zníženie záujmu slobodných vstupovať do manželstva sa prejavilo v poklese obojstranne prvých sobášov. Od roku 1990 do roku 2001

Podľa predchádzajúceho populačného vývoja a demografických prognóz sa očakávalo, že v 90. rokoch dôjde k sekundárnej vlne zvýšenej sobášnosti, keďže postupne dochádzali do veku najvyššej sobášnosti silné ročníky pochádzajúce z natalitnej vlny 70. rokov. Pod vplyvom politických a spoločenských zmien, ktoré so sebou priniesol rok 1989, však došlo k zásadným zmenám v sobášnom správaní slovenskej populácie. Typickým prejavom nového sobášneho správania bola nižšia intenzita sobášnosti a zvýšenie sobášneho veku. V rodinnom správaní sa tieto zmeny prejavili v „odkladaní“ zámeru založenia rodiny a naplnenia reprodukčných plánov. Nová spoločenská klíma ovplyvnila predovšetkým mladú generáciu, ktorej umožnila slobodné rozhodovanie o vlastnej budúcnosti. Napriek tomu, že mladí ľudia pripisujú rodine veľký význam⁵, pri rozhodovaní o uzavretí manželstva a založení rodiny požadujú naplnenie určitých ekonomických predpokladov (vyriešenie bytovej otázky,

⁵ Vysoké hodnotenie rodiny vyplynulo z výsledkov „Dotazníka európskych hodnôt“, keď viac ako 85 % respondentov označilo rodinu za veľmi dôležitú. Zisťovanie sa v Slovenskej republike zrealizovalo v roku 1992 a neskôr v roku 1999.

klesol počet sobášov vzájomne slobodných o takmer 15 tisíc (o 43 %). Od roku 2002 počet sobášov vzájomne slobodných snúbencov opäť rastie. V roku 2004 dosiahol počet takýchto sobášov 23,5 tisíc (84,2 %), čím sa priblížil hodnote pred desiatimi rokmi. Vo vývoji opakovaných sobášov po roku 1990 neboli napriek ich poklesu zaznamenané až také výrazné zmeny. Podiel sobášov slobodného muža s rozvedenou alebo ovdovenou ženou sa v období 1990-2004 pohyboval v rozmedzí 4-5 %. Sobáše slobodnej ženy a rozvedeného alebo ovdoveného muža boli početnejšie, ich podiel dosahoval 5,5-7 % všetkých sobášov, s maximom v roku 2002. V prípade obojstranne opakovaných sobášov bol zaznamenaný ich zvýšený podiel v roku 2003, keď prekročil 8 % všetkých sobášov. Do roku 2004 sa podiel obojstranne opakovaných sobášov znížil na 5,7 %.

Tab. 2.2 Sobáše podľa rodinného stavu

	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Celkový počet sobášov	40 435	27 489	27 484	27 955	27 494	27 340	25 903	23 795	25 062	26 002	27 885
Obojstranne prvé sobáše											
Počet sobášov	33 883	23 503	23 036	23 206	23 003	22 834	21 592	19 631	20 474	21 183	23 475
Podiel z úhrnu	83,8	85,5	83,8	83,0	83,7	83,5	83,4	82,5	81,7	81,5	84,2
Sobáše slobodného muža a rozvedenej alebo ovdovenej ženy											
Počet sobášov	1 682	1 068	1 218	1 330	1 281	1 214	1 176	1 116	1 234	1 294	1 208
Podiel z úhrnu	4,2	3,9	4,4	4,8	4,7	4,4	4,5	4,7	4,9	5,0	4,3
Sobáše rozvedeného alebo ovdoveného muža a slobodnej ženy											
Počet sobášov	2 252	1 575	1 721	1 776	1 712	1 734	1 651	1 567	1 764	1 419	1 612
Podiel z úhrnu	5,6	5,7	6,3	6,4	6,2	6,3	6,4	6,6	7,0	5,5	5,8
Obojstranne opakované sobáše											
Počet sobášov	2 618	1 343	1 509	1 643	1 498	1 558	1 484	1 481	1 590	2 106	1 590
Podiel z úhrnu	6,5	4,9	5,5	5,9	5,4	5,7	5,7	6,2	6,3	8,1	5,7

Dlhodobý pokles úrovne sobášnosti, ktorý pokračoval v nadväznosti na klesajúci trend z konca 80. rokov, spolu so spomínaným presunom početne silných ročníkov z natalitnej vlny 70. rokov do veku najvyššej sobášnosti, spôsobil nárast počtu i podielu slobodných v populácii. Od polovice 90. rokov najviac vzrástli podiely slobodných 25-29 ročných mužov a 20-24 ročných žien, t.j. práve tých vekových skupín, v ktorých v súčasnosti slobodní najčastejšie uzatvárajú manželstvo. Počet slobodných 25-29 ročných mužov vzrástol od roku 1995 do roku 2004 až o 121 % na 140,3 tisíc. Počet slobodných 20-24 ročných žien vzrástol o 68 % na 70,8 tisíc. Na začiatku roku 2004 bolo stále slobodných 37 % mužov a 23 % žien vo veku tridsať rokov a 22 % mužov a 13 % žien vo veku 35 rokov.

Tab. 2.3 Podiel slobodných 15-34 ročných v populácii (k 1.1.)

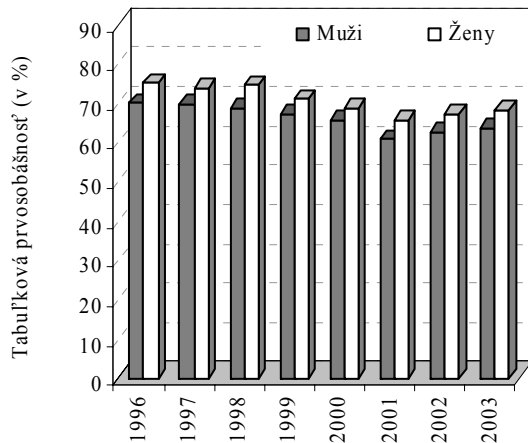
	Muži				Ženy			
	1990	1995	2000	2004	1990	1995	2000	2004
15-19 roční	98,9	99,2	99,6	99,1	93,9	95,5	97,8	98,2
20-24 roční	72,4	74,8	85,5	90,9	42,3	50,4	68,0	77,8
25-29 roční	31,0	34,0	46,6	59,0	16,3	18,6	29,5	39,9
30-34 roční	17,1	18,9	23,6	30,1	10,3	10,4	13,8	18,2

Zmeny v sobášnom správaní predovšetkým mladých ľudí, ktoré sa prejavili v podobe odkladania manželstva alebo dokonca jeho odmietania, sa premietli aj do vývoja jednotlivých ukazovateľov intenzity sobášnosti. Aktuálnosť problému vstupu do manželstva, resp. jeho odklad, spočíva jednoznačne na osobnom postoji a prioritách mladej generácie. Ako už bolo v úvode kapitoly naznačené, vstup mladých ľudí do manželstva je podmienený viacerými faktormi, ktoré nútia mladú generáciu uvažovať o manželstve čisto pragmaticky. Podľa údajov z tabuliek sobášnosti⁶ podiel slobodných mužov i žien, ktorí vstúpili do manželstva aspoň raz vo veku do 50 rokov, sa plynulo znižoval až do roku 2001. Kým v roku 1996 uzavrelo sobáš 69,9 % slobodných mužov, v roku 2001 to bolo o 9 percentuálnych bodov menej. V prípade žien sa v rovnakom období prvosobášnosť znížila zo 75 % na 65,5 %. V medziročnom porovnaní sa prvosobášnosť mužov a žien najviac znížila v období rokov 2000 a 2001. U žien došlo k zreteľnému zníženiu prvosobášnosti už skôr – v období rokov 1998 a 1999. Od roku 2002, keď sa intenzita sobášnosti začala opäť zvyšovať, rastú aj hodnoty tabuľkovej prvosobášnosti. Tento obrat vo vývoji bol s najväčšou pravdepodobnosťou zapríčinený postupným realizovaním časti odložených sobášov z 90. rokov. Podiel slobodných

⁶ Z metodického hľadiska sú sobáše tabuľky najvhodnejším nástrojom na hodnotenie intenzity sobášnosti slobodných. Z technických dôvodov sú všetky prezentované údaje z tabuliek sobášnosti vypočítané len pre obdobie rokov 1996-2003.

vstupujúcich do manželstva sa do roku 2003 zvýšil u mužov na 63,6 % a u žien na 68,2 %. Na druhej strane sa zvyšuje podiel trvalo slobodných. Podiel mužov, ktorí do 50 rokov svojho veku manželstvo nikdy neuzavreli, vzrástol z 23,2 % v roku 1996 na 29,6 % v roku 2003. U žien bola situácia veľmi podobná - podiel žien, ktoré nikdy neuzavreli manželstvo sa zvýšil oproti roku 1996 o 6,2 percentuálneho bodu, na 29,9 % v roku 2003. Pre porovnanie na začiatku 90. rokov zostávalo stále slobodnými do 50 rokov svojho veku približne 15 % mužov a 9 % žien.

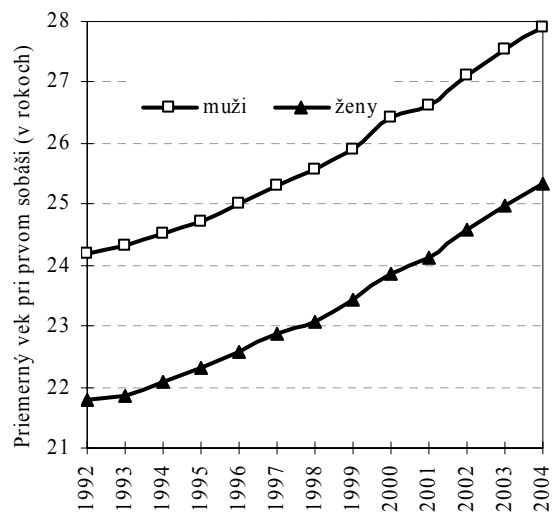
Graf 2.7 Podiel slobodných vstupujúcich do manželstva

výrazné zvýšenie hodnôt priemerného veku pri sobáši nastalo na začiatku 21. storočia. V roku 2004 bol priemerný vek pri sobáši 29,6 rokov u mužov a 26,7 u žien, čo predstavuje za obdobie od roku 1992, kedy tento ukazovateľ začal vykazovať nárast, zvýšenie o takmer štyri roky u oboch pohlaví.

Zaujímavý výsledok v súvislosti s odd'ávaním sobáša poskytuje výstup z tabuliek sobášnosti - priemerný vek pri prvom sobáši v danom veku. Porovnanie hodnôt tohto ukazovateľa pre 20 ročných a starších, 30 ročných a starších a 40 ročných a starších slobodných mužov a ženy preukázalo, že k reálnemu zvýšeniu sobášneho veku dochádza predovšetkým u mladších mužov a žien. V období 1996-2003 sa priemerný vek pri prvom sobáši u 30 ročných a starších a 40 ročných a starších slobodných snúbencov prakticky nemenil a pohyboval sa zhruba na rovnakej úrovni, v prípade 20 ročných a starších slobodných mužov a žien dochádza k jeho evidentnému rastu. Slobodní muži, ktorí v roku 1996 dosiahli aspoň 20 rokov, sa v priemere ženili ako 26,5 roční, v roku 2003 už ako 29,1 roční. Rovnaká tendencia je aj v prípade 20 ročných a starších slobodných žien, u ktorých nastal posun z 25,5 rokov (v roku 1996) na 27 rokov (v roku 2003).

Graf 2.8 Priemerný vek pri prvom sobáši

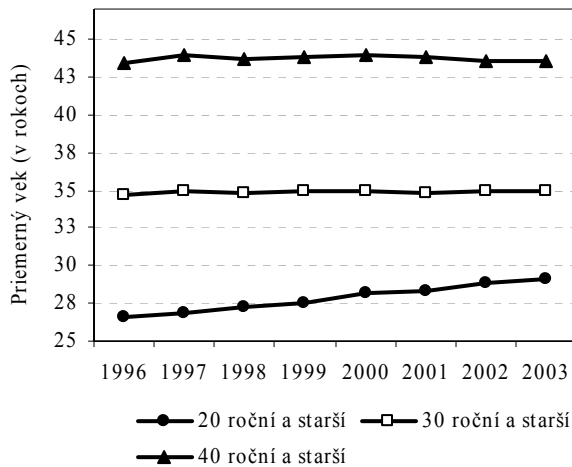

Vývoj sobášnosti v závislosti od rodinného stavu snúbencov od 90. rokov prešiel niekoľkými zmenami. Slobodní aj naďalej predstavovali najexponovanejšiu časť sobášaschopnej populácie. V prípade slobodných mužov a žien intenzita sobášnosti klesá s rastúcim vekom. Najexponovanejšiu skupinu slobodných predstavujú 20-29 roční. V súvislosti so všeobecným trendom klesajúcej sobášnosti sa v priebehu rokov 1990-2003 znížila miera sobášnosti slobodných 20-24 ročných mužov o 77,5 %, 20-24 ročných žien o 73,5 % a 20-29 ročných mužov o 50 %, 25-29 ročných žien o 25,3 %. Naopak zvýšili sa miery sobášnosti slobodných mužov vo veku od 30 do 44 rokov, najviac o 27,6 % u 40-44 ročných. V prípade žien došlo k zvýšeniu intenzity sobášnosti iba u 30-34 ročných, a to o 7,3 %. Pozitívne možno hodnotiť pokles intenzity sobášnosti v najmladšej vekovej kategórii mužov a žien, t.j. do 19 rokov. V oboch prípadoch sa miery sobášnosti slobodných znížili o viac ako 80 %. Ďalším významným trendom vo vývoji sobášnosti slobodných je od roku 1995 postupný presun maximálnych mier sobášnosti slobodných mužov z vekovej kategórie 20-24 ročných do vyššej vekovej kategórie 25-29 ročných. V prípade slobodných žien došlo k presunu najvyššej intenzity sobášnosti do vekovej skupiny 25-29 ročných neskôr, až v roku 2000.

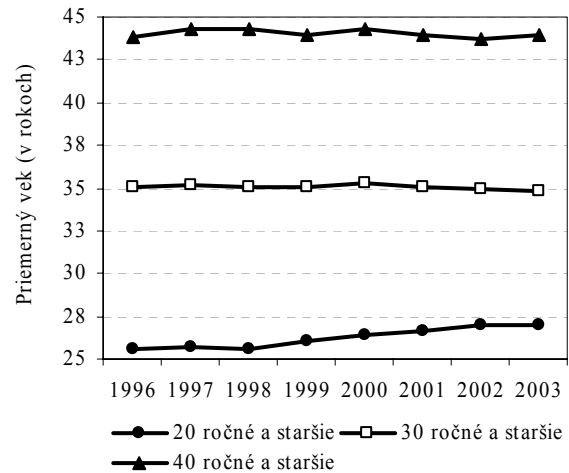
Podobný vývoj vykazovala aj úhrnná prvosobášnosť. Aj u nej došlo k intenzívnemu poklesu po roku 1992. Na prelome storočí dosahovali hodnoty úhrnnej prvosobášnosti približne polovicu hodnôt zo začiatku 90. rokov. Najnižšie hodnoty úhrnnej prvosobášnosti boli zaznamenané v roku 2001 (0,47 u mužov a 0,48 u žien). V období 2002-2004 sa následne prejavil pozitívny nárast hodnôt úhrnnej prvosobášnosti, ktorý bol podmienený zvýšenou intenzitou sobášnosti slobodných mužov a žien. V roku 2004 sa úhrnná prvosobášnosť u mužov zvýšila na 0,54, u žien na 0,57.

Odklad manželstva na neskoršiu dobu, ako prejav zásadnej zmeny v správaní sa mladej populácie vo vzťahu k manželstvu, zapríčinil nárast priemerného veku pri prvom sobáši. Od roku 1992 do roku 2004 sa priemerný vek mužov aj žien pri prvom sobáši zvýšil zhruba o 3,5 roka. V súčasnosti sa slobodní muži ženili v priemere 27,9 roční a slobodné ženy 25,3 ročné. Rastúcu tendenciu vykazujú aj priemerný vek pri sobáši, pričom zvlášť

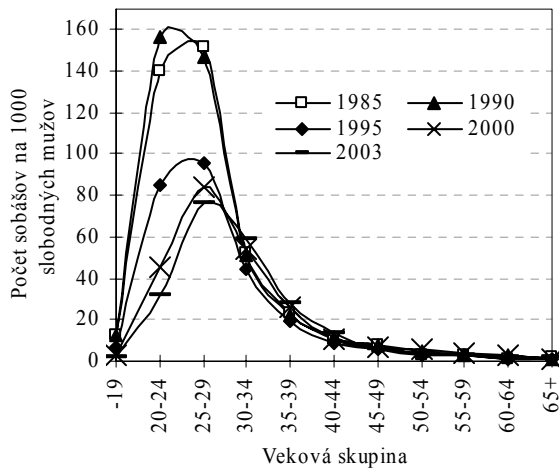
Graf 2.9 Priemerný vek pri prvom sobáši v danom veku - muži

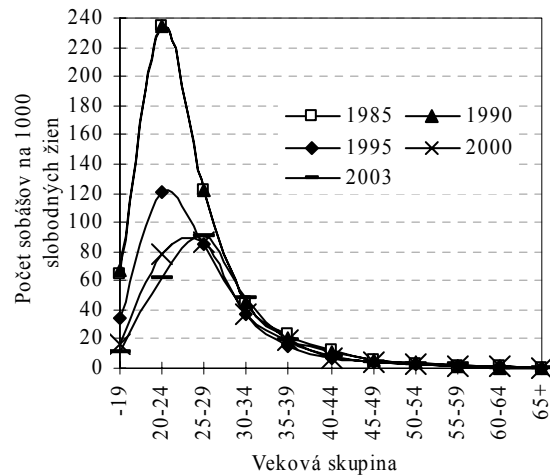
Graf 2.10 Priemerný vek pri prvom sobáši v danom veku - ženy

Graf 2.11 Mieri sobášnosti slobodných - muži

Graf 2.12 Mieri sobášnosti slobodných - ženy

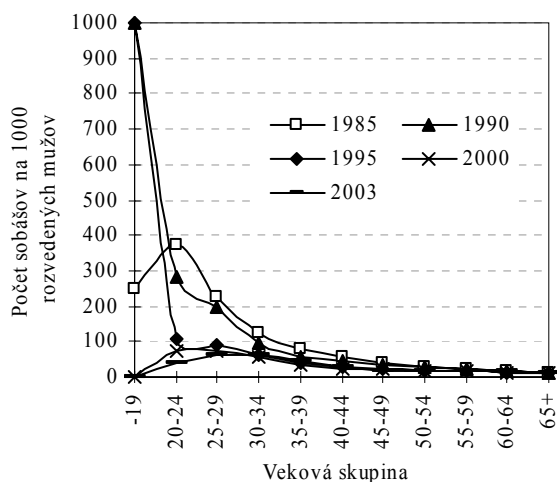
Rozvedení rozširujú potenciál sobášaschopnej populácie, čím prispievajú k zvyšovaniu sobášnosti. U rozvedených, podobne ako u slobodných mužov a žien, intenzita sobášnosti s vekom klesá. Z hľadiska veku vykazujú najvyššiu sobášnosť rozvedení 20 až 34 roční muži 20 až 29 ročné ženy. Extrémne vysoké miery sobášnosti rozvedených do 19 rokov sú ovplyvnené veľmi nízkou početnosťou daného javu. Na rozdiel od slobodných došlo v priebehu rokov 1990-2003 vo všetkých vekových kategóriách rozvedených k viditeľnému zníženiu mier sobášnosti u oboch pohlaví, najviac vo veku do 19 rokov (o takmer 100 %) a u 20-24 ročných (o 90 % u mužov, o 80 % u žien). Nárast mier sobášnosti bol zaznamenaný iba u rozvedených mužov nad 60 rokov a u rozvedených žien nad 65 rokov. Od roku 2000 možno aj u rozvedených ženíchov sledovať presun najvyšších mier sobášnosti z vekovej kategórie 20-24 ročných do vekovej kategórie 25-29 ročných. V prípade rozvedených neviest ostáva aj v súčasnosti najvyššia miera sobášnosti vo vekovej skupine 20-24 ročných.

Z celkového počtu uzavretých manželstiev v roku 2004 tvorili sobáše rozvedených ženíchov 10,6 % a sobáše rozvedených neviest 9,4 %. V porovnaní s rokom 1995 sa podiel rozvedených ženíchov zvýšil približne o 10 % a podiel rozvedených neviest o 21 %. Najviac rozvedených snúbencov bolo v roku 2004 z vekovej kategórie 30-34 ročných, ale pomerne početné boli aj sobáše rozvedených 25-29 a 35-39 ročných mužov a žien. Priemerný vek rozvedených pri sobáši dosiahol v roku 2004 hodnotu 41,4 rokov u mužov a 38,1 rokov u žien.

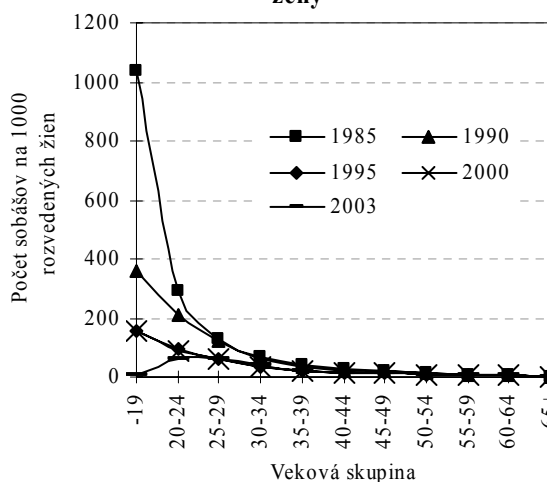
Počet ovdovených snúbencov tvorí najmenší podiel z celkového počtu sobášov. Podobne ako v predchádzajúcich prípadoch aj u ovdovených s vekom klesá intenzita ich sobášnosti. Od roku 1990 vykazujú vyššiu intenzitu sobášnosti ovdovení muži vo veku 20 až 29 rokov a ženy od 19 do 29 rokov. U oboch pohlaví bol od roku 1990 zaznamenaný pokles mier sobášnosti vo všetkých vekových kategóriách, najviac vo vekovej skupine 20-24 ročných mužov, u žien od 19 do 24 rokov (vo všetkých prípadoch o 100 %). V roku 1990 bola najvyššia miera sobášnosti u 20-24 ročných ovdovených mužov. Od roku 1995 vykazujú najvyššiu sobášnosť 25-29 roční ovdovení muži.

V prípade odvozených neviest bola v roku 1990 najvyššia miera sobášnosti v najmladšej vekovej skupine žien do 19 rokov, od roku 1995 vo vekovej skupine 20-24 ročných a od roku 2000 vo vekovej skupine 25-29 ročných žien.

Graf 2.13 Miery sobášnosti rozvedených - muži

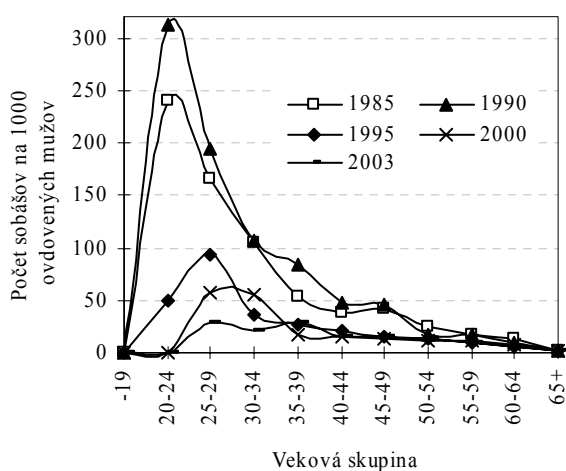

Graf 2.14 Miery sobášnosti rozvedených - ženy

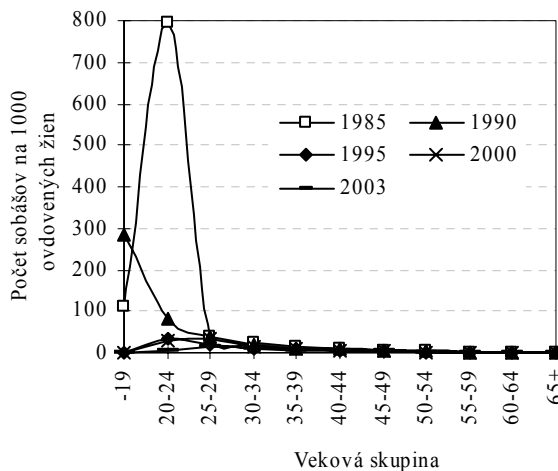

V roku 1995 bol podiel sobášov odvozených ženíchov a neviest z celkového počtu sobášov rovnaký (0,9 % u oboch pohlaví) a dosahoval približne rovnaké hodnoty ako v súčasnosti. V roku 2004 bol v prípade odvozených žien podiel ich sobášov dokonca ešte nižší, iba 0,6 %. Súčasne v roku 2004 bolo zaznamenaných najviac sobášov odvozených mužov vo veku nad 65 rokov a najviac odvozených neviest patrilo do kategórie 45-49 ročných. Priemerný vek odvozených ženíchov dosiahol 58,1 rokov, odvozených neviest 48,9 rokov.

Graf 2.15 Miery sobášnosti odvozených - muži

Graf 2.16 Miery sobášnosti odvozených - ženy

Štruktúra sobášov podľa vzdelania dlhodobo vykazuje dva základné trendy. Prvým je narastajúca rovnorodosť sobášov z hľadiska dosiahnutého stupňa vzdelania snúbencov, inými slovami najčastejšie uzavierajú manželstvo partneri s rovnakým vzdelaním. Z celkového počtu sobášov v roku 1990 tvorili sobáše mužov a žien s úplným stredným vzdelaním a vzájomné sobáše partnerov so stredným vzdelaním bez maturity rovnaký podiel 21 %. Podiel sobášov mužov a žien so základným vzdelaním bol v roku 1990 4,7 % a sobáše vysokoškolsky vzdelaných mužov a žien tvorili iba 2,5 %. Z celkového počtu sobášov evidovaných v roku 1990 bolo teda 50 % s rovnakým vzdelaním ženicha a nevesty. Do roku 2004 sa tento podiel zvýšil na 62,8 %. Uzavieranie manželstva medzi snúbencami s rovnakým stupňom dosiahnutého vzdelania nemá priamy vplyv na intenzitu sobášnosti, môže sa však podieľať na stabilite zväzku. Aj v roku 2004 mali z celkového počtu sobášov najvyšší až 33% podiel vzájomné sobáše snúbencov s ukončeným stredným vzdelaním s maturitou. Podiel sobášov muža a ženy so stredným vzdelaním bez maturity sa v porovnaní s rokom 1990 znížil na 11,2 %, ale naopak vzrástol podiel vzájomných sobášov snúbencov so základným vzdelaním na 8,2 %. Podiel sobášov, u ktorých mali muž aj žena ukončené vysokoškolské vzdelanie dosiahol v roku 2004 10,5 %.

Druhý vývojový trend sobášnosti v súvislosti so vzdelaním predstavuje zvyšovanie podielu sobášov snúbencov s ukončeným stredným vzdelaním s maturitou a s vysokoškolským vzdelaním. Tento trend súvisí zrejme s celkovým

zvyšovaním vzdelanostnej úrovne v spoločnosti a výraznejšie sa začína prejavovať od polovice 90. rokov. V období 1995-2004 sa zvýšil počet sobášov mužov a žien s úplným stredným vzdelaním o jednu tretinu a viac ako dvojnásobne vzrástol počet vysokoškolsky vzdelaných snúbencov.

Najvyšší priemerný vek pri sobáši v súvislosti so vzdelaním dosahujú muži aj ženy s vysokoškolským vzdelaním, čo priamo súvisí s dlhšou dobou štúdia a oddaľovaním sobáša na dobu po jeho ukončení. V roku 2004 bol priemerný vek pri vstupe do manželstva vysokoškolákov mužov 31,4 rokov a žien 28,3 rokov.

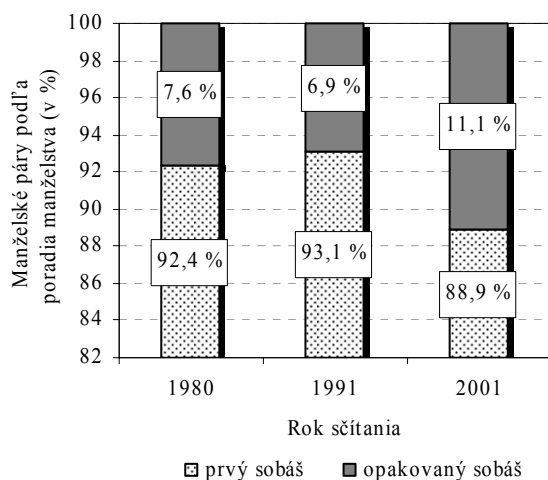
Tab. 2.4 Sobáše snúbencov s rovnakým ukončeným vzdelaním

Vzdelanie	1990		1995		2000		2004	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Základné	1 910	4,7	1 615	5,9	1 222	4,7	2 273	8,2
Stredné (bez maturity)	8 570	21,2	5 972	21,7	4 416	17,0	3 135	11,2
Úplné stredné (s maturitou)	8 678	21,5	6 844	24,9	7 506	29,0	9 196	33,0
Vysokoškolské	1 020	2,5	1 372	5,0	2 066	8,0	2 919	10,5
Sobáše s rovnakým vzdelaním spolu	20 178	49,9	15 803	57,5	15 210	58,7	17 523	62,8
Úhrn sobášov	40 435	100,0	27 489	100,0	25 903	100,0	27 885	100,0

Tab. 2.5 Štruktúra sobášov podľa vzdelania v roku 2004

Muž	Žena			
	Základné	Stredné (bez maturity)	Úplné stredné (s maturitou)	Vysokoškolské
Základné	2 273	325	221	23
Stredné (bez maturity)	647	3 135	3 518	369
Úplné stredné (s maturitou)	305	1 284	9 196	1 699
Vysokoškolské	30	122	1 819	2 919

Graf 2.17 Manželské páry podľa poradia manželstva

párov, ktoré uzavreli obojstranne prvý sobáš, v roku 2001 to bolo už 88,9 %. Počet manželských párov, v ktorom minimálne jeden z partnerov uzavrel opakovaný sobáš sa v priebehu 20 rokov zvýšil o 45 %.

Spolužitie bez sobáša

Partnerské spolužitie bez sobáša predstavuje formu, ktorá v určitých fázach životného cyklu nahrádza manželstvo. Posun od sobášnosti ku spolužitiu bez sobáša je v súčasných vyspelých demokraciách jedným z hlavných prejavov zmien v rodinnom správaní.

Koncom 60. rokov, keď sa populačný vývoj v Európe začal diferencovať na západoeurópsky a východoeurópsky model, začala rásť aj popularita nezosobášených partnerstiev – kohabitácií. Kým v západnej Európe sa v priebehu 70. a 80. rokov kohabitácie postupne stali významnou alternatívou manželstva, na Slovensku boli ojedinelé. Ich nízky počet bol odrazom verejnej mienky, ktorá takéto formy spolužitia skôr odmietala. Na začiatku 90. rokov sa v nových spoločenských podmienkach vytvoril širší priestor pre alternatívne spôsoby partnerského spolužitia bez sobáša aj na

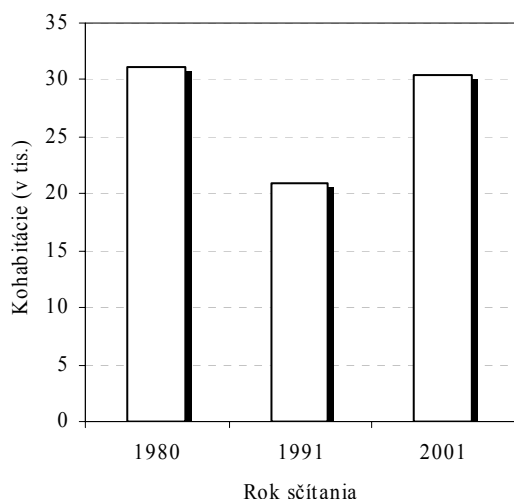
Podľa výsledkov Sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 žilo v manželstve 46 % mužov a 44 % žien (pozri tab.1). V poslednom intercenzálnom období 1991-2001 sa počet ženatých mužov znížil o 5,2 % a vydatých žien o 4,4 %. Pokles počtu ženatých, resp. vydatých sa prejavil vo všetkých vekových skupinách do 39 rokov, najviac v najmladšej vekovej kategórii do 19 rokov. Naopak vrástol podiel osôb žijúcich v manželstve od 40-54 rokov.

V roku 1980 bolo pri sčítaní evidovaných 1139,6 tisíc manželských párov. Do nasledujúceho sčítania v roku 1991 sa ich počet zvýšil na 1213,6 tisíc (o 6,5 %). Naopak v roku 2001 došlo k ich poklesu na 1137,6 (o 6 %). Zníženie počtu evidovaných manželských párov v poslednom intercenzálnom období je prejavom meniaceho sa rodinného správania – v súvislosti s trendom znižovania záujmu o manželstvo, jeho odkladom do vyššieho veku. Od roku 1980 sa postupne znižoval podiel obojstranne prvých sobášov v prospech ostatných, t.j. druhých a ďalších v poradí. Kým v roku 1980 a v roku 1991 bolo zaznamenaných 92-93 % manželských

Slovensku. Nasvedčujú tomu jednak zvyšujúce sa počty deklarovaných kohabitácií, ako aj rastúci počet detí narodených mimo manželstva

Presné údaje o počtoch kohabitácií neexistujú. Časť z nich sa zachytí prostredníctvom sčítania obyvateľov⁷. Keďže ide o deklaratórny údaj pri sčítaní obyvateľstva sa evidujú iba také spolužitia, v ktorých obaja partneri žijú nezosobášení v spoločnej domácnosti a takúto formu partnerstva priznajú. Ich reálny počet je s najväčšou pravdepodobnosťou podstatne vyšší.

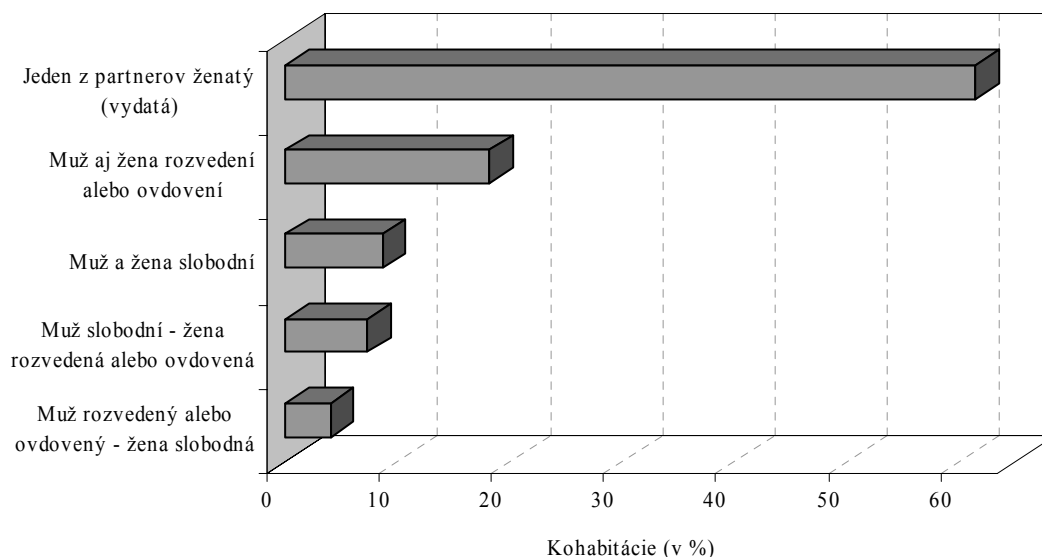
Graf 2.18 Počet kohabitácií

V roku 1980 bolo pri sčítaní obyvateľstva zaznamenaných 31,2 tisíc kohabitácií. Z nich najväčší podiel až 61,6 % tvorili také kohabitácie, v ktorých bol partner ženatý alebo partnerka vydatá. V poradí druhý najväčší podiel 18,2 % z celkového počtu evidovaných partnerstiev bez uzavretého manželstva tvorili kohabitácie rozvedeného alebo ovdoveného muža a rozvedenej alebo ovdovenej ženy. Iba necelých 9 % tvorili spolužitia navzájom slobodných partnerov. Spolužitia slobodného muža s rozvedenou alebo ovdovenou ženou tvorili 7,4 % a najmenší podiel tvorili kohabitujujúce slobodné ženy s rozvedeným alebo ovdoveným mužom. Percentuálne rozdelenie kohabitácií v roku 1980 naznačuje, že v období 70. rokov uprednostňovali takúto formu partnerstva ženatí, resp. vydaté, v menšej miere aj rozvedení a ovdovení pred slobodnými. Je možné predpokladať, že šlo o trvalé zväzky, ktoré nahrádzali legálne manželstvo. Prekážky, ako neukončené rozvodové konanie alebo oslabenie záujmu o ďalší sobáš, zrejme mali u tejto skupiny obyvateľstva vplyv na uprednostnenie koha-

bitácie pred životom v legálne uzavretom manželstve. U slobodných významnú úlohu zohrával aj systém vtedajšieho pridelovania bytov. Pri ich dlhotrvajúcom nedostatku mali väčšiu nádej na získanie samostatného bývania zosobášení partneri žijúci v manželstve. Táto skutočnosť sa spolu s odmietavým postojom rodičov, ako aj všeobecnej verejnej mienky, odrazila v nižších počtoch kohabitujujúcich slobodných mladých ľudí.

Graf 2.19 Kohabitácie podľa rodinného stavu v roku 1980

Z výsledkov sčítania v roku 1980 vyplýva, že sa kohabitácie uzatvárali najčastejšie partneri vo veku od 25 do 59 rokov a takmer štvrtina z nich patrila do vekových skupín 25-29 a 30-34 ročných mužov (23,5 %) a žien (22,5 %). U mužov boli v roku 1980 pomerne početné kohabitácie aj u 35-39 a 45-49 ročných (v oboch vekových skupinách po 10 %). Veľmi podobná situácia bola aj u žien, s významnými podielmi nezosobášených partnerstiev vo veku do 49 rokov. Od 60 rokov dochádza k postupnému znižovaniu podielu kohabitácií u mužov aj u žien. Výnimkou je skupina 70 ročných a starších žien, u ktorých bol v roku 1980 evidovaný zvýšený podiel (9,6 %) nezosobášených

⁷ Údaje o počte kohabitácií sú k dispozícii len od Sčítania ľudu, domov a bytov v roku 1980.

partnerstiev. Zo všetkých vekových skupín bol najmenší podiel kohabitácií v najmladšej vekovej kategórii do 19 rokov (3,1 % u mužov a 1,2 % u žien).

Tab.2.6 Kohabitácie slobodných podľa pohlavia a veku

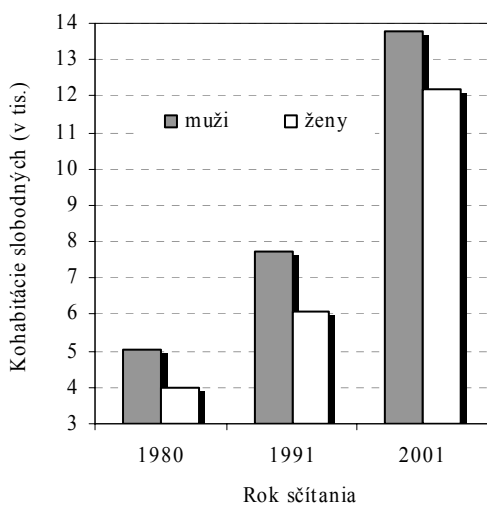
Veková skupina	Muži			Ženy		
	1980	1991	2001	1980	1991	2001
-19	958	279	256	370	744	787
20-24	2 906	1 212	2 053	1 930	1 710	3 246
25-29	3 713	2 084	3 809	3 479	2 415	4 233
30-34	3 653	2 979	3 481	3 542	3 137	3 662
35-39	3 196	3 397	3 949	3 112	3 206	3 914
40-44	2 997	2 885	4 125	3 151	2 760	3 903
45-49	3 129	2 086	4 258	3 109	1 942	3 637
50-54	2 899	1 764	3 044	2 981	1 548	2 738
55-59	2 802	1 363	1 826	2 912	1 236	1 582
60-64	1 491	1 092	1 338	1 519	895	1 026
65-69	1 553	812	872	2 039	677	643
70 a viac	1 840	898	1 088	2 988	579	721
Nezistené	77	13	367	82	15	374
Spolu	31 214	20 864	30 466	31 214	20 864	30 466

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 1991 bolo prvým po roku 1989. Obavy zo zneužitia deklarovaných osobných údajov sa pravdepodobne odrazili aj vo výsledkoch sčítania, keď v roku 1991 sa celkový evidovaný počet kohabitácií prekvapujúco znížil na 20,9 tisíc, čo predstavuje pokles o 33 % oproti roku 1980. Výrazne sa však zmenila štruktúra kohabitácií podľa veku a rodinného stavu, čo svedčí o zmenenom prístupe obyvateľstva ku spolužitiu bez sobáša v nových spoločenských podmienkach. Začiatkom 90. rokov došlo ku zmene celkovej spoločenskej klímy na Slovensku. Nové politické, ekonomické a sociálne štruktúry zásadným spôsobom ovplyvnili manželské a rodinné správanie. Naďalej prevažná časť dospeléj populácie uprednostňovala manželstvo pred kohabitáciou. Ale nárast individualizmu s dôrazom na autonómiu a slobodu v partnerstve viedol k zvýšeniu popularity nezosobášených partnerstiev predovšetkým u mladých a slobodných ľudí. Počet kohabitácií slobodných mužov a slobodných žien sa v období medzi sčítaniami 1980 a 1991 zdvojnásobil. Z hľadiska rodinného stavu bolo v roku 1991 najviac kohabitácií s rozvedeným mužom (47,5 %) a s rozvedenou ženou (42 %), pričom u oboch pohlaví prevažovali 35-39 roční. Druhý najvyšší podiel tvorili slobodní muži (37 %) a slobodné ženy (29 %). U slobodných kohabitujúcich mužov boli najviac zastúpení 25-29 a 30-34 roční, u žien 20-24 a 25-29 ročné. Kohabitácie ovdoveného muža alebo ovdovenej ženy boli z hľadiska početnosti na treťom mieste, keď ich podiel dosiahol 10 % u mužov a 24,5 % u žien. V prípade ovdovených osôb žijúcich v nezosobášenom partnerstve prevládali v roku 1991 muži nad 70 rokov (26 %), u žien boli zaznamenané významné podiely už od 35 rokov, najviac u 50-54 ročných (13,1 %). Na rozdiel od predchádzajúceho sčítania, v ktorom boli kohabitácie párov, kde bol aspoň jeden z partnerov ženatý alebo vydatá najpočetnejšie, v roku 1991 tieto partnerstvá predstavovali najmenší podiel evidovaných spolužití bez sobáša. Kohabitácie ženatého muža dosiahli 4,8 % a vydatej ženy 3,9 %. U rozvedených ženatých mužov alebo rozvedených vydatých žien žijúcich v kohabitácií boli v roku 1991 najviac zastúpené osoby 35-39 a 40-44 ročné.

Zmeny, ktoré sa v zložení nezosobášených partnerstiev prejavili už pri sčítaní v roku 1991, pokračovali s ešte väčšou intenzitou v nasledujúcich rokoch. Pri sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 bolo zaznamenaných približne 30,5 tisíc kohabitácií. Výsledky posledného sčítania potvrdili predpoklady, že väčšiu iniciatívu pri vytváraní kohabitácií a uprednostňovaní života v nezosobášenom partnerskom zväzku majú slobodní. V roku 2001 dosiahol ich podiel u oboch pohlaví najvyššie hodnoty. Nezosobášené partnerstvá slobodných mužov predstavovali 45 % a slobodných žien 40 %. Počet slobodných kohabitujúcich mužov a žien vzrástol od roku 1980 takmer trojnásobne.

Tab. 2.7 Kohabitácie podľa rodinného stavu, veku a pohlavia

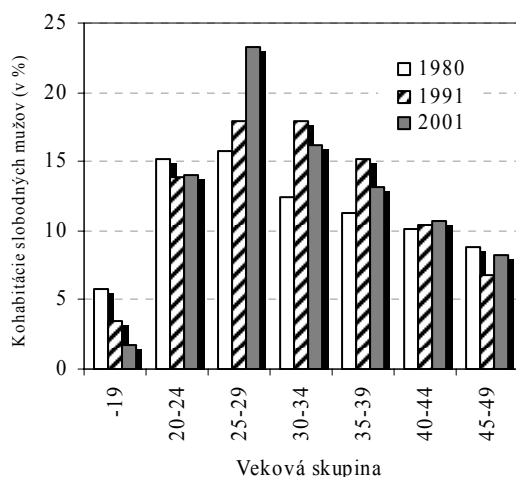
Veková skupina	1991	2001	1991	2001	1991	2001	1991	2001	1991	2001
	slobodní		ženatí		rozvedení		ovdovení		nezistení	
-19	274	244	2	3	0	0	0	1	3	8
20-24	1 076	1 919	32	56	90	26	11	0	3	52
25-29	1 390	3 206	94	119	559	363	26	4	15	117
30-34	1 387	2 232	123	158	1 375	960	67	23	27	108
35-39	1 171	1 809	176	153	1 911	1 852	120	44	19	91
40-44	805	1 470	151	126	1 781	2 325	128	101	20	103
45-49	530	1 139	94	158	1 327	2 698	126	153	9	110
50-54	421	663	90	136	1 055	2 025	191	157	7	63
55-59	289	402	88	88	738	1 115	240	182	8	39
60-64	175	281	80	53	526	748	308	223	3	33
65-69	120	151	37	53	325	437	327	212	3	19
70 a viac	100	122	28	68	221	382	544	482	5	34
Nezistené	7	123	0	15	4	125	0	16	2	88
Spolu	7 745	13 761	995	1 186	9 912	13 056	2 088	1 598	124	865
	slobodné		vydaté		rozvedené		ovdovené		nezistené	
-19	727	726	5	13	7	3	2	1	3	44
20-24	1 318	2 961	70	66	269	106	39	6	14	107
25-29	1 135	3 153	115	145	1 014	768	135	44	16	123
30-34	933	1 709	147	130	1 695	1 584	345	151	17	88
35-39	656	1 156	141	138	1 805	2 192	588	329	16	99
40-44	472	887	118	122	1 551	2 344	609	470	10	80
45-49	263	654	88	119	982	2 127	599	677	10	60
50-54	194	382	50	95	633	1 496	667	726	4	39
55-59	157	207	34	52	415	725	628	570	2	28
60-64	81	113	20	29	234	362	556	491	4	31
65-69	71	52	9	10	113	173	480	394	4	14
70 a viac	41	66	13	13	71	135	453	489	1	18
Nezistené	9	140	0	7	2	108	0	38	4	81
Spolu	6 057	12 206	810	939	8 791	12 123	5 101	4 386	105	812

Graf 2.20 Kohabitácie slobodných

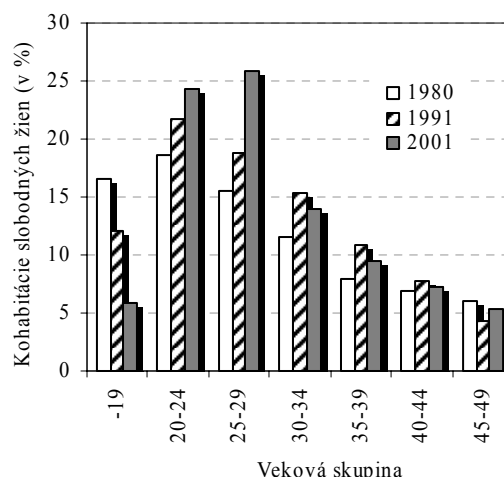
Partnerstvo bez sobáša preferovali a preferujú viac muži - v období 1980-2001 počet slobodných mužov žijúcich v nezobášanom partnerstve prevyšoval počet takto žijúcich žien o 1 až 1,5 tisíc. Z hľadiska vekovej štruktúry u oboch pohlaví prevažovali slobodní a slobodné od 25 do 29 rokov (muži 23,3 %, ženy 25,8 %). Okrem tejto vekovej kategórie boli časté kohabitácie aj u 30 - 34 ročných mužov (16,2 %) a u 20 - 24 ročných žien (24,3 %). Vo všetkých vekových kategóriách sa od roku 1980 významne zvýšil počet slobodných mužov a žien žijúcich v nezobášanom partnerstve. Výnimkou je kategória slobodných mužov do 19 rokov a nad 70 rokov, u ktorých došlo naopak k ich úbytku. V prípade slobodných žien sa v sledovanom období znížil ich počet iba u 65 ročných a starších. Nárast počtu slobodných kohabitantov sa najvýraznejšie prejavil vo vekovej skupine 25-29 ročných. Počet slobodných mužov vo veku 25-29 rokov vzrástol od roku 1980 do roku 2001 štvornásobne (o 306 %), počet slobodných 25-29 žien sa v rovnakom období zvýšil dokonca päťnásobne (o 412 %).

Približne po 50. roku života sa podiel slobodných kohabitantov rapídne znižuje.

Graf 2.21 Kohabitácie slobodných mužov

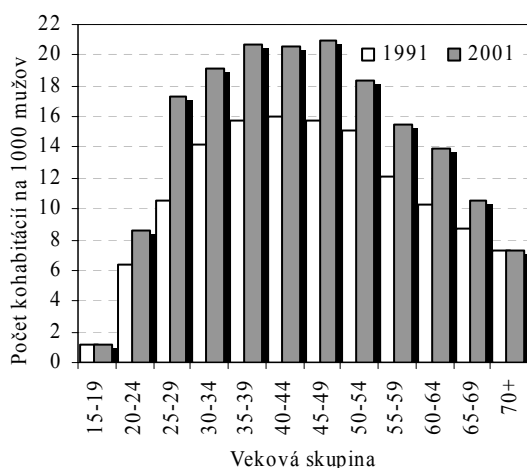
Graf 2.22 Kohabitácie slobodných žien

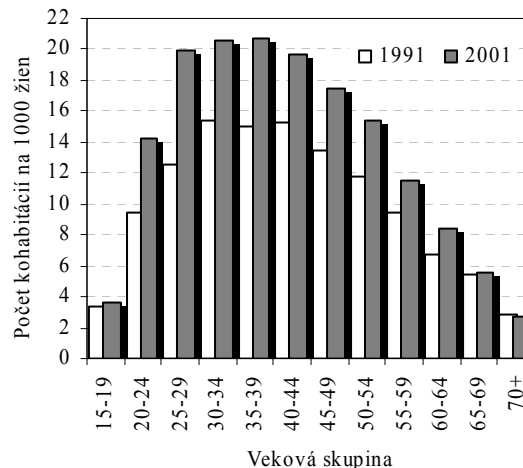
Druhý najvyšší počet evidovaných kohabitácií v roku 2001 bol zaznamenaný u rozvedených. Podiel rozvedených, ktorí žili v nezosobášenom partnerstve dosiahol u mužov 43 % a u žien 40 %. Kým slobodní uprednostňujú partnerstvo bez sobáša skôr z dôvodov znížených aspirácií žiť v legálne uzavretom manželstve, rozvedení uprednostňujú takéto spolužitie skôr z dôvodov zníženého záujmu o ďalšie manželstvo po predchádzajúcich negatívnych skúsenostiach. Tomu zodpovedá aj veková štruktúra rozvedených kohabitantov, v ktorej prevažujú skôr stredné vekové kategórie. Najvyšší podiel rozvedených kohabitujúcich mužov bol v roku 2001 zaznamenaný u 45 až 49 ročných (20,7 %), v prípade rozvedených žien u 40 až 44 ročných (19,3 %). Z celkového pohľadu však kohabitácie rozvedených majú širší záber a relatívne významné podiely sa vyskytujú aj u 30 až 54 ročných mužov a žien.

Z celkového počtu kohabitácií v roku 2001 predstavoval podiel partnerstiev ovdovených mužov 5,2 % a ovdovených žien 14,4 %. Kohabitácie, v ktorých je minimálne jeden z partnerov ovdovený, sú jedinou skupinou, v ktorej v poslednom intercenzálnom období došlo k poklesu počtu. Počet kohabitácií ovdoveného muža sa od sčítania v roku 1991 znížil o 23,5 %, v prípade ovdovených žien šlo o 14% pokles. Vo faktickom manželstve žilo najviac (30,2 %) ovdovených mužov vo veku 70 a viac rokov, najviac ovdovených kohabitujúcich žien bolo vo vekovej skupine 50-54 ročných. (16,6 %).

Graf 2.23 Intenzita vytvárania kohabitácií - muži

Graf 2.24 Intenzita vytvárania kohabitácií - ženy

Ženatí a vydaté žijúci v nezosobášenom partnerstve, podobne ako v predchádzajúcom sčítaní, aj v roku 2001 tvorili najmenší podiel - približne 4 % u mužov a 3 % u žien. V prípade ženatých kohabitujúcich mužov prevažovali 30-34 a 40-44 roční (v oboch prípadoch rovnako po 13,3 %), v prípade žien 25-29 ročné (15,4 %).

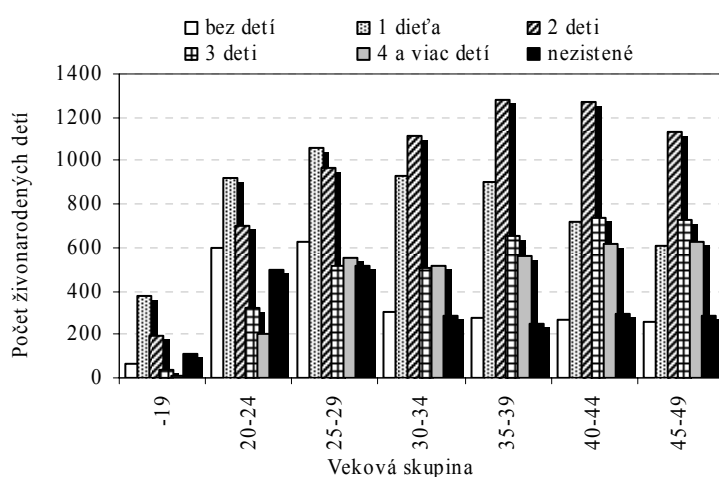
Intenzita vytvárania kohabitácií u oboch pohlaví s vekom rastie. V oboch posledných sčítaniach vykazovali najvyššiu aktivitu vytvárania spolužití bez sobáša muži od 30 do 49 rokov. Podľa súčasného trendu rastúcej popularity spolužitia v nezosobášenom partnerstve sa v roku 2001 v porovnaní s rokom 1991 zvýšila intenzita vytvárania kohabitácií vo všetkých vekových skupinách mužov (okrem najmladšej do 19 rokov a najstaršej nad 70 rokov).

U žien, na rozdiel od mužov, je najvyššia intenzita zakladania partnerských spolužití bez sobáša posunutá smerom k mladším vekovým skupinám, s najvyššou intenzitou tvorby kohabitácií vo veku od 25 do 44 rokov. Kým muži vykazujú vysokú intenzitu v „zakladaní“ spolužití bez sobáša aj v relatívne vyššom veku, u žien dochádza k zreteľnému poklesu intenzity vytvárania kohabitácií už od 55 rokov ich veku.

Tab.2.8 Ženy žijúce v kohabitácii podľa počtu živonarodených detí v roku 2001

Rodinný stav ženy	Počet živonarodených detí					
	0	1	2	3	4 a viac	nezistené
Slobodné	2 060	3 177	2 302	1 213	1 649	1 805
Vydaté	49	170	267	171	216	66
Rozvedené	551	2 534	4 635	2 370	1 512	521
Ovdovené	176	458	1 341	1 119	1 117	175
Rodinný stav nezistený	49	123	120	92	119	309

Graf 2.25 Počet živonarodených detí ženám žijúcim v kohabitácii v roku 2001

Spolužitie bez sobáša si v súčasnosti získava čoraz väčšie sympatie, hlavne medzi mladými ľuďmi. Dnes nie je také neobvyklé, aby žena žijúca v kohabitácii nenaplnila svoje reprodukčné ambície a musela čeliť verejnému odsúdeniu. Podľa výsledkov sčítania v roku 2001 najviac živonarodených detí sa narodilo slobodným a rozvedeným kohabitujuúcim matkám. Viac ako štvrtinu (28,4 %) tvorili kohabitácie ženy s dvoma deťmi, 21,2 % s jedným dieťaťom. Prekvapujúco vysoký podiel tvorili aj kohabitácie matky s tromi (16,3 %) a so štyrmi a viac deťmi (15,1 %). Najmenej zaznamenaných kohabitácií bolo u bezdetných žien (9,5 %). Podľa rodinného stavu ženy a poradia živonarodených detí, tvorili najvyšší podiel 15,2 % rozvedené

kohabitujujúce ženy s dvoma deťmi. Najviac kohabitácií bezdetných žien a žien s jedným dieťaťom bolo vo vekovej skupine 25-29 ročných. So zvyšujúcim sa poradím dieťaťa prirodzene rastie aj vek kohabitujuúcich žien. Dve deti mali najčastejšie 35-44 ročné kohabitantky. Tri a viac živonarodených detí mali častejšie kohabitujujúce ženy od 40 do 49 rokov.

Rozvodovosť

Z hľadiska formovania rodiny je rozvod považovaný za negatívny spoločenský jav. Je to najčastejšia príčina zániku manželstva. Na druhej strane rozvedení rozširujú sobášny potenciál populácie - môžu uzavrieť nové manželstvo alebo partnerstvo bez sobáša a zúčastňovať sa tak na reprodukcii obyvateľstva.

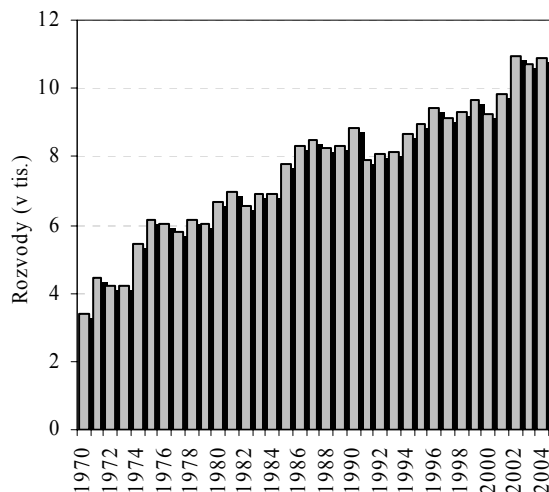
Intenzita rozvodovosti závisí od viacerých faktorov - spoločenských, ekonomických, sociálnych, právnych a v značnej miere aj od úrovne sobášnosti. V celom povojnovom období sa rozvodovosť trvalo zvyšovala. Kým v Európe rozvodovosť začala výraznejšie narastať už v 60. rokoch, na Slovensku došlo k podstatnému zvýšeniu rozvodovosti neskôr, až v 70. rokoch. Už v polovici 70. rokov dosiahol evidovaný počet rozvodov takmer dvojnásobok ako na začiatku 70. rokov. Rast rozvodovosti pokračoval aj v nasledujúcom období a v polovici 80. rokov postupne dosiahol ročný počet rozvodov hodnotu 8 tisíc. Po krátkom poklese na začiatku 90. rokov začala rozvodovosť rásť s ešte väčšou intenzitou a v prvých rokoch 21. storočia dosiahla svoje historicky najvyššie hodnoty. Najviac rozvodov bolo zaznamenaných v roku 2002, keď sa ich počet priblížil tesne k hodnote 11 tisíc.

V súčasnosti predstavuje rozvod spoločensky akceptovanú formu riešenia manželských nezhôd. Postupná liberalizácia rozvodovej praxe umožňovala zjednodušenie rozvodového konania. Zákon o rodine platný od roku 1950 stanovil rozvod ako jediný možný spôsob zániku manželstva a zároveň stanovil ako jediný možný dôvod rozvodu hlboký a trvalý rozvrat vzťahov v manželstve⁸. 1.1.1964 vstúpil do platnosti zákon o rodine č. 94/1963 Zb. Aj

⁸ Do roku 1950 platil zákon z roku 1918, ktorý umožňoval zánik manželstva dvoma spôsobmi - rozvodom „od stola a lože“ a rozlukou manželstva.

naďalej bol možný zánik manželstva jedine rozvodom, ale subjektívne „hľadisko viny“ bolo nahradené objektívnym, t.j. či môže manželstvo plniť svoje funkcie. V roku 1973 sa prijalo ďalšie legislatívne opatrenie, ktorým sa zrušilo predbežné konanie o zmierení manželov. Nevyhnutnosť prijať nový zákon, ktorý by zohľadňoval zmenené spoločenské podmienky a nahradil tak 40 rokov starú právnu normu, vyvrcholila prijatím zákona č. 36/2005 Z. z. O rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Graf 2.26 Počet rozvodov

Prejavom vysokej rozvodovosti je rastúci podiel rozvedených osôb v populácii. Podľa údajov o štruktúre obyvateľstva SR podľa rodinného stavu z posledných štyroch sčítaní je nárast rozvedených v jednotlivých intercenzálnych obdobiach evidentný. Najvyšší intercenzálny prírastok rozvedených bol u oboch pohlaví zaznamenaný v období 1970-1980, keď sa počty rozvedených mužov a žien viac ako zdvojnásobili. V roku 1970 predstavoval podiel rozvedených mužov 0,7 % a rozvedených žien 1,1 % populácie. Medzi rozvedenými dominovali vekové skupiny 40-44 a 45-49 ročných mužov a žien. Ich podiel v jednotlivých vekových kategóriách u oboch pohlaví sa pohyboval okolo 14-15 %. Pomerne významný podiel rozvedených bol zaznamenaný aj vo vekovej skupine 35-39 ročných mužov (14 %) a žien (12,8 %). V roku 1980 tvorili rozvedení muži 1,5 % a rozvedené ženy 2,1 % populácie. V porovnaní s rokom 1970 vzrástol počet rozvedených vo všetkých vekových kategóriách mužov aj žien.

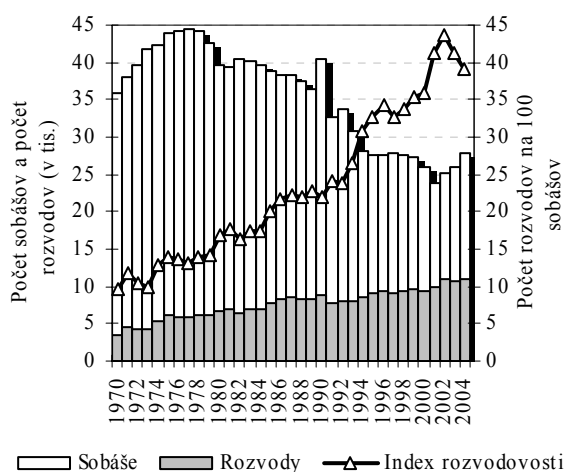
Tab. 2.9 Rozvedení muži a rozvedené ženy v SR

Vek	1970	1980	1991	2001	1970	1980	1991	2001
	Rozvedení muži				Rozvedené ženy			
15-19	2	7	14	27	25	44	65	45
20-24	266	644	915	714	925	1 862	2 379	2 113
25-29	1 285	3 240	3 920	5 432	2 371	5 584	6 907	9 431
30-34	1 877	4 767	7 578	9 813	2 742	6 809	11 011	13 922
35-39	2 284	4 795	10 578	13 446	3 198	6 857	14 340	17 767
40-44	2 552	4 698	10 221	15 718	3 594	6 383	13 619	20 563
45-49	2 477	4 848	7 600	17 587	3 797	6 395	10 653	22 164
50-54	1 326	4 286	6 105	13 217	1 911	5 877	8 099	17 226
55-59	1 494	3 553	4 820	7 806	2 121	5 196	6 776	11 223
60-64	1 220	1 588	3 605	5 009	1 773	2 229	5 694	7 537
65-69	772	1 551	2 585	3 140	1 214	2 219	4 340	5 628
70-74	448	1 002	1 048	1 924	836	1 594	1 575	4 161
75-79	212	467	705	1 097	401	887	1 117	2 638
80-84	66	173	302	353	111	402	564	812
85 a viac	29	54	102	189	39	150	238	459
Nezistení	23	104	25	1 011	13	130	23	1 380
Spolu	16 333	35 777	60 123	96 483	25 071	52 618	87 400	137 069

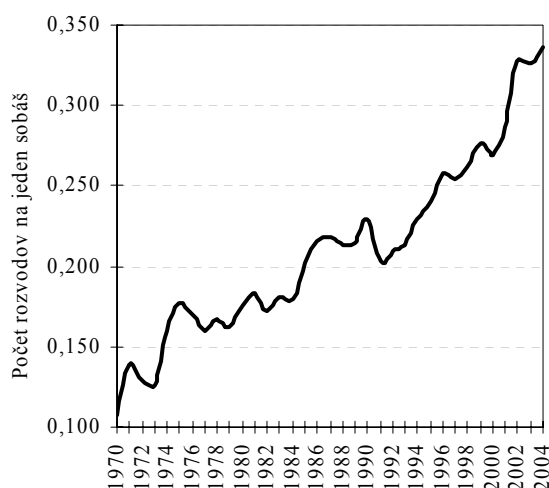
Vo vzťahu k rodine je zvlášť negatívny nárast rozvedených v mladších až stredných vekových skupinách – od najmladšej vekovej kategórie do 19 rokov až po 35-39 ročných. Je to práve tá časť populácie, ktorá má optimálny vek pre reprodukciu. Na rozdiel od predchádzajúceho sčítania v roku 1980 sa interval s vysokým podielom rozvedených rozšíril. U oboch pohlaví boli významne zastúpení 30 až 54 roční, z nich najviac 45 až 49 roční muži (13,6 %) a 35 až 39 ročné ženy (13 %). V nasledujúcom období sa štruktúra populácie rozvedených podľa veku výrazne nemenila. Výsledky posledných dvoch sčítaní 1991 a 2001 potvrdili rozloženie najpočetnejších skupín rozvedených z predchádzajúcich rokov medzi 30 až 54 ročných. Rovnako sa zachoval aj ďalší trend, a to ďalšie zvyšovanie podielu rozvedených osôb vo všetkých vekových skupinách mužov aj žien, s výnimkou 20-24 ročných, u ktorých bol v poslednom intercenzálnom období zaznamenaný pokles. V roku 1991 bolo najviac rozvedených vo vekovej skupine 35-39 ročných osôb. U mužov ich podiel dosiahol 17,6 %, u žien 16,4 %. V roku 2001 bolo najviac rozvedených vo vekovej skupine 45-49 ročných (18,2 %) a žien (16,2 %).

Hodnotu niektorých charakteristík rozvodovosti zhoršovala od polovice 80. rokov klesajúca sobášnosť, hoci už v 70. rokoch, ktoré boli z hľadiska vývoja sobášnosti priaznivé, sa index rozvodovosti zvyšoval. Index rozvodovosti zvýšil z 9,5 rozvodov na 100 sobášov v roku 1970 na 14 rozvodov na 100 sobášov v roku 1979. Koncom 80. rokov index rozvodovosti dosiahol viac ako dvojnásobok hodnoty z roku 1970. V dôsledku rapidného poklesu sobášnosti a pokračujúceho ešte intenzívnejšieho nárastu počtu rozvodov sa do konca 90. rokov index rozvodovosti zvýšil na 35,3 %. To znamená, že v roku 1999 pripadalo 35 rozvodov na 100 sobášov uzatvorených v tom istom roku. V roku 2002 sa hodnota indexu rozvodovosti „vyšplhala“ na svoju doteraz maximálnu hodnotu 43,7 rozvodov na 100 sobášov. Pozitívna zmena vo vývoji sobášnosti v poslednom období (od roku 2002 vykazuje sobášnosť rastúcu tendenciu) spôsobila, že sa index rozvodovosti mierne znížil na 39 rozvodov na 100 sobášov.

Graf 2.27 Počet sobášov, počet rozvodov a index rozvodovosti

Graf 2.28 Úhrnná rozvodovosť

Index rozvodovosti je orientačným ukazovateľom. V skutočnosti intenzita rozvodovosti nezávisí od počtu sobášov v sledovanom roku, ale od počtu sobášov, ktoré boli uzatvorené v predchádzajúcich rokoch. Objektívnym ukazovateľom intenzity rozvodovosti je preto úhrnná rozvodovosť, ktorá vyjadruje priemerný počet rozvodov pripadajúcich na jeden sobáš. Na začiatku 70. rokov mala úhrnná rozvodovosť hodnotu 0,107. Do konca 80. rokov sa jej hodnota zdvojnásobila. V rokoch 1990-1991 nastal vo vývoji úhrnnej rozvodovosti posledný zreteľný jednorazový, približne 11% pokles. Od roku 1992 začala intenzita rozvodovosti extrémne narastať. V druhej polovici 90. rokov sa už úhrnná rozvodovosť pohybovala v rozmedzí 0,241-0,277 a v posledných troch rokoch sledovaného obdobia jej hodnota prekročila hranicu 0,3. Súčasná hodnota úhrnnej rozvodovosti 0,336 predstavuje viac ako trojnásobok hodnoty spred 35 rokov. To znamená, že na 100 uzavretých manželstiev pripadá 34 rozvodov, resp. každé tretie manželstvo sa rozvádza.

Tab.2.10 Rozvody podľa dĺžky trvania manželstva

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004
Do 1 roka	45	98	115	118	109	63	50	69
1-3	656	1 265	1 573	1 531	1 646	1 415	1 132	1 090
4-6	669	1 154	1 445	1 564	1 662	1 739	1 412	1 619
7-9	454	803	891	1 309	1 253	1 339	1 418	1 352
10-14	551	1 008	938	1 394	1 751	1 642	1 804	2 324
15-19	433	696	677	829	1 215	1 390	1 387	1 718
20-24	337	543	484	533	637	855	1 088	1 329
25 a viac	275	587	522	522	594	535	982	1 388
Spolu	3 420	6 154	6 645	7 800	8 867	8 978	9 273	10 889
Priemerná dĺžka trvania manželstva	x	x	x	x	10,7	11,2	12,7	13,6

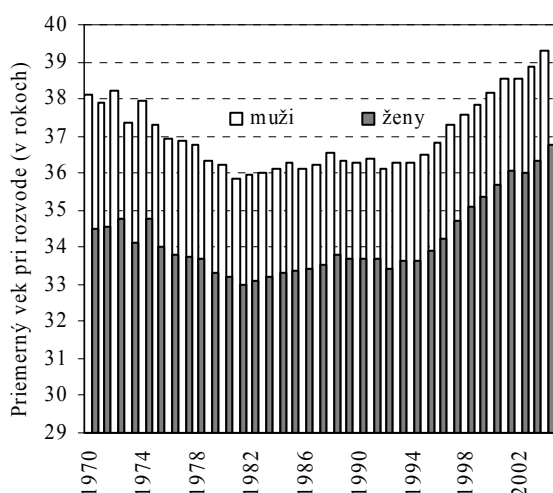
Intenzita rozvodovosti je rozdielna v závislosti od dĺžky trvania rozvádajúceho sa manželstva. Až do polovice 80. rokov sa najčastejšie rozvádali manželstvá trvajúce 1 až 3 roky. Od roku 1985 sa najviac rozvodov realizovalo po 4 až 6 rokoch trvania manželstva. Tento stav sa udržal až do roku 1996. Od konca 90. rokov sa najviac manželstiev rozvádza po 10 až 14 rokoch ich trvania. Od 70. rokov až do polovice 80. rokov bol vyšší podiel rozvodov manželstiev trvajúcich kratšie ako 10 rokov. Približne v polovici 90. rokov sa podiel rozvodov manželstiev po menej ako 10 a nad 10 rokov vyrovnal a od roku 1997 začal výrazne narastať podiel rozvodov manželstiev

trvajúcich 10-14 rokov. V roku 2004 bolo z celkového počtu rozvodov 62,1 % rozvodov manželstiev trvajúcich 10-14 rokov. Ich počet sa od roku 1970 zvýšil viac ako štvornásobne. Najmenší podiel majú dlhodobé rozvody manželstiev trvajúcich kratšie ako jeden rok. Ich podiel nikdy neprekročil 2 % a od roku 1995 sa udržuje tesne pod hranicou 1 %. V roku 2000 sa podiel takýchto rozvodov znížil až na 0,5 % a v roku 2001 dokonca nebol zaznamenaný ani jediný prípad rozvodu manželstva do jedného roka. Prvým kritickým obdobím manželstva v 70. a 80. rokoch bol druhý až tretí rok trvania manželstva. Od polovice 90. rokov je to piaty rok trvania manželstva. Druhé kritické obdobie je spomínané obdobie 10 až 14 rokov od uzavretia manželstva.

Nárast počtu rozvodov manželstiev trvajúcich viac ako 10 rokov sa prejavil v náraste priemernej dĺžky trvania rozvedeného manželstva, ktorá len za posledných jedenásť rokov vzrástla o takmer celé tri roky na 13,6 rokov v roku 2004.

Priemerný vek muža a ženy pri rozvode sa v priebehu 70. rokov znižoval. Ak vezmeme do úvahy skutočnosť, že to bolo obdobie vysokej sobášnosti, že mladí ľudia vstupovali do manželstva skôr a na súčasné pomery v nízkom sobášnom veku, a že sa manželstvá rozvádzali pomerne krátko po sobáši, je logické, že sa táto skutočnosť prejavila aj v znižovaní priemerného veku. V roku 1979 bol priemerný vek pri rozvode muža 36,4 rokov a ženy 33,3 rokov. V porovnaní s rokom 1970 sa priemerný vek pri rozvode v roku 1979 znížil u muža o 1,8 roka a u ženy o 1,2 roka. V priebehu 80. rokov sa priemerný vek pri rozvode mužov a žien udržiaval na relatívne stabilných hodnotách - 36 rokov u mužov a 33 rokov u žien, resp. zvyšoval sa iba veľmi pozvoľna. Približne od roku 1993 začína priemerný vek mužov a žien pri rozvode výrazne narastať, pričom zvlášť významný nárast u oboch pohlaví bol zaznamenaný na prelome tisícročí. Nárast priemerného veku pri rozvode od 90. rokov je jedným z prejavov zmien v rodinnom správaní a priamo súvisí s odsúvaním sobáša do vyššieho veku. V roku 2004 bol priemerný vek muža pri rozvode 39,3 rokov, ženy 36,7 rokov. Je to doteraz najvyššia hodnota tohto ukazovateľa, ktorý v porovnaní s rokom 1980 vzrástol zhruba o tri roky u oboch pohlaví.

Graf 2.29 Priemerný vek pri rozvode

Intenzita rozvodovosti sa s rastúcim vekom mužov a žien znižuje. Špecifické postavenie v rámci jednotlivých vekových skupín má najmladšia veková skupina 15-19 ročných, u ktorých dosahuje miera rozvodovosti u oboch pohlaví najnižšie hodnoty. V tejto vekovej skupine sa uzatvára najmenej sobášov, to znamená, že aj počet prípadných rozvodov je v tomto prípade veľmi nízky. Napriek tomu výrazne vyššiu rozvodovú aktivitu vykazujú 15-19 ročné ženy ako muži. Vysoké hodnoty mier rozvodovosti 15-19 ročných sa u oboch pohlaví vyskytovali predovšetkým v polovici 80. rokov a na relatívne vysokej úrovni sa udržiavali až do roku 1995. U mužov mala miera rozvodovosti 15-19 ročných najvyššiu hodnotu v roku 1990 (0,07) a u žien v roku 1985 (0,42). Od polovice 90. rokov sa miery rozvodovosti 15-19 ročných postupne znižujú až na súčasné hodnoty 0,04 u mužov a 0,08 u žien.

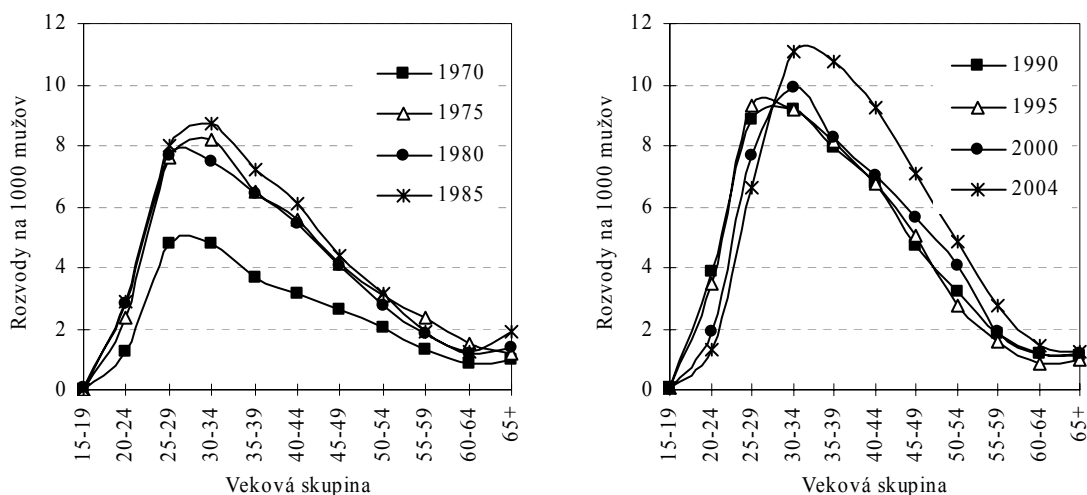
V 70. a 80. rokoch sa miery rozvodovosti zvyšovali vo všetkých vekových kategóriách. V tomto období bola intenzita rozvodovosti najvyššia u 30-34 ročných mužov a 25-29 ročných žien. Do polovice 80. rokov vzrástli miery rozvodovosti týchto najfrekventovanejších vekových skupín mužov a žien približne na dvojnásobok hodnoty z roku 1970. Významný nárast mier rozvodovosti zaznamenali aj ostatné vekové kategórie mužov a žien v intervale od 20 do 44 rokov. Po roku 1989 nastalo vo vývoji rozvodovosti z hľadiska vekovej štruktúry niekoľko významných zmien. V prvom rade je to pozitívny pokles mier rozvodovosti u oboch pohlaví vo vekových skupinách do 20 rokov (najviac u 20-24 ročných, u ktorých klesla miera rozvodovosti do roku 2004 o 67 % v prípade mužov a o 56 % v prípade žien). Druhou zmenou, ktorá sa týka viac žien, je posun maximálnej rozvodovosti do vyššieho veku. Od roku 1990 do roku 2000 mali najvyššiu mieru rozvodovosti ženy vo vekovej skupine 25-29 ročných, od roku 2001 vykazujú najvyššiu mieru rozvodovosti už veková skupina 30-34 ročných. U mužov sa na začiatku 90. rokov najvyššia rozvodovosť prechodne presunula z kategórie 30-34 ročných do kategórie 25-29 ročných, ale od polovice 90. rokov je najvyššia miera rozvodovosti opäť u 30-34 ročných, ako tomu bolo v predchádzajúcom období.

Tab. 2.11 Miere rozvodovosti podľa veku, muži (na 1000 mužov)

Veková skupina	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004
15-19	0,01	0,02	0,04	0,03	0,07	0,05	0,01	0,04
20-24	1,22	2,35	2,79	2,89	3,89	3,46	1,91	1,28
25-29	4,76	7,59	7,68	8,03	8,82	9,30	7,65	6,65
30-34	4,82	8,22	7,45	8,71	9,20	9,19	9,88	11,06
35-39	3,68	6,52	6,43	7,22	7,97	8,12	8,25	10,77
40-44	3,16	5,60	5,47	6,07	6,77	6,75	6,99	9,22
45-49	2,64	4,10	4,07	4,40	4,72	5,05	5,65	7,07
50-54	2,00	3,08	2,78	3,12	3,22	2,76	4,07	4,82
55-59	1,30	2,33	1,81	1,92	1,87	1,56	1,91	2,77
60-64	0,85	1,50	1,16	1,23	1,16	0,84	1,18	1,45
65 a viac	0,99	1,21	1,41	1,87	1,12	0,97	1,17	1,22

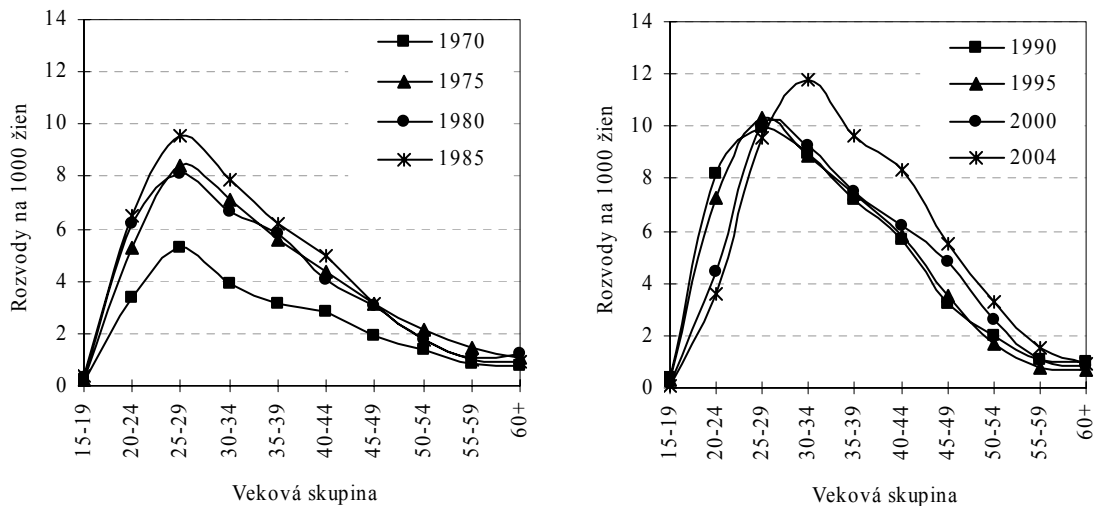
Tab. 2.12 Miere rozvodovosti podľa veku, ženy (na 1000 žien)

Veková skupina	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004
15-19	0,12	0,25	0,29	0,42	0,35	0,29	0,12	0,08
20-24	3,35	5,27	6,23	6,54	8,17	7,29	4,46	3,60
25-29	5,29	8,43	8,10	9,58	9,95	10,35	9,99	9,60
30-34	3,92	7,13	6,65	7,90	8,96	8,90	9,25	11,77
35-39	3,10	5,60	5,80	6,20	7,21	7,41	7,52	9,63
40-44	2,81	4,36	4,06	5,00	5,63	5,79	6,23	8,36
45-49	1,88	3,13	3,09	3,14	3,18	3,50	4,80	5,52
50-54	1,36	2,11	1,76	1,72	1,97	1,71	2,63	3,32
55-59	0,81	1,44	1,04	1,01	1,05	0,77	1,06	1,55
60 a viac	0,73	1,07	1,19	0,91	1,01	0,65	0,80	0,95

Graf 2.30 Rozvodovosť podľa vekových skupín - muži

Rozvod je traumatizujúcou skutočnosťou pre všetkých zúčastnených. Nestabilita a problémy v rodinách, ktoré končia rozpadom úplnej rodiny majú celospoločenský dopad, no nepochybne najviac zaťažujú deti. Ponechanie maloletých detí bez denného kontaktu s jedným z rodičov je najväčším sociálnym problémom, ktorý rozvod prináša. Počas uplynulých 34 rokov prišlo takýmto spôsobom o jedného z rodičov (väčšinou o otca) 93,4 tisíc detí.

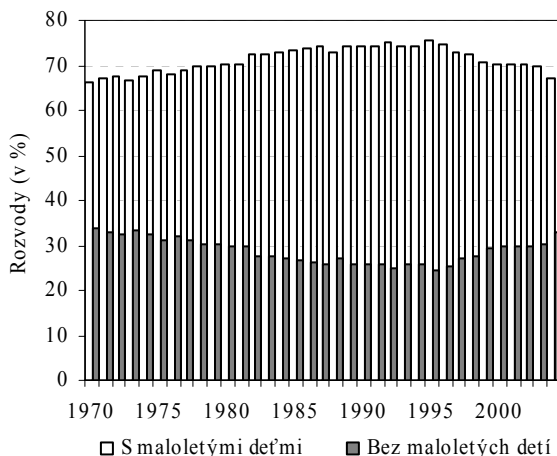
Graf 2.31 Rozvodovosť podľa vekových skupín - ženy

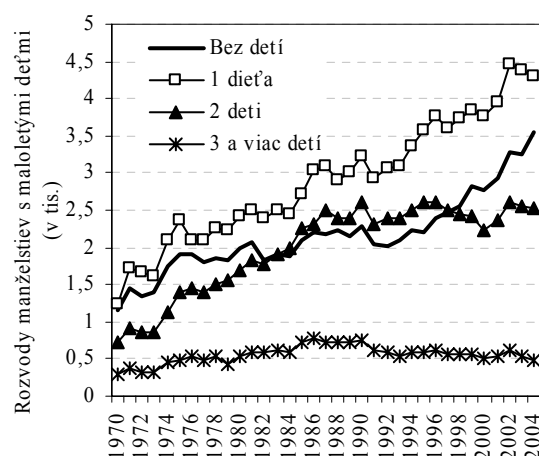
Tab. 2.13 Rozvody podľa počtu maloletých detí

Počet maloletých detí	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004
0	1 149	1 916	1 986	2 096	2 282	2 204	2 759	3 560
1	1 241	2 353	2 426	2 726	3 217	3 570	3 771	4 297
2	737	1 393	1 706	2 254	2 603	2 604	2 235	2 536
3 a viac	293	492	527	724	765	600	508	496
Spolu	3 420	6 154	6 645	7 800	8 867	8 978	9 273	10 889
v %	66,4	68,9	70,1	73,1	74,3	75,5	70,2	67,3
Priemerný počet - rozvody spolu	1,09	1,11	1,44	1,51	1,23	1,19	1,07	1,01
Priemerný počet - rozvody s maloletými deťmi	1,64	1,61	1,85	1,87	1,65	1,58	1,52	1,50

Graf 2.32 Rozvody s maloletými deťmi a bez nich

Graf 2.33 Rozvody podľa počtu maloletých detí

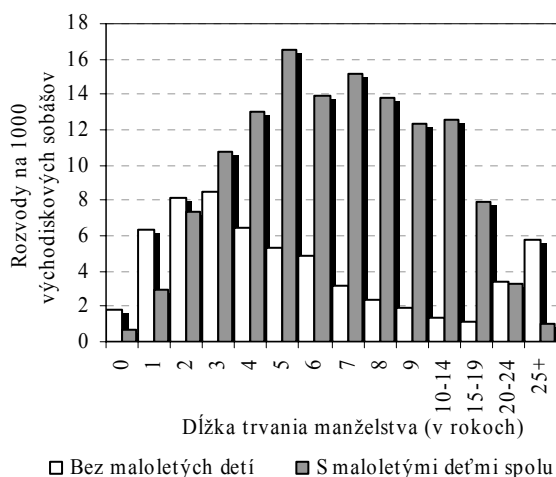
Od roku 1970 tvoria dve tretiny všetkých rozvodov rozvody manželstiev s maloletými deťmi. V roku 1970 bolo 2,3 tisíc rozvodov s maloletými deťmi (60 %). 70. roky boli z hľadiska reprodukcie obyvateľstva veľmi priaznivé, pri súčasnom zvyšovaní rozvodovosti sa to negatívne prejavilo v extrémne dynamickom raste počtu rozvedených manželstiev s maloletými deťmi. Do roku 1975 vzrástol počet rozvodov manželstiev s maloletými deťmi o 86,6 %, čo je doteraz najväčší prírastok za obdobie piatich rokov. Pomerne vysoké prírastky rozvedených manželstiev s maloletými deťmi boli zaznamenané ešte v období 1980-1985 (22,4 %) a 1985-1990 (15,4 %). Na konci 80. rokov prekročil počet rozvodov manželstiev s maloletými deťmi hranicu 6 tisíc. V 90. rokoch po počiatočnom jednorazovom poklese v roku 1991 a krátkom období stagnácie 1992-1993 začína počet rozvodov manželstiev s maloletými deťmi opäť narastať až na hodnotu 7 tisíc (74,5 %) v roku 1996. V druhej polovici 90. rokov ich počet mierne klesol a pohyboval sa v intervale 6,5-6,9 tisíc. V roku 2002 po druhýkrát počet rozvodov manželstiev s maloletými deťmi prekročil hranicu 7 tisíc, keď dosiahol takmer 7,7 tisíc (70,2 %). Je to doteraz najvyšší evidovaný počet

takýchto rozvodov. V nasledujúcom období 2003-2004 sa počet rozvodov manželstiev s maloletými deťmi mierne znížil neklesol však už pod 7 tisíc.

Štruktúra rozvodov podľa počtu maloletých detí sa od 70. rokov niekoľkokrát zmenila, a to v závislosti od aktuálneho vývoja plodnosti. 70. roky a prvá polovica 80. rokov sa vyznačovali extrémnym rastom rozvodov manželstiev s jedným a dvoma deťmi, hoci evidentná „prevaha“ rozvodov manželstiev s jedným dieťaťom je charakteristická pre celé sledované obdobie, t.j. od 70. rokov až po súčasnosť. Počet rozvodov s manželstiev s jedným dieťaťom je v súčasnosti 3,5 krát vyšší ako v roku 1970. Na začiatku 70. rokov sa počet rozvodov manželstiev s jedným dieťaťom pohyboval okolo 1,1-1,7 tisíc, v polovici 80. rokov ich počet prekročil 3 tisíc. Počas 90. rokov počet týchto rozvodov dynamicky rástol až na maximálnu hodnotu 4,5 tisíc v roku 2002. V posledných dvoch rokoch počet rozvodov manželstiev s jedným dieťaťom mierne klesol, stále sa však udržuje nad hranicou 4 tisíc. Počet rozvodov manželstiev s dvoma deťmi vzrástol od roku 1970 do roku 1985 o 206 % na 2,3 tisíc. Znižovanie plodnosti sa od polovice 80. rokov odrazilo najprv v stagnácii a neskôr v poklese počtu rozvedených manželstiev s dvoma maloletými deťmi. Zníženie počtu týchto rozvodov bolo zvlášť viditeľné v období 1996-2000. V roku 2000 počet rozvodov manželstiev s dvoma deťmi dosiahol 2,2 tisíc, čo bola hodnota zhruba na úrovni roku 1985. Do roku 2002 sa počet rozvedených manželstiev s dvoma deťmi mierne zvýšil na 2,6 tisíc a približne na rovnakej úrovni sa udržal aj v rokoch 2003 a 2004. Rozvody bezdetných manželstiev začali výrazne narastať od polovice 90. rokov. Bolo to obdobie, kedy plodnosť dosahovala svoje najnižšie hodnoty. Spoločnou črtou štruktúry rozvodov manželstiev podľa počtu maloletých detí v sledovanom období je relatívne stabilný počet rozvedených manželstiev s tromi a viacerými deťmi, ich počet sa pohyboval cca od 300 do 600 ročne. Prechodné mierne zvýšenie ich počtu nastalo v druhej polovici 80. rokov, keď sa počet rozvodov manželstiev s tromi a viacerými deťmi pohyboval od 720 do 760 ročne.

Priemerný počet maloletých detí v rozvedenom manželstve sa zvýšil z hodnoty 1,09 v roku 1970 na 1,51 v roku 1985. Od roku 1986 priemerný počet maloletých detí v rozvedenom manželstve klesá až na 1,01 v roku 2004.

Graf 2.34 Intenzita rozvodovosti manželstiev v roku 2004

V súčasnosti medzi rozvodmi tesne po sobášii prevládajú bezdetné manželstvá. Najvyššia intenzita rozvodovosti takýchto manželstiev je v prvom až treťom roku trvania manželstva. Naopak, manželstvá s maloletými deťmi sa rozvádajú neskôr - najväčšiu rozvodovosť zaznamenávajú po piatich až siedmich rokoch. V relatívnom vyjadrení pripadá v súčasnosti 17,5 % všetkých rozvodov manželstiev bez maloletých detí na rozvody do troch rokov od sobáša a najväčší 33% podiel na rozvody po 25 rokoch od sobáša. Čo sa týka manželstiev s maloletými deťmi, takmer 39 % z nich sa rozpadá do desiatich rokov od sobáša. Pomerne významnú časť rozvodov s maloletými deťmi (28,5 %) tvoria aj rozvody po 10-14 rokoch od uzavretia manželstva.

Štruktúra rozvodov podľa príčiny rozvratu manželstva sa stabilizovala zhruba do polovice 80. rokov, keď sa za najčastejšiu príčinu rozvodu na strane muža aj ženy začala uvádzať rozdielnosť pováh, názorov a záujmov. Pred tým boli najčastejšími príčinami rozvodov na strane

muža alkoholizmus, na strane ženy nevera. Počet rozvodov zapríčinených rozdielnosťou pováh, názorov a záujmov sa u mužov aj u žien v priebehu 70. rokov zvýšil z hodnoty okolo 500 (v prípade mužov predstavoval takýchto rozvodov predstavoval 14 %, u žien 16 %) v roku 1970 na približne 1,2 tisíc (približne 20 % u oboch pohlaví) v roku 1979. Rast počtu rozvodov na túto príčinu pokračoval aj v ďalšom období. Na konci 80. rokov ich počet dosiahol 2,6 tisíc (31 %). V roku 1995 počet rozvodov spôsobených rozdielnosťou pováh, názorov a záujmov prekročil po prvýkrát 4 tisíc (46 %) a do konca roka 2004 ich počet dosiahol 6,3 tisíc (58 %). Len od roku 1995 sa počet rozvodov zapríčinených rozdielnosťou pováh, názorov a záujmov zvýšil o 54 %. Všeobecné pomenovanie spomínanej príčiny poskytuje rozvádajúcim sa manželom určitú anonymitu, pretože umožňuje zahŕňať do tejto skupiny aj ostatné konkrétne príčiny rozvodov. To je hlavnou príčinou vysokej početnosti rozvodov manželstiev zapríčinených rozdielnosťou pováh, názorov a záujmov.

Počet rozvodov zapríčinených alkoholizmom muža sa zvyšoval z hodnoty 685 (20 %) v roku 1970 na približne 2,1 tisíc (27 %) v polovici 80. rokov. Od roku 1990 ich počet postupne klesal z 1,6 tisíc (18 %) na 1,2 tisíc (11 %) v roku 2004. Podobne sa vyvíjal aj počet rozvodov spôsobených neverou zo strany muža. Ich počet sa od roku 1970 do začiatku 90. rokov zdvojnásobil, keď dosiahol 1,4 tisíc (15,5 %). Do roku 2000 počet rozvodov zapríčinených neverou muža klesal, ale od roku 2001 začal opäť narastať. V roku 2004 bolo evidovaných 1,3 tisíc takýchto rozvodov, čo v relatívnom vyjadrení predstavuje podiel 11,5 % všetkých rozvodov. Ostatné príčiny rozvodu zo strany muža vykazovali vyššiu početnosť iba na začiatku sledovaného obdobia, t.j. do polovice 80. rokov. Od

začiatku 90. rokov je ich podiel pod hodnotou 20 % z celkového počtu rozvodov a v súčasnosti sa pohybuje okolo 11-12 %.

Tab. 2.14 Rozvody podľa príčin

Dôvod rozvodu	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004
Muži								
nevera	679	1 499	1 417	1 682	1 377	1 101	946	1 251
rozdielnosť pováh, názorov, záujmov	482	989	1 348	1 454	2 767	4 109	4 883	6 334
alkoholizmus	685	1 226	1 672	2 080	1 599	1 240	1 100	1 168
nezáujem o rodinu	173	352	344	462	995	984	893	617
súd nezistil zavinenie	271	481	608	1 254	525	350	323	300
ostatné príčiny	1 130	1 607	1 256	868	1 604	1 194	1 128	1 219
Spolu	3 420	6 154	6 645	7 800	8 867	8 978	9 273	10 889
Ženy								
nevera	595	1 172	1 039	1 460	1 155	807	625	747
rozdielnosť pováh, názorov, záujmov	545	1 010	1 348	1 454	2 767	4 127	4 883	6 334
nezáujem o rodinu	186	558	508	400	477	488	433	235
súd nezistil zavinenie	1 149	2 244	2 702	3 936	2 515	2 144	2 095	1 932
ostatné príčiny	945	1 170	1 048	550	1 953	1 412	1 237	1 641
Spolu	3 420	6 154	6 645	7 800	8 867	8 978	9 273	10 889

Okrem spomínanej príčiny „rozdielnosti pováh, názorov a záujmov“ sú u žien dlhodobo najpočetnejšie príčiny rozvodu, kde súd nezistil zavinenie a ostatné príčiny. Počet rozvodov kde súd nezistil zavinenie zo strany ženy, sa zvyšoval od začiatku 70. rokov do polovice 80. rokov. Najviac ich bolo zaznamenaných v roku 1985 - takmer 4 tisíc (50 %). Od druhej polovice 80. rokov ich počet mierne klesal a momentálne sa dlhodobo udržiava na hodnote okolo 2 tisíc. V roku 2004 tvorili tieto rozvody približne 18% podiel všetkých rozvodov. Zvýšený podiel rozvodov ostatných príčin zo strany ženy bol zaznamenaný iba v roku 1970 (27,6 %). Od polovice 90. rokov sa pohybuje v intervale 12-15 %. Jedinou konkrétnou príčinou rozvodu zo strany ženy, ktorá vykazuje vyšší podiel z celkového počtu rozvodov je nevera. Do polovice 80. rokov sa podiel týchto rozvodov pohyboval medzi 16 až 19 %. Od roku 1990 ich podiel rapídne klesal z 13 % na 6,9 % v roku 2004. Podrobné rozdelenie rozvodov podľa všetkých sledovaných príčin zo strany muža a ženy v roku 2004 sú uvedené v nasledujúcej tabuľke.

Tab. 2.15 Rozvody podľa príčin v roku 2004

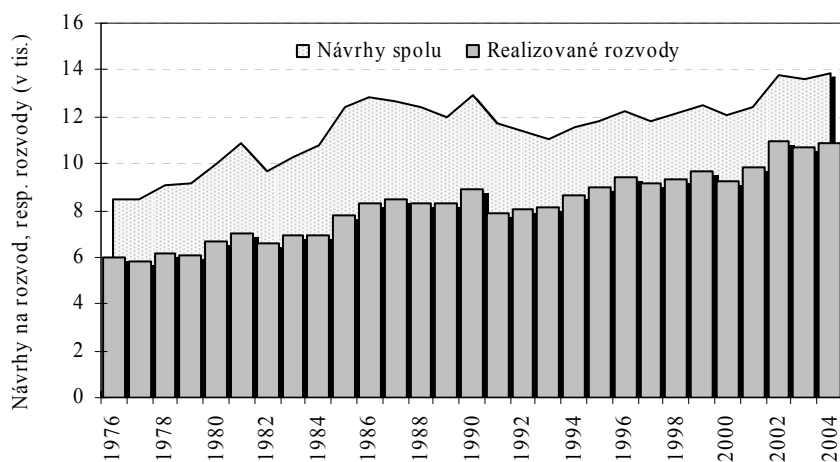
Príčina na strane muža:	Príčina na strane ženy										Spolu	V %	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			
súd nezistil zavinenie	0		30	200	49	1		13		7	300	2,8	
neuvážené uzavretie manželstva	1	267									267	2,5	
alkoholizmus	2	732	33	108	37	2				256	1 168	10,7	
nevera	3	690	12	211	27	2		4		305	1 251	11,5	
nezáujem o rodinu	4	322	5	48	92			1		149	617	5,7	
zlé zaobchádzanie, odsúd.trest.čin	5	108	2	20	9	9		1		53	202	1,9	
rozdielnosť pováh, názorov, záujmov	6						6334				6 334	58,2	
zdravotné dôvody	7	13		6		1		11		9	40	0,4	
sexuálne nehody	8								63		63	0,6	
ostatné príčiny	9	67	22	154	21	1		12		370	647	5,9	
Spolu		1 932	267	104	747	235	16	6 334	42	63	1 149	10 889	100,0
V %		17,7	2,5	1,0	6,9	2,2	0,1	58,2	0,4	0,6	10,6	100,0	

Až do konca 80. rokov končili rozvodom približne dve tretiny všetkých podaných návrhov na rozvod, zhruba od polovice 90. rokov to už bolo viac ako tri štvrtiny. V súčasnosti končí rozvodom približne 79 % všetkých návrhov na rozvod. Zvyšnú časť tvoria nerozvedené manželstvá, z ktorých väčšinu tvoria návrhy vzaté späť.

Návrhy na rozvod podávajú častejšie ženy. Dlhodobo je to približne dvojnásobok návrhov podaných mužmi. Na začiatku 80. rokov tvorili návrhy na rozvod podané ženami 61,4 % a v polovici 90. rokov už 70 %. Do roku 2004 podiel návrhov na rozvod, ktoré podali ženy mierne znížil na 66,3 %. Rastúcu rozvodovú aktivitu žien ovplyvňuje viacero faktorov. Možno k nim zaradiť zvyšovanie ekonomickej aktivity žien, ktoré vedie k ich ekonomickej a sociálnej nezávislosti, prevaha záťaže žien pri zabezpečovaní chodu domácnosti, ako aj nedostatok finančne

dostupných bytov na trhu, ktorý núti časť mladých manželských párov bývať spoločne s rodičmi, odtabuizovanie sexuálneho života, atď.

Graf 2.35 Počet podaných návrhov na rozvod a realizované rozvody

Podľa súčasného trendu odsúvania manželstva do vyššieho veku, spolu so zmenou v štruktúre osôb vstupujúcich do manželstva, by sa dalo očakávať, že mladé páry sa na manželstvo pripravujú, vstupujú do neho „zrejší“, zodpovednejší a že sa teda budú menej často rozvádzať. Skúsenosti zo škandinávskych krajín však túto hypotézu nepotvrdzujú, naopak očakáva sa, že aj v najbližších rokoch sa intenzita rozvodovosti na Slovensku nebude znižovať.

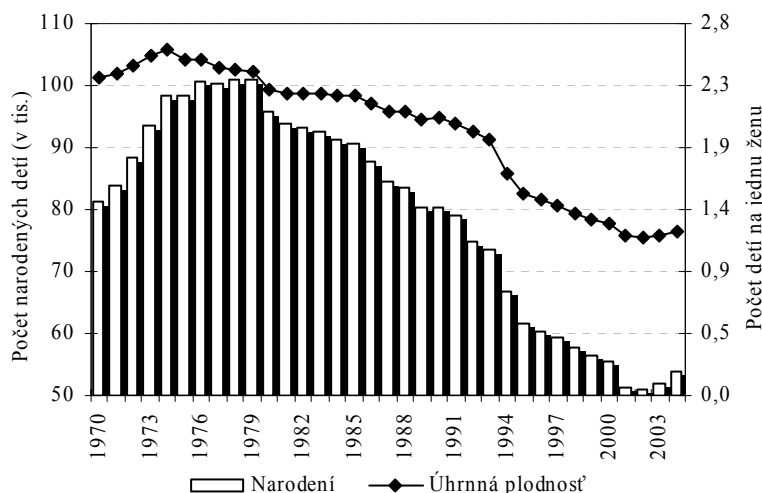
3. Rodina – základ pre reprodukciu

Pôrodnosť

Potreba založiť si rodinu je prirodzenou túžbou takmer každého dospelého človeka a vo všeobecnosti sa spája s narodením dieťaťa. Počet detí v rodine vždy významne ovplyvňoval nielen fungovanie rodín a ich životnú úroveň, ale aj ich spoločenské postavenie. Preto z pohľadu rodiny má skúmanie plodnosti vždy dôležité miesto.

Od 70. rokov sa podobne ako v prípade sobášnosti začali v Európe formovať dva odlišné reprodukčné modely. Kým v západoeurópskych krajinách dochádzalo k postupnému poklesu úrovne plodnosti, k zvyšovaniu veku matky pri pôrode, pre východoeurópske krajiny bola charakteristická vysoká úroveň plodnosti a pôrody v mladšom veku žien. Reprodukčné správanie slovenskej populácie malo prejavy rovnaké, resp. veľmi blízke práve východoeurópskemu modelu. V 70. rokoch sa vo veku maximálnej plodnosti nachádzali silné populačné ročníky žien. V tomto období sa na Slovensku realizovala pronatalitne orientovaná sociálna a bytová politika štátu v podobe hromadnej bytovej výstavby, podpory mladých rodín prostredníctvom mladomanželských pôžičiek, predĺžovania materskej dovolenky, vyplácania materského príspevku po skončení materskej dovolenky, zvyšovanie prídavkov na deti, počtu miest v predškolských zariadeniach, atď. Dôsledkom priaznivej populačnej klímy bol nárast počtu narodených detí, ako aj ostatných ukazovateľov plodnosti. Počet narodených vzrástol z 81,3 tisíc v roku 1970 na 101 tisíc v roku 1979. Do polovice 70. rokov rástla i úroveň plodnosti, ktorá kulminovala v roku 1974, keď dosiahla hodnotu 2,6 ‰. To znamená, že na jednu ženu počas jej reprodukčného obdobia pripadlo 2,6 dieťaťa. Od tohto roku nastáva na Slovensku neustály pokles plodnosti a od roku 1980 aj pokles počtu narodených. Napriek tomu až do konca 80. rokov patrilo Slovensko ku krajinám s najvyššou plodnosťou v Európe. Okrem priaznivej populačnej klímy bola vysoká plodnosť podmienená aj religiozitou obyvateľstva a jeho príklonom k tradičným hodnotám s orientáciou na rodinu. Dôležitú úlohu v tomto období zohrávala aj málo rozšírená a nedostatočná antikoncepcia.

Graf 3.1 Počet narodených a úhrnná plodnosť

Pod vplyvom politických a spoločenských zmien na začiatku 90. rokov sa začalo reprodukčné správanie obyvateľstva Slovenska meniť a približovať západoeurópskemu modelu. Prechod od plánovaného k trhovému hospodárstvu priniesol neznáme „fenomény“, ako rastúca nezamestnanosť a vysoká inflácia. Na druhej strane sa objavili nové možnosti sebarealizácie, ktoré podporili nárast individualizmu. Mladá generácia založenie rodiny odkladá a jej realizáciu podmieňuje získaním bytovej a ekonomickej samostatnosti, ako aj určitého spoločenského postavenia – predovšetkým v zamestnaní. Zavedenie vysoko účinnej a dostupnej antikoncepcie umožňuje ženám slobodne sa rozhodovať a plánovať materstvo. Tieto skutočnosti sa zásadným spôsobom podieľali na poklese pôrodnosti a plodnosti.

Najintenzívnejší pokles plodnosti bol zaznamenaný v prvej polovici 90. rokov, predovšetkým v období 1993-1995. V tomto období klesol počet živonarodených detí takmer o 12 tisíc a pokles úhrnnej plodnosti predstavoval 21,2 %. Neskôr sa tempo poklesu spomalilo a mierny pokles pokračoval až do roku 2002. V tomto roku bol na Slovensku zaznamenaný najnižší počet narodených detí (51 tisíc) od roku 1920 a najnižšia úroveň úhrnnej plodnosti (1,19 ‰). Od roku 2003 začína počet narodených detí ako aj úhrnná plodnosť po dlhšej dobe opäť rásť. V roku 2004 sa na Slovensku narodilo 54 tisíc detí a na jednu ženu počas jej reprodukčného obdobia pripadalo 1,24 dieťaťa.

Napriek tomuto nárastu je hodnota úhrnnej plodnosti stále na úrovni veľmi nízkej plodnosti⁹ a Slovensko sa v súčasnosti zaraďuje k štátom s najnižšou úrovňou plodnosti v Európe. Okrem nízkej plodnosti k ďalším prejavom nového reprodukčného správania patrí model odkladania pôrodov do vyššieho veku matky, s ktorým súvisí

⁹ Ak je úroveň plodnosti pod hodnotou 1,3 ‰, hovoríme o veľmi nízkej plodnosti (Lowest Low Fertility). Na Slovensku ju evidujeme od roku 2000.

zvyšovanie priemerného veku žien pri pôrode a pri prvom pôrode, nárast podielu detí narodených mimo manželstva, ako aj uprednostňovanie menšieho počtu detí v rodine.

Reprodukčné procesy dobre charakterizuje aj ukazovateľ čistej miery reprodukcie¹⁰, ktorý vypovedá o počte potenciálnych matiek v populácii, resp. o schopnosti populácie nahradiť matky dcérami. Zatiaľ čo v roku 1970 mala čistá miera reprodukcie hodnotu 1,13, do roku 2002 sa znížila na hodnotu 0,59. Pod hodnotou 1 sa však nachádza už od roku 1989. To znamená, že od tohto obdobia v populácii Slovenska nie je zabezpečená ani jednoduchá reprodukcia.

Tab. 3.1 Miery plodnosti žien podľa veku (na 1000 žien)

Vek	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004
15	2,77	2,48	2,53	3,54	2,86	3,56	3,42	3,61
16	8,36	10,08	11,32	14,26	10,42	9,52	9,40	10,88
17	23,49	25,83	27,84	34,72	27,36	20,49	18,78	18,50
18	52,90	63,65	66,89	70,86	69,21	44,89	33,42	27,24
19	110,35	121,61	131,16	132,13	132,13	83,25	53,14	38,81
20	174,61	178,84	190,98	187,90	177,06	112,95	68,64	53,36
21	201,40	212,26	213,57	217,10	201,65	128,42	76,14	59,11
22	212,75	226,21	220,26	214,70	193,49	130,27	86,72	62,57
23	202,43	218,86	209,02	208,95	189,77	128,12	91,38	70,75
24	182,38	207,01	190,06	188,57	174,55	123,17	97,69	78,25
25	171,99	191,18	172,06	168,26	154,07	114,48	100,92	87,44
26	155,31	166,60	148,78	144,34	136,08	103,79	98,87	89,76
27	133,04	152,01	129,01	121,90	115,04	89,57	89,86	90,23
28	121,62	132,57	111,06	104,11	96,83	80,53	79,47	88,34
29	99,56	107,48	92,44	85,61	80,61	65,22	69,18	80,43
30	94,10	91,38	76,69	73,47	66,66	56,77	61,07	73,92
31	79,05	80,91	64,09	59,53	54,22	45,78	52,48	61,95
32	66,93	66,61	52,56	49,48	45,61	37,83	42,73	54,04
33	60,43	56,52	45,64	40,42	36,00	32,39	34,68	42,65
34	49,90	46,05	34,81	33,17	31,71	27,19	29,26	35,93
35	43,35	39,66	29,48	27,57	24,74	21,65	24,23	28,72
36	35,28	31,99	24,62	21,09	17,53	16,25	18,91	23,67
37	30,78	26,36	18,19	16,62	14,21	13,54	15,61	17,57
38	22,65	20,35	12,16	12,45	11,02	11,11	11,65	13,95
39	19,20	16,23	9,45	8,53	8,30	7,23	8,99	10,22
40	14,77	12,22	8,26	6,29	5,81	5,32	6,50	7,40
41	11,86	8,16	5,58	3,24	3,34	3,94	3,71	4,71
42	7,44	5,51	3,84	2,43	2,64	2,35	2,76	3,34
43	4,40	3,45	2,17	1,39	1,03	1,74	1,53	2,22
44	2,84	2,26	1,30	0,59	0,70	0,71	0,60	0,75

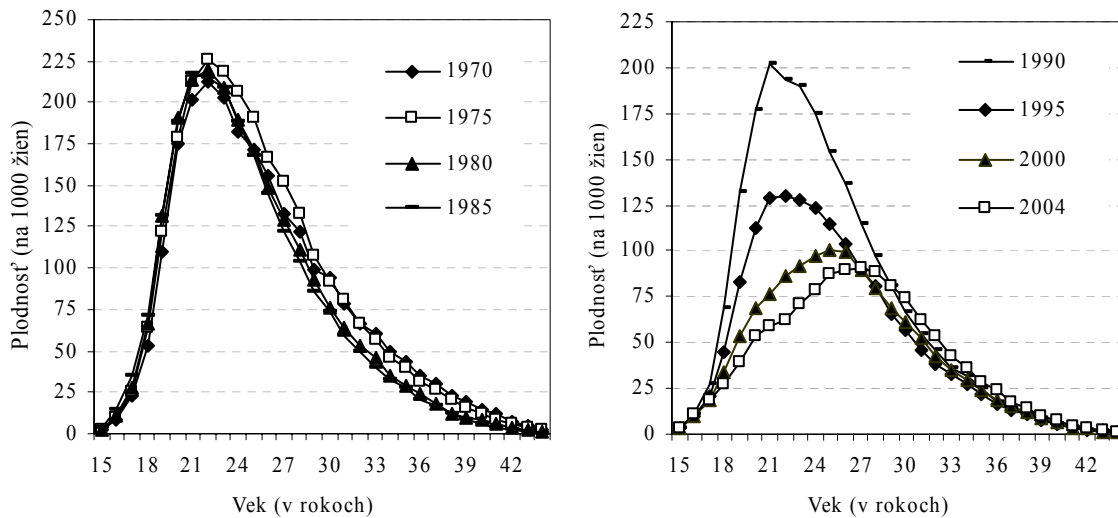
V 70., 80. rokoch a čiastočne aj v prvých rokoch nasledujúceho desaťročia rodili najmä mladšie ženy. Najvyššia plodnosť bola vo veku od 20 do 22 rokov. Krivky plodnosti z týchto rokov majú takmer rovnaký priebeh. Pôrody žien vo vyššom veku boli zriedkavé. Pri prevládajúcom dvojdetnom modeli rodiny bol interval medzi narodením prvého a druhého dieťaťa krátky (zhruba dva roky), takže okrem včasných pôrodov bolo výrazným rysom reprodukčného správania tohto obdobia aj veľmi skoré ukončenie reprodukcie. Do začiatku 90. rokov bola plodnosť úzko prepojená so sobášmi, ktoré boli často podmienené tehotenstvom partnerky.

Od polovice 90. rokov nastáva zmena v časovaní pôrodov. Krivky plodnosti nadobúdajú čoraz obľúbenejší tvar a maximum plodnosti sa posúva do vyššieho veku žien. V roku 1995 vykazovali maximálnu plodnosť ešte stále 21 až 23 ročné ženy, v roku 2000 sa vrchol plodnosti posunul k 25 roku a v súčasnosti sa najviac detí rodí 27 ročným

¹⁰Čistá miera reprodukcie (ČMR) je priemerný počet živonarodených dievčat, ktoré by sa narodili jednej žene počas jej celého reprodukčného obdobia, pri zachovaní úrovne plodnosti a úmrtnosti sledovaného roku. Ak sa ČMR rovná jednej, hovoríme o jednoduchej reprodukcii. Ak je ČMR väčšia ako jedna, ide o rozšírenú reprodukciu, ak je ČMR menšia ako jedna, ide o zúženú reprodukciu.

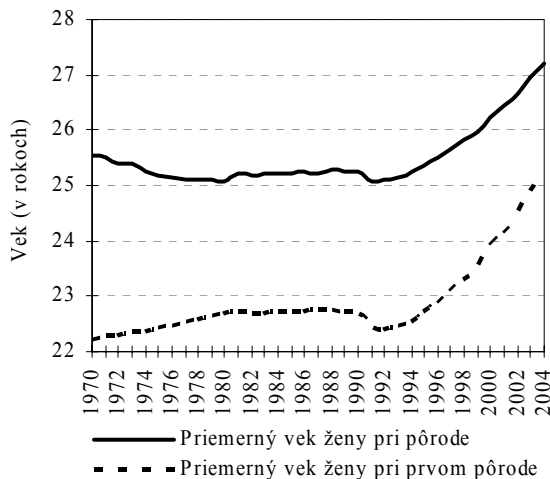
ženám. Okrem posunu maximálnej plodnosti do vyššieho veku je možné pozorovať, že ženy staršie ako 28 rokov vykazujú v súčasnosti vyššiu úroveň plodnosti, ako ženy v tom istom veku v 90. rokoch.

Graf 3.2 Plodnosť žien podľa veku

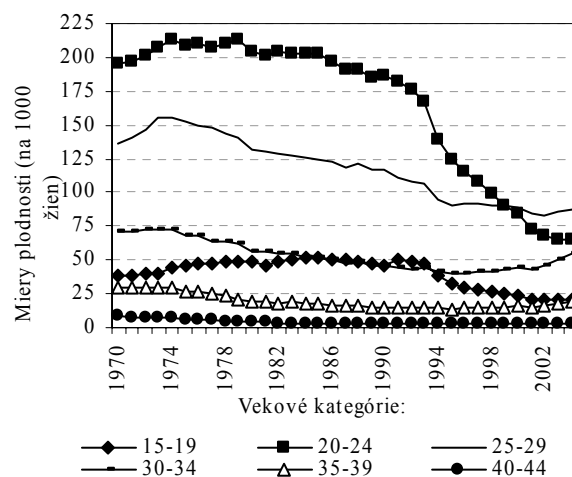

Posun pôrodov do vyššieho veku spôsobil nárast priemerného veku žien pri pôrode, ktorý sa od začiatku 70. rokov zvýšil zhruba o dva roky (v roku 2004 bola hodnota priemerného veku pri pôrode 27,2 roka). Ešte výraznejšie narastá priemerný vek prvoroďčiek, ktorý sa v sledovanom období zvýšil o 3 roky. Pritom celý nárast plodnosti pripadá na obdobie od roku 1990. V súčasnosti ženy na Slovensku rodia svoje prvé dieťa v priemere ako 25 ročné. Vývoj plodnosti v poslednom období naznačuje, že zvyšovanie priemerného veku pri pôrode znamená zároveň znižovanie úrovne plodnosti. Pôrody nerealizované v nižšom veku sa už vo vyššom veku v plnom rozsahu nikdy nezrealizujú, najmä keď s pribúdajúcim vekom žien klesá ich schopnosť otehotnieť a donosiť dieťa.

Graf 3.3 Priemerný vek žien pri pôrode a pri prvom pôrode

Graf 3.4 Plodnosť žien podľa vekových kategórií žien

V jednotlivých vekových kategóriách žien pozorujeme rôznu úroveň pôrodnosti a plodnosti. Dlhodobo sa najviac detí rodilo ženám vo vekovej kategórii 20-24 rokov. V roku 2000 sa na prvé miesto dostávajú 25-29 ročné ženy. Od roku 2001 možno všeobecne pozorovať nárast plodnosti všetkých žien medzi 25. a 34. rokom. Mierné rastúce tendencie plodnosti zaznamenávajú aj ženy staršie ako 35 rokov, čo je spôsobené najmä posúvaním pôrodov do vyššieho veku. Ženy najmladšej vekovej kategórie do 19 rokov sa od roku 1994 úrovňou svojej plodnosti zaradili na štvrté miesto v poradí, hneď za 30-34 ročné ženy, pričom od konca 90. rokov vykazujú mierny pokles plodnosti.

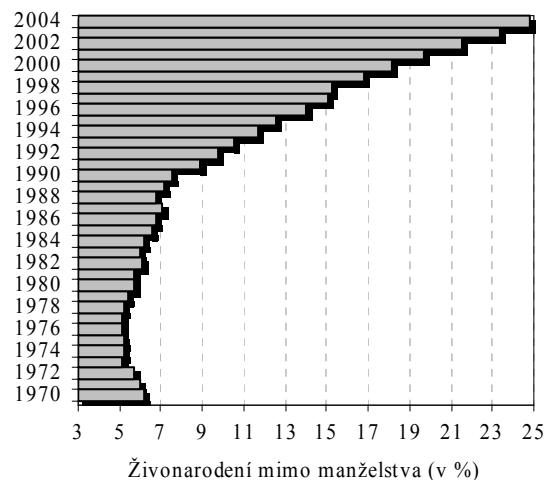
Rozšírenie vysokoúčinnnej a cenovo dostupnej hormonálnej antikoncepcie spôsobilo radikálnu zmenu životného štýlu. Ženy môžu pohlavne žiť bez strachu z neželaného tehotenstva. Do popredia sa dostáva individualizmus, vyššia možnosť seberealizácie, emancipácia a osobná sloboda. Mladé páry si prostredníctvom antikoncepcie môžu plánovať počet detí, ako aj ovplyvniť časovanie pôrodu.

Tab. 3.2 Miere plodnosti podľa veku a rodinného stavu

Vek	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2003
	v manželstve							
15-19	466,9	542,7	545,0	573,3	511,7	498,9	580,6	374,3
20-24	313,0	344,0	331,1	334,1	314,4	242,3	246,8	221,5
25-29	156,7	175,1	152,6	147,0	140,6	110,8	123,3	130,8
30-34	75,5	74,8	61,1	57,7	52,8	44,3	50,7	58,3
35-39	31,9	28,7	20,4	19,2	16,5	14,7	17,0	18,7
40-44	8,9	6,7	4,4	3,1	2,9	2,9	3,0	3,3
45-49	0,7	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
	mimo manželstva							
15-19	9,7	9,7	10,6	12,6	11,1	12,1	13,8	15,0
20-24	23,0	19,0	20,8	23,5	22,7	23,1	20,9	23,5
25-29	25,5	28,7	25,3	25,2	24,7	27,7	25,2	27,0
30-34	25,8	20,7	21,0	20,2	17,8	20,3	22,9	25,2
35-39	12,7	13,2	9,2	12,8	8,6	9,5	11,6	12,5
40-44	3,8	2,8	3,3	2,0	2,1	2,6	2,7	2,6
45-49	0,3	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1

Tesná väzba medzi sobášnosťou a pôrodnosťou v 70. a 80. rokoch minulého storočia sa prejavovala vysokým podielom detí narodených v manželstve. Pôrodnosť reagovala na vonkajšie podnety podobne ako sobášnosť, len s malým oneskorením. V 70. rokoch sa 63–68 % detí rodilo manželom skôr, ako od sobáša uplynula doba jedného roka a 20–25 % prvých detí sa rodilo po uplynutí jedného roka od sobáša. V priebehu 80. rokov sa podiel detí narodených za dobu kratšiu ako jeden rok od sobáša priblížil k 70 %. Ženy vstupovali do manželstva často už po skončení strednej školy a veľa mužov po skončení základnej vojenskej služby. Založenie rodiny v tom čase predstavovalo jednu z mála možností osamostatnenia sa. Pomerne silnou motiváciou bolo zvýhodňovanie rodín s deťmi pri pridelovaní bytov. Situácia sa zmenila v 90. rokoch, odkedy je možné pozorovať zmeny v partnerskom spoložití a určité oslabenie tradičných foriem rodiny, ako aj celkovo vyššiu akceptáciu detí narodených mimo manželstva (ich podiel sa dlhodobo pohyboval okolo 5 až 6,5 %). Po roku 1990 sa tempo rastu počtu i podielu detí narodených mimo manželstva zrýchlilo, čo len potvrdilo nástup nového modelu reprodukčného správania mladej generácie. Nebolo zvláštnosťou vidieť rodiny, kde partneri žili a vychovávali deti spolu bez toho, aby boli zosobášení. Časť takto žijúcich párov uzavrie manželstvo neskôr, časť manželstvo úplne odmieta. Kohabitácia, hlavne predmanželská, ale aj ako alternatíva k manželstvu, sa stáva stále bežnejším javom i v populácii Slovenska. Na začiatku sledovaného obdobia - v roku 1970 - predstavoval podiel živonarodených detí mimo manželstva 6,2 %, do roku 2004 sa zvýšil na hodnotu 24,8 %. Znamená to, že takmer štvrtina všetkých živonarodených detí sa v súčasnosti rodí mimo manželstva. Nárast počtu a podielu detí narodených mimo manželstva v poslednom období je spôsobený aj nárastom nevydatých, hlavne slobodných žien v populácii. Pokiaľ v roku 1970 bolo nevydatých 33 % žien v reprodukčnom veku, do roku 2004 sa ich podiel zvýšil až na 47 %. Najvyšší podiel detí narodených mimo manželstva pripadá jednoznačne na slobodné ženy. V roku 2004 predstavoval podiel takto narodených detí 88 %, zvyšnú časť tvorili deti narodené ovdoveným a rozvedeným ženám.

Graf 3.5 Podiel živonarodených detí mimo manželstva

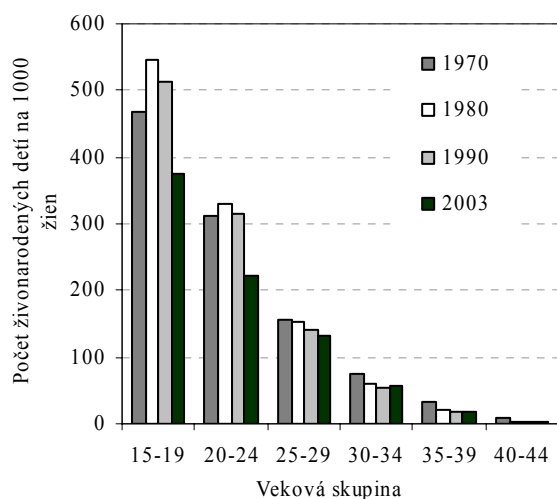
Napriek naznačenému trendu - rastúcemu počtu a podielu detí narodených mimo manželstva, je v podmienkach Slovenska rozhodujúca časť plodnosti stále realizovaná v manželstve. Taktiež možno konštatovať, že väčšina obyvateľov SR uprednostňuje manželstvo pred kohabitáciou a nukleárna rodina¹¹ sa javí ako najrozšírenejšia forma spoložitia. Vo všeobecnosti má obyvateľstvo Slovenska oslabený, ale predsa existujúci príklon k tradíciám a manželstvu ako takému.

Plodnosť vydatých žien sa vždy realizovala v nižších vekových kategóriách ako plodnosť nevydatých. Pokles plodnosti zaznamenávajú oproti 70. rokom všetky vydaté ženy, avšak s rôznou intenzitou. Najvýraznejší pokles

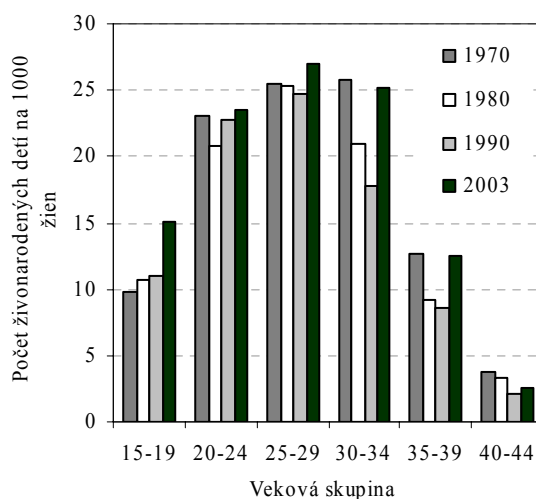
¹¹ Nukleárna rodina – rodina tvorená len rodičmi a nedospelými deťmi

úrovne plodnosti vykazujú 20-24 ročné ženy, v období 1970-2003 až 29%. Tieto ženy, spolu s najmladšou vekovou skupinou 15-19 ročných žien, zaznamenávajú dlhodobo najvyššie hodnoty plodnosti medzi vydatými ženami. Rozdielnú diferenciaciu plodnosti podľa veku majú nevydaté ženy. Podstatná časť plodnosti nevydatých žien sa realizuje vo vyšších vekových kategóriách. Súčasná plodnosť nevydatých žien v jednotlivých vekových skupinách je približne na rovnakej úrovni ako v 70. rokoch. Výnimkou je skupina 15-19 ročných žien, v prípade ktorých sa mimomanželská plodnosť v roku 2003 oproti roku 1970 evidentne zvýšila (nárast o 55 %). U ostatných vekových kategórii sa plodnosť v priebehu 80. a čiastočne aj v 90. rokoch znížila. O to zreteľnejší je jej nárast v poslednom období. Zaznamenali ho všetky relevantné vekové skupiny žien. Najvyššia mimomanželská plodnosť je dlhodobo koncentrovaná vo vekovej kategórii 25-29 ročných žien. Na celkovej mimomanželskej plodnosti nevydatých žien sa v súčasnosti podieľajú významnou mierou aj 30-34 ročné ženy.

Graf 3.6 Plodnosť vydatých žien

Graf.3.7 Plodnosť nevydatých žien

Tab. 3.3 Živonarodení podľa poradia a legitimity

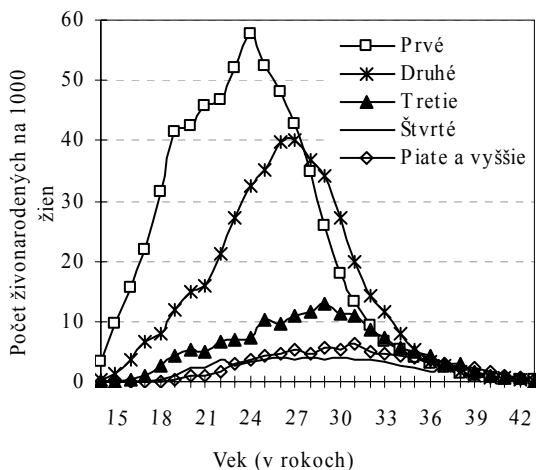
Poradie narodenia	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004
v manželstve								
Prvé	28 856	35 709	34 641	32 800	29 722	22 311	19 813	18 051
Druhé	24 072	31 943	32 674	30 552	26 945	18 907	15 410	13 833
Tretie	11 369	14 685	14 192	13 370	11 071	7 426	5 392	4 764
Štvrté	5 124	5 173	4 683	4 537	3 741	2 803	2 131	1 681
Piate a vyššie	6 240	5 026	3 460	2 974	2 425	2 233	2 336	2 099
v %								
Prvé	38,1	38,6	38,6	38,9	40,2	41,6	44,0	44,6
Druhé	31,8	34,5	36,4	36,3	36,5	35,2	34,1	34,2
Tretie	15,0	15,9	15,8	15,9	15,0	13,8	12,0	11,8
Štvrté	6,8	5,6	5,2	5,4	5,1	5,2	4,7	4,2
Piate a vyššie	8,2	5,4	3,9	3,5	3,3	4,2	5,2	5,2
mimo manželstva								
Prvé	2 779	3 120	3 524	3 687	3 626	4 293	5 427	7 105
Druhé	894	856	903	1 122	1 201	1 675	2 191	2 936
Tretie	491	471	449	561	647	917	1 162	1 475
Štvrté	280	238	268	278	302	438	578	771
Piate a vyššie	561	428	306	274	309	424	711	1 032
v %								
Prvé	55,5	61,0	64,7	62,3	59,6	55,4	53,9	53,3
Druhé	17,9	16,7	16,6	18,9	19,7	21,6	21,8	22,0
Tretie	9,8	9,2	8,2	9,5	10,6	11,8	11,5	11,1
Štvrté	5,6	4,7	4,9	4,7	5,0	5,7	5,7	5,8
Piate a vyššie	11,2	8,4	5,6	4,6	5,1	5,5	7,1	7,7

Charakteristickou črtou prechodu na západoeurópsky model reprodukčného správania je aj zmena vzťahu rodičov a ich detí. Kým v minulosti bolo dieťa „stredobodom“ života rodičov, v súčasnosti je „stredobodom“ života manželský alebo kohabitujúci pár a jeho dieťa. Mení sa aj hodnota dieťaťa, ktoré predstavuje pre rodičov skôr psychický a emocionálny prínos, nie ekonomický ako tomu bolo v minulosti. Menší počet detí v rodine poskytuje rodičom väčší priestor na vlastnú sebarealizáciu a zároveň im umožňuje ľahšie uhradiť rastúce náklady na výchovu a vzdelanie ich detí. Meniaci sa názor rodičov na počet detí potvrdzuje i štruktúra narodených podľa poradia. Za priaznivý pomer v štruktúre narodených podľa poradia sa považuje, ak podiel detí v prvom a druhom poradí nie je väčší ako 60 %, čo však v podmienkach Slovenska nebolo splnené ani v roku 1970, podiel detí narodených v prvom a druhom poradí dosiahol 70 % a do roku 2004 sa zvýšil na 78 %.

Tradične najviac detí sa rodí v prvom poradí, ktoré ako jediné vykazuje rastúcu tendenciu. Počet detí narodených v druhom a treťom poradí po roku 1980 klesá. Ďalšie poradia vykazujú klesajúce tendencie už od roku 1970. V roku 1970 bol podiel živonarodených detí prvého poradia 39,2 %. V súčasnosti sa rodí v prvom poradí takmer polovica (46,8 %) všetkých živonarodených detí. Podiel detí narodených v druhom poradí predstavuje 31,2 % a v treťom 11,6 %. Pokles podielu živonarodených detí v druhom a vyššom poradí od začiatku 90. rokov má pravdepodobne za následok i celkovo nízku súčasnú úroveň plodnosti na Slovensku. V roku 2004 bola najvyššia plodnosť prvoroďáčiek vo veku 25 rokov, u narodených v druhom poradí je vek matky posunutý k 28 roku života, a u narodených v treťom

poradí je maximum plodnosti okolo tridsiatky. Z hľadiska legitimity narodeného dieťaťa sa podiel prvoroďáčiek v manželstve nepretržite zvyšuje. Podiel živonarodených detí prvého poradia sa zvýšil z 38 % v roku 1970 na 44,6 % v roku 2004. Podiel detí druhého poradia narodených v manželstve vzrástol od roku 1970 z 31,8 % na 36,5 % v roku 1990. V nasledujúcom období sa tento podiel začal síce mierne, ale evidentne znižovať. Podobný trend je možné pozorovať aj v ďalších poradiach detí narodených v manželstve. Aj mimo manželstva sa najviac detí rodí v prvom poradí. Počas celého sledovaného obdobia to bola viac ako polovica živonarodených detí, v roku 1980 dokonca až dve tretiny. V roku 2004 predstavoval počet detí prvého poradia narodených mimo manželstva 2,5 násobok ich počtu z roku 1970. Na rozdiel od detí narodených v manželstve v druhom a ďalšom poradí, zaznamenávame u detí narodených mimo manželstva rastúci podiel. Najväčšie prírastky v sledovanom období boli u detí narodených v druhom (228 %) a v treťom (200 %) poradí.

Graf 3.8 Plodnosť podľa poradia a veku žien v roku 2004

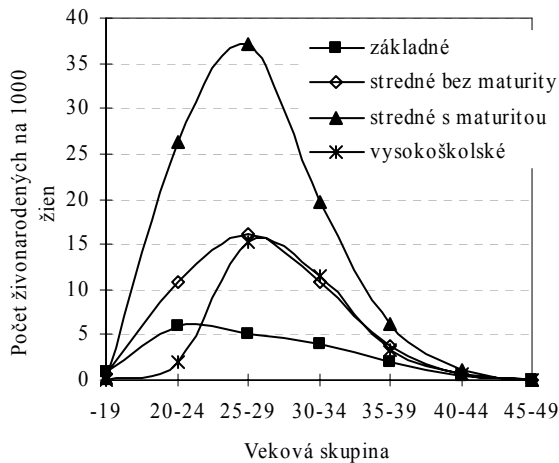
Tab.3.5 Živonarodení podľa vzdelania matky a poradia v roku 2004

Poradie	Vzdelanie					spolu
	základné	stredné bez maturity	stredné s maturitou	vysokoškolské		
1	3 536	4 842	12 627	4 151	25 156	
2	2 379	4 262	7 520	2 608	16 769	
3	1 616	2 031	2 007	585	6 239	
4	1 139	696	492	125	2 452	
5 a vyššie	2 242	560	279	50	3 131	
Spolu	10 912	12 391	22 925	7 519	53 747	
			v %			
1	32,4	39,1	55,1	55,2	46,8	
2	21,8	34,4	32,8	34,7	31,2	
3	14,8	16,4	8,8	7,8	11,6	
4	10,4	5,6	2,1	1,7	4,6	
5 a vyššie	20,5	4,5	1,2	0,7	5,8	

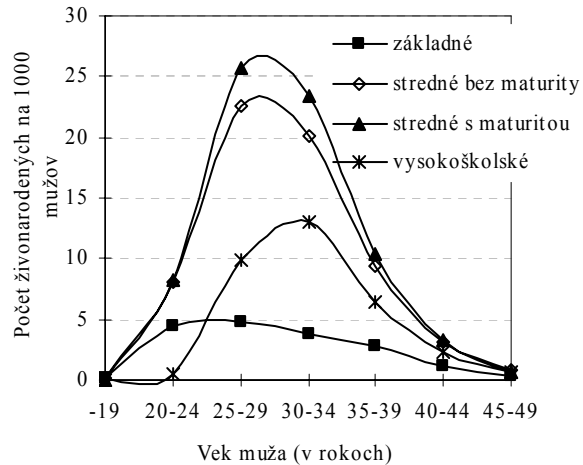
Pôrodnosť a plodnosť je ovplyvňovaná aj vzdelanostnou úrovňou obyvateľstva, keďže vek najvyššej plodnosti súvisí s ukončením procesu vzdelávania. Vzdelanostná úroveň obyvateľstva Slovenska sa zvyšuje, rastie podiel obyvateľstva so stredným a vysokoškolským vzdelaním a znižuje sa podiel obyvateľstva so základným vzdelaním. Zároveň sa znižuje rozdiel medzi dosiahnutou úrovňou vzdelania mužov a žien. Keďže vzdelávací proces sa u stále väčšej časti obyvateľstva Slovenska predlžuje, dostáva do konkurenčného vzťahu s reprodukciou. Dosiahnutý stupeň vzdelania v konečnom dôsledku tak do istej miery determinuje načasovanie pôrodov, ako aj celkový počet detí. Proces vzdelávania spôsobuje oddiaľovanie pôrodov, čím sa založenie rodiny posúva do vyššieho veku.

Najvyššiu úroveň plodnosti vydatých žien vykazujú v súčasnosti ženy s úplným stredným vzdelaním. Vrchol krivky plodnosti stredoškolsky vzdelaných žien s maturitou sa nachádza vo vekovej kategórii 25-29 rokov, za nimi nasledujú ženy 20-24 ročné a 30-34 ročné. Vo vekovej kategórii 25-29 rokov sa zároveň nachádza aj maximum plodnosti žien so stredným vzdelaním bez maturity a žien s ukončenou vysokou školou. Plodnosť žien so základným vzdelaním je koncentrovaná do nižšieho veku, maximum plodnosti je vo vekovej skupine 20-24 rokov.

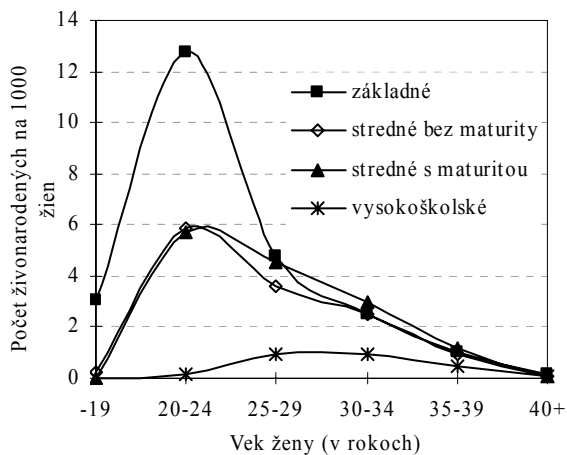
Graf 3.9 Plodnosť vydatých žien podľa vzdelania a veku v roku 2004

Graf 3.10 Plodnosť ženatých mužov podľa vzdelania a veku v roku 2004

Graf 3.11 Plodnosť nevydatých žien podľa vzdelania a veku v roku 2004

Plodnosť mužov je posunutá do vyššieho veku. Najvyššiu plodnosť zaznamenávajú muži, ktorí majú ukončenú strednú školu s maturitou, ale s malým odstupom za nimi nasledujú muži so strednou školou bez maturity. U žien je tento odstup omnoho výraznejší. V porovnaní so ženami vrchol plodnosti mužov so základným vzdelaním je posunutý až do vekovej skupiny 20-25 ročných mužov. Podobne i vrchol plodnosti ženatých mužov s vysokoškolským vzdelaním je posunutý až do vekovej kategórie 30-34 rokov. Súvisí to so všeobecným trendom, že muži vstupujú do manželstva neskôr ako ženy a spravidla sú od svojej partnerky starší.

V prípade nevydatých žien majú najvyššiu plodnosť ženy so základným vzdelaním, vo vekovej kategórii 20-24 rokov. Naopak, najnižšiu plodnosť majú ženy s vysokoškolským vzdelaním.

Všeobecne platí, že čím vyššie vzdelanie ženy majú, tým je u nich vyšší podiel detí narodených v prvom

Potratovosť

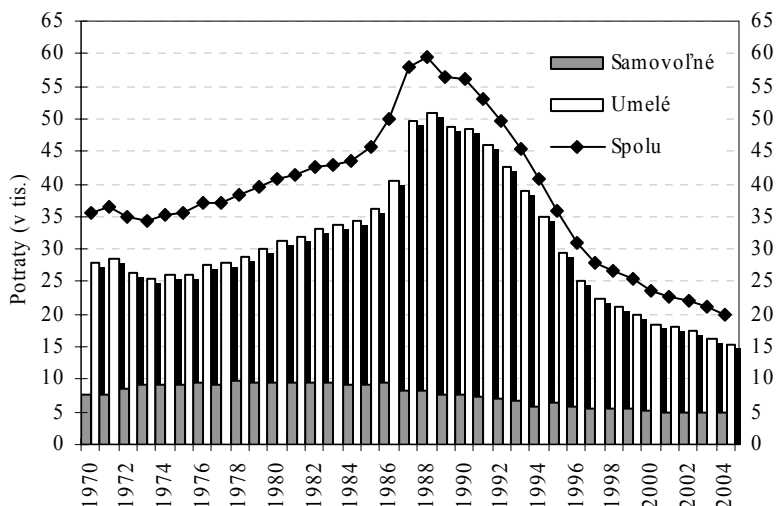
Potratovosť negatívne vstupuje do reprodukcie obyvateľstva. Počet narodených je znížený o tie deti, ktoré by sa eventuálne narodili, nebyť potratu. Z tohto pohľadu má potratovosť nepriaznivý dopad nielen na spoločnosť, ale aj na rodinu. Do 50. rokov 20. storočia bola potratovosť na veľmi nízkej úrovni, nakoľko neexistovala legislatívna norma umožňujúca umelé ukončenie tehotenstva. Potraty mali dovtedy zväčša samovoľný charakter. Interrupcie sa vykonávali iba zo zdravotných dôvodov a mali nízku intenzitu. Zmena nastala koncom roka 1957, keď sa uzákonila možnosť umelého prerušenia tehotenstva zo sociálnych dôvodov. Opodstatnenosť interrupcií posudzovali interrupčné komisie zriadené v každom okrese. Od tohto obdobia môžeme pozorovať nárast umelej potratovosti. Keďže možnosti používania moderných antikoncepčných prostriedkov boli obmedzené, potraty v tomto období plnili často úlohu dodatočnej antikoncepcie, tzv. antikoncepcie ex-post. V roku

1986 nastáva liberalizácia interrupčného zákona. Interrupčné komisie boli zrušené a od tohto roku môžu ženy samostatne rozhodovať o svojom tehotenstve.

V roku 1970 bolo na Slovensku zaznamenaných 35 565 potratov. Do roku 2004 ich počet klesol o 44 %, keď dosiahol 20 075 tisíc, čo bola najnižšia hodnota v histórii evidencie potratov v SR. Pre porovnanie v roku 1958 na začiatku sledovania vývoja potratovosti, bolo evidovaných 21 433 potratov.

Počet potratov kulminoval na Slovensku v roku 1988, keď bolo zaznamenaných takmer 60 tisíc potratov, čo súviselo najmä s už spomínanou liberalizáciou interrupčného zákona. Od roku 1989 však pozorujeme neustály pokles počtu i podielu potratov, ktorý sa zintenzívnal najmä v prvej polovici 90. rokov. Od roku 1997 sa tempo poklesu potratovosti spomalilo a s relatívne nízkou intenzitou pokračuje dodnes.

Graf 3.12 Počet potratov

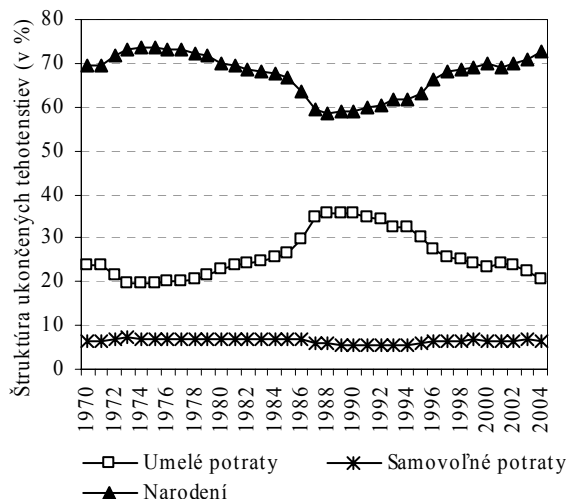

rokov (od roku 1987) končilo potratom viac ako 40 % tehotenstiev. Trend vysokej potratovosti ešte pretrvával aj v prvých rokoch nasledujúceho desaťročia. Od roku 1992 však môžeme pozorovať pozitívne zmeny v štruktúre ukončených tehotenstiev. Počet tehotenstiev ukončených narodením dieťaťa sa zvyšuje, kým počet tehotenstiev ukončených potratom sa znižuje. V polovici 90. rokov končilo potratom 36,8 % tehotenstiev, na prelome storočia to bolo 29-31 %. V súčasnosti končí potratom už „iba“ 27 % tehotenstiev, z toho 21% interrupciou a 6 % samovoľným potratom. Súčasný podiel tehotenstiev končiacich pôrodom sa svojou hodnotou cca 73 % priblížil hodnotám zo 70. rokov.

Zmeny vo vývoji potratovosti možno dokumentovať zmenami hodnôt jej základných ukazovateľov. V roku 1970 pripadalo na 100 narodených takmer 44 potratov a na konci 70. rokov 39 potratov. V roku 1985 dosiahol index potratovosti až 50,3 % a každé tretie tehotenstvo v tomto roku skončilo potratom. Extrémne vysoké hodnoty indexu potratovosti (od 50 do 70 %) pretrvávali od polovice 80. do polovice 90. rokov. V súčasnosti pripadá na 100 narodených detí 37 potratov.

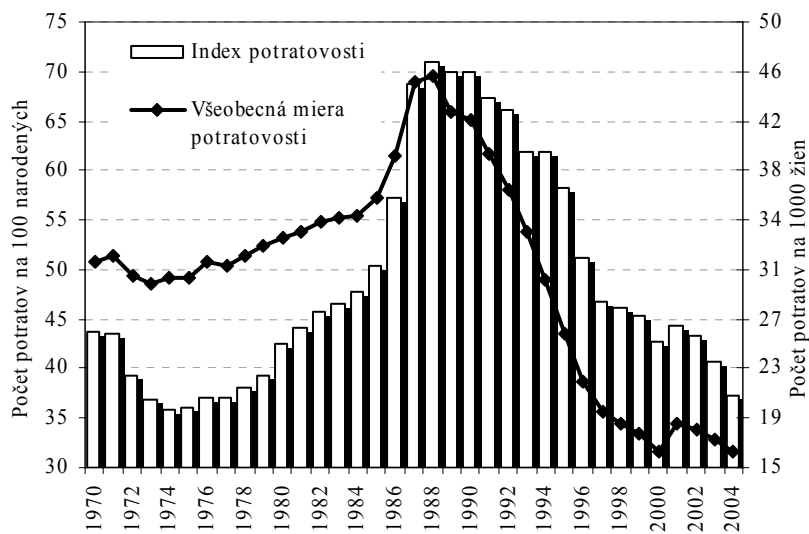
Podobne sa vyvíjala aj všeobecná miera potratovosti¹². Jej hodnoty sa v 70. rokoch pohybovali od 29,5 % do 32 %. V 80. rokoch sa všeobecná miera potratovosti postupne zvyšovala, až na 45,8 % v roku 1988. Od roku 1989 nastáva pokles jej hodnôt, ktorý je zvlášť evidentný na konci 90. rokov a v posledných štyroch rokoch, keď jej hodnoty klesli pod 20 %. V roku 2004 pripadalo na 1000 žien v reprodukčnom veku 16,3 potratov.

Graf 3.13 Štruktúra ukončených tehotenstiev

¹² Všeobecná miera potratovosti vyjadruje pomer počtu potratov k strednému stavu žien v reprodukčnom veku.

Graf 3.14 Index potratovosti a všeobecná miera potratovosti

ratov môže na jednej strane viesť k nárastu ilegálne a neodborne vykonaných potratov, ktoré vážne ohrozujú zdravie žien, na druhej strane môže viesť k rozvoju potratovej turistiky (vycestovanie žien do iného štátu za účelom vykonania zákroku).

Počet interrupcií sa v 70. rokoch pohyboval od 25,4 do 30 tisíc v roku 1979. Podiel tehotenstiev, ktoré v tomto období skončili umelým potratom, predstavoval približne 19-23 %. Najviac interrupcií (51 tisíc) sa vykonalo v roku 1988, čo je takmer dvojnásobok v porovnaní s rokom 1970. Z celkového počtu tehotenstiev vtedy skončilo umelým potratom 35,7 %. Pomerne vysoké podiely (nad 30 %) tehotenstiev ukončených interrupciou boli evidované až do polovice 90. rokov. Priaznivé obdobie vo vývoji umelej potratovosti nastalo až koncom 90. rokov a v prvých rokoch 21. storočia. V roku 1999 počet interrupcií klesol pod 20 tisíc, hoci ich podiel na celkovom počte tehotenstiev stále predstavoval približne štvrtinu. Do roku 2004 klesol počet interrupcií na 15,3 tisíc, t.j. o 45 % v porovnaní s rokom 1970.

Úhrnná umelá potratovosť sa do polovice 80. rokov udržiavala na stabilných hodnotách 0,8 - 0,9. Druhá polovica 80. rokov a začiatok 90. rokov bolo z hľadiska vývoja umelej úhrnnej potratovosti obdobím jej najvyšších hodnôt. Na jednu ženu v reprodukčnom veku pripadalo vtedy 1-1,3 interrupcií. V posledných desiatich rokoch je úhrnná umelá potratovosť opäť pod hodnotou 1 (od roku 2000 pod hodnotou 0,5). V roku 2004 bola zaznamenaná zatiaľ najnižšia hodnota úhrnnej umelej potratovosti, a to 0,4, čo predstavuje v porovnaní s jej maximálnou hodnotou z roku 1988 pokles o 71,4 %.

Index umelej potratovosti sa vyvíjal veľmi podobne ako index celkovej potratovosti. V 70. rokoch pripadlo na 100 narodených detí 34 umelých prerušení tehotenstva. Vzhľadom na vysoké počty narodených detí v 70. rokoch, klesol index umelej potratovosti do roku 1979 na 29,7 %. Hneď od roku 1980 sa hodnota indexu umelej potratovosti začala rapídne zvyšovať, až na takmer 61 % v roku 1988. Od roku 1989 index umelej potratovosti postupne klesal, jeho súčasná hodnota 28 umelých prerušení tehotenstva na 100 narodených detí, zároveň predstavuje najnižšiu hodnotu tohto ukazovateľa počas celého sledovaného obdobia.

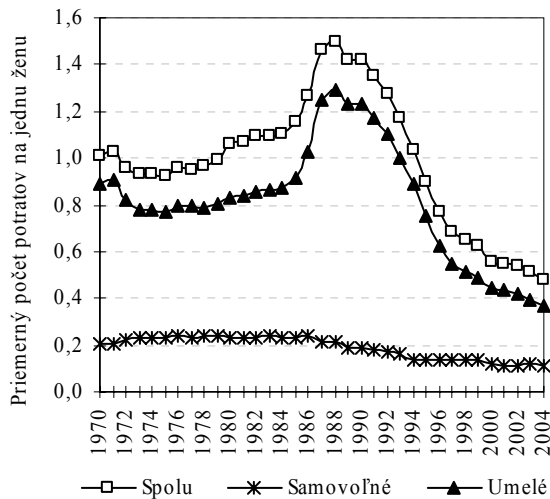
Všeobecná miera umelej potratovosti sa znížila z hodnoty 24,5 ‰ na začiatku 70. rokov na súčasných 12,4 ‰. Aj u tohto ukazovateľa bolo obdobie druhej polovice 80. rokov obdobím výrazného nárastu, keď sa hodnoty všeobecnej miery umelej potratovosti približovali k 40 ‰. V roku 1988 pripadalo na 1000 žien v reprodukčnom veku 39,3 interrupcií.

Odlíšny je vývoj samovoľnej potratovosti, ktorá vykazuje ustálenejší trend vývoja. V roku 1970 bolo na Slovensku evidovaných 7,7 tisíc samovoľných potratov, do roku 2004 sa ich počet znížil na 4,8 tisíc. Podiel tehotenstiev, ktoré skončili samovoľným potratom, sa od roku 1970 pohybuje v rozmedzí 5-7 %. Najviac tehotenstiev - 7,1 %, ktoré skončili samovoľným potratom, bolo evidovaných v roku 1973, najmenej - 5,4 % v roku 1994. Až do konca 80. rokov úhrnná samovoľná potratovosť oscilovala okolo 0,2 ‰. Od roku 1990 sa jej hodnoty udržiavajú pod touto hranicou. V súčasnosti pripadá na jednu ženu v reprodukčnom veku 0,11 samovoľného potratu. Na 100 narodených detí pripadá v súčasnosti 8,8 samovoľných potratov. V porovnaní s rokom 1970 klesol index samovoľnej potratovosti o 6,6 %.

Počas celého sledovaného obdobia prevládali interrupcie nad samovoľnými potratmi.

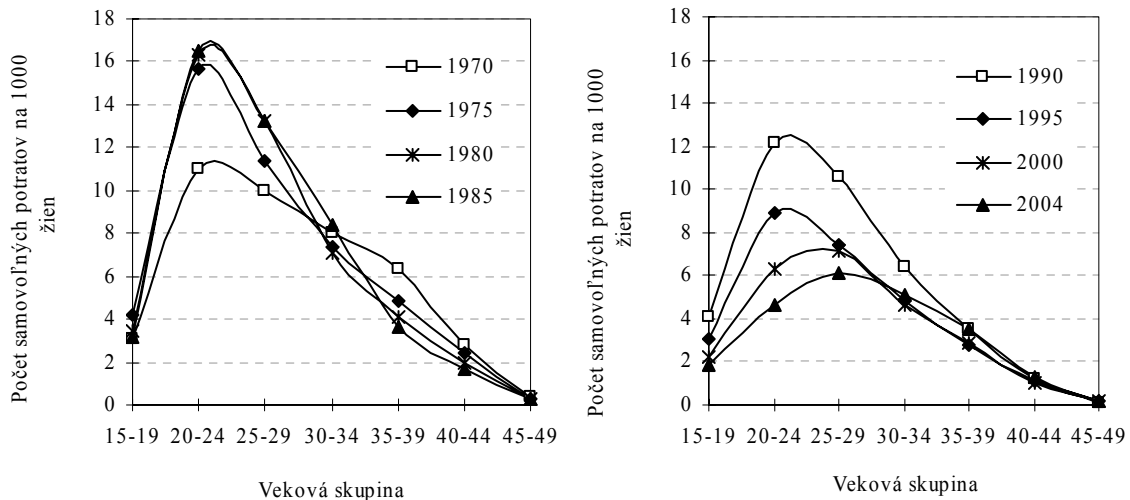
Samovoľné potraty sú determinované predovšetkým biologicky. Ich vývoj však do značnej miery závisí aj od úrovne zdravotníctva, celkového zdravotného stavu populácie, hygienických podmienok, životného prostredia, kultúrneho a vedecko-technického pokroku. Úplne iný charakter má umelá potratovosť, ktorá závisí predovšetkým od tradícií, socio-ekonomických podmienok a legislatívy. Na rozdiel od ostatných demografických procesov, v prípade umelej potratovosti legislatíva zásadným spôsobom ovplyvňuje jej úroveň a vývoj. Striktná legislatíva v oblasti pot-

Graf 3.15 Úhrnná potratosť

opätovný nárast samovoľnej potratosťi aj u 30-39 ročných žien.

Graf 3.17 Miery samovoľnej potratosťi

Odlíšnu diferenciaciu podľa veku má umelá potratosť. Okrem toho, že počet interrupcií na 1000 žien príslušnej vekovej kategórie, je oveľa vyšší ako počet spontánnych potratov, je umelé prerušenia tehotenstva typické pre staršie ženy. V celom sledovanom období bolo najviac interrupcií zaznamenaných u žien medzi 24 a 28 rokom. Až v roku 2002 došlo k evidentnému posunu najvyššej umelej potratosťi smerom k 30 roku žien. V roku 2004 bola najvyššia miera umelej potratosťi u 31 ročných žien. Priemerný vek žien pri interrupcii si od 70. rokov udržiava stabilnú úroveň okolo 29 rokov.

Rozloženie umelej potratosťi podľa päťročných vekových skupín žien vykazuje dlhodobo najviac interrupcií u 25-29 ročných žien. Až v posledných dvoch rokoch, t.j. od roku 2003 sa maximálna početnosť umelých potratov presúva do vyššej vekovej kategórie 30-34 ročných žien. Pozitívne možno hodnotiť skutočnosť, že sa umelá potratosť v sledovanom období znižuje vo všetkých vekových kategóriách žien od najmladších po najstaršie. V roku 1988 dosiahla miera umelej potratosťi 25-29 ročných hodnotu 70,9 ‰ (na 1000 žien tejto vekovej skupiny pripadalo v danom roku 70,9 umelých prerušení tehotenstva). Od roku 1997 je hodnota mier potratosťi vo všetkých vekových skupinách pod hodnotou 30 ‰ a od roku 2003 pod 20 ‰.

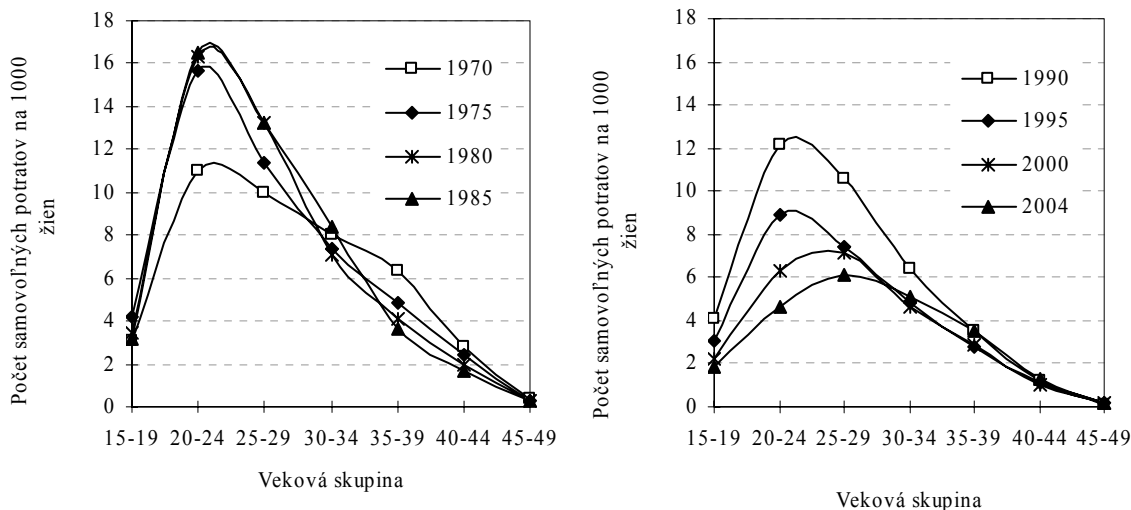
Pokles umelej potratosťi je možné pozorovať u vydatých aj u nevydatých žien, avšak s rôznou intenzitou. Do polovice 80. rokov prevládali medzi vydatými aj nevydatými žiadateľkami o umelé prerušenie tehotenstva 25-29 ročné ženy. Od 90. rokov došlo k presunu najvyššej umelej potratosťi vydatých žien do nižšej vekovej skupiny 20-24 ročných a v prípade nevydatých žien naopak do vyššej vekovej skupiny 30-34 ročných. V súčasnosti sa teda vydaté ženy rozhodujú pre interrupciu v skoršom veku ako nevydaté ženy. Podiel vydatých žien žiadajúcich o interrupciu sa neustále znižuje. Napriek tomuto trendu medzi žiadateľkami o interrupciu prevládajú ešte stále vydaté

Jedným z faktorov, ktorý zásadným spôsobom ovplyvňuje úroveň potratosťi - predovšetkým samovoľnej, je vek žien. Na začiatku 70. rokov bolo najviac samovoľných potratov u 24 ročných žien. V súčasnosti sa samovoľné potraty, podobne ako pôrody, posúvajú do vyššieho veku, a to nad 25 rokov. Tento posun sa prejavil aj v náraste priemerného veku žien pri samovoľnom potrate. Zatiaľ čo v 70. rokoch sa pohyboval na úrovni 26,5 až 27 rokov, v súčasnosti je to takmer 29 rokov.

Všetky vekové kategórie žien okrem najmladších (vek od 15 do 17 rokov), vykazujú klesajúce tendencie samovoľnej potratosťi. Až do roku 1998 pripadalo najviac samovoľných potratov na ženy vo vekovej kategórii 20-24 rokov. Od roku 1999 ju vystriedala veková kategória 25-29 ročných žien. Prirodzene to súvisí s posunom pôrodov do tejto vekovej skupiny, v ktorej sa v súčasnosti realizuje najviac tehotenstiev. V dôsledku odkladania pôrodov do vyššieho veku možno v posledných troch rokoch pozorovať

ženy. Na začiatku 70. rokov¹³ tvorili umelé potraty vydatých žien 80 % všetkých interrupcií a na tejto vysokej úrovni zotrvali až do konca 80. rokov. V polovici 90. rokov sa podiel interrupcií vydatých žien znížil na 73 % a v roku 2004 dosiahol 56 % z celkového počtu umelých potratov. Podiel umelých prerušení tehotenstva nevydatých žien naopak narastá. Môžeme predpokladať, že ide o ženy, ktoré dieťa zatiaľ nechcú, t.j. založenie rodiny odkladajú na neskôr, alebo dieťa vôbec neplánujú.

Graf 3.19 Miery umelej potratovosti

Tab.3.5 Miery umelej potratovosti podľa veku a rodinného stavu

Veková skupina	1971	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2003
Vydaté ženy								
15-19	18,81	17,76	17,47	21,48	46,78	47,10	33,65	19,83
20-24	40,43	31,00	35,06	44,43	76,34	44,42	26,16	23,03
25-29	50,36	40,98	47,41	55,82	75,56	43,61	24,59	20,43
30-34	45,49	37,73	44,74	46,37	57,36	34,89	21,63	18,69
35-39	31,62	28,73	29,59	31,64	37,79	22,70	15,04	13,69
40-44	12,42	10,51	11,60	11,83	12,44	8,79	6,04	5,79
45-49	0,85	0,78	1,09	1,07	0,86	0,81	0,47	0,48
Nevydaté ženy								
15-19	6,85	6,58	0,03	7,38	11,64	10,56	7,99	6,91
20-24	30,57	25,72	11,83	28,15	18,80	17,23	14,12	12,68
25-29	40,82	40,22	52,64	33,80	24,23	20,29	16,67	14,73
30-34	36,18	35,52	37,65	31,31	31,80	26,61	18,01	17,70
35-39	22,23	27,31	18,78	20,16	24,65	19,92	13,67	13,85
40-44	6,66	6,60	6,53	9,22	6,69	6,81	5,43	5,55
45-49	0,33	0,31	1,46	0,78	0,57	0,36	0,33	0,29

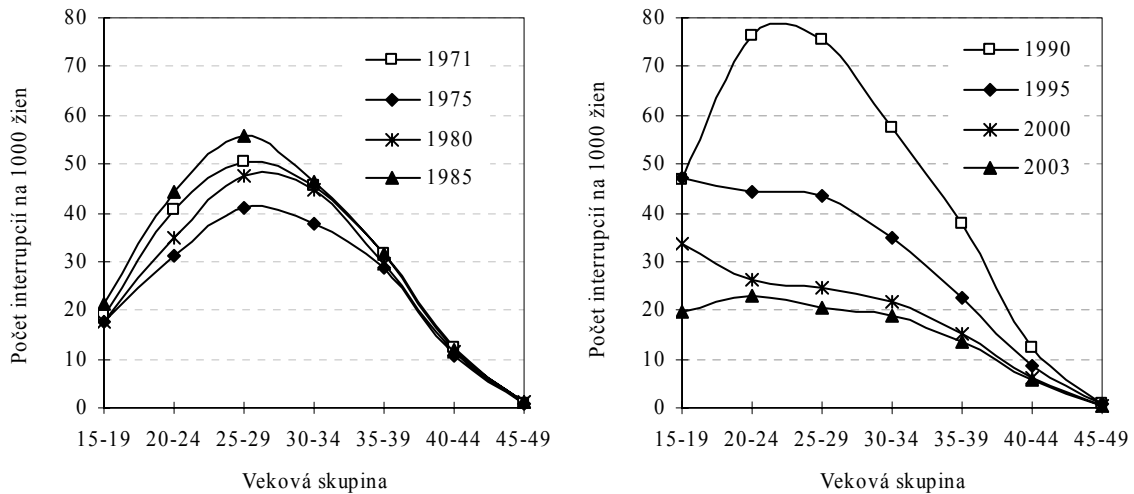
Od začiatku sledovaného obdobia vykazujú pokles umelej potratovosti všetky vekové kategórie vydatých žien. Výnimku tvorí najmladšia skupina 15-19 ročných žien, v ktorej bol v roku 2003 v porovnaní s rokom 1971, zaznamenaný nárast mier umelej potratovosti o 5,4 %. V rovnakom období najviac (takmer o 60 %) klesla umelá potratovosť 25-29 ročných vydatých žien. Významný pokles mier umelej potratovosti zaznamenali aj ďalšie vekové skupiny vydatých žien, a to 30-34 ročných (o 58,9 %) a 35-39 ročných (o 56,7 %). V súčasnosti je najvyššia intenzita umelej potratovosti u vydatých žien vo veku 20-24 rokov, keď miera umelej potratovosti tejto vekovej skupiny dosahuje 23 %.

Podobne ako v predchádzajúcom prípade aj u nevydatých žien došlo v období 1971-2003 k zníženiu intenzity umelej potratovosti vo veku nad 20 rokov, najviac u 25-29 ročných, u ktorých sa miery umelej potratovosti v sledovanom období znížili o 64 %. Najviac interrupcií nevydatých žien sa v súčasnosti realizuje vo vekovej kategórii 30-34 ročných, s mierou umelej potratovosti 17,7 %. Zatiaľ čo najvyššiu úroveň umelej potratovosti

¹³ Údaje o počtoch interrupcií podľa rodinného stavu sú k dispozícii len od roku 1971.

vykazovali nevydaté ženy v roku 1980, kulminácia interrupcií u vydatých žien bola zaznamenaná o jedno desaťročie neskôr - v roku 1990.

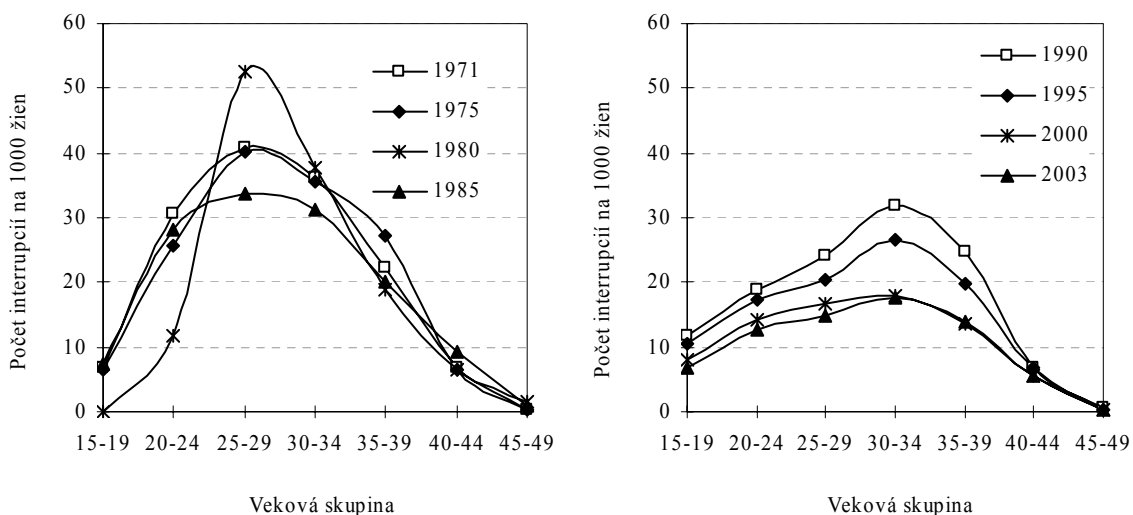
Graf 3.20 Interrupcie vydatých žien podľa veku

Až do polovice 70. rokov podstupovali umelé prerušenie tehotenstva najčastejšie ženy s tromi a viacerými deťmi - približne 36 % všetkých interrupcií. Od roku 1980 prevládajú medzi žiadateľkami o umelé prerušenie tehotenstva ženy s dvoma deťmi. Ich podiel sa v priebehu 80. rokov postupne zvyšoval - zo 41,6 % v roku 1980, na 44,7 % v roku 1985. Na začiatku 90. rokov predstavoval podiel interrupcií žien s dvoma deťmi takmer polovicu z celkového počtu umelých prerušení tehotenstva, v súčasnosti je to približne jedna tretina. Od 70. rokov je možné pozorovať nárast interrupcií u vydatých bezdetných žien a u žien s jedným dieťaťom. Podiel interrupcií vydatých a zároveň bezdetných žien vzrástol z 15,2 % v roku 1971 na 27,9 % v roku 2004, u žien s jedným dieťaťom sa podiel interrupcií zvýšil z 15,2 % na 25,5 %. V minulosti podstupovali interrupciu ženy s minimálne dvoma deťmi, v súčasnosti sa zvyšuje podiel žien, ktoré materstvo zatiaľ, resp. vôbec neplánujú.

Z celkového počtu nevydatých žien dlhodobo podstupujú interrupciu najčastejšie ženy bezdetné. Napriek tomu, že ich podiel na celkovom počte interrupcií nevydatých žien klesá, tvoria viac ako polovicu umelých prerušení tehotenstva nevydatých žien. V roku 1971 podiel interrupcií nevydatých bezdetných žien tvoril až 71,4 %, do konca roka 2004 klesol na 53,3 %. V porovnaní s obdobím spred 30 rokov vzrástol podiel interrupcií nevydatých žien s jedným a s dvoma deťmi, naopak podiel interrupcií nevydatých žien s tromi a viacerými deťmi klesol.

Graf 3.21 Interrupcie nevydatých žien podľa veku

Tab. 3.6 Umelé potraty podľa počtu živonarodených detí a rodinného stavu

Počet detí	1971	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004
Interrupcie spolu								
Bez detí	4 296	4 234	3 811	4 124	6 070	4 578	4 493	4 265
1 dieťa	4 349	3 278	4 134	5 224	8 733	6 397	4 387	3 896
2 deti	9 207	9 145	12 991	16 223	22 780	12 805	6 494	4 978
3 a viac detí	10 779	9 517	10 304	10 712	10 854	5 629	3 094	2 168
Spolu	28 631	26 174	31 240	36 283	48 437	29 409	18 468	15 307
v %								
Bez detí	15,0	16,2	12,2	11,4	12,6	15,6	24,3	27,9
1 dieťa	15,2	12,5	13,2	14,4	18	21,8	23,8	25,5
2 deti	32,2	34,9	41,6	44,7	47	43,5	35,2	32,5
3 a viac detí	37,6	36,4	33,0	29,5	22,4	19,1	16,7	14,2
Interrupcie vydatých žien								
Bez detí	209	128	134	219	464	336	536	639
1 dieťa	3 572	2 410	3 088	3 847	6 676	4 517	2 857	2 176
2 deti	8 763	8 638	12 272	15 307	21 279	11 542	5 477	3 975
3 a viac detí	10 363	9 082	9 925	10 109	10 142	5 073	2 612	1 715
Spolu	22 907	20 258	25 419	29 482	38 561	21 468	11 482	8 505
v %								
Bez detí	0,9	0,6	0,5	0,7	1,2	1,6	4,7	7,5
1 dieťa	15,6	11,9	12,1	13,1	17,3	21	24,9	25,6
2 deti	38,3	42,6	48,3	51,9	55,2	53,8	47,7	46,7
3 a viac detí	45,2	44,8	39,0	34,3	26,3	23,6	22,7	20,2
Interrupcie nevydatých žien								
Bez detí	4 087	4 106	3 677	3 905	5 606	4 242	3 957	3 626
1 dieťa	777	868	1 046	1 377	2 057	1 880	1 530	1 720
2 deti	444	507	719	916	1 501	1 263	1 017	1 003
3 a viac detí	416	435	379	603	712	556	482	453
Spolu	5 724	5 916	5 821	6 801	9 876	7 941	6 986	6 802
v %								
Bez detí	71,4	69,4	63,2	57,4	56,8	53,4	56,6	53,3
1 dieťa	13,6	14,7	18,0	20,2	20,8	23,7	21,9	25,3
2 deti	7,8	8,6	12,4	13,5	15,2	15,9	14,6	14,7
3 a viac detí	7,3	7,4	6,5	8,9	7,2	7	6,9	6,7

Úmrtnosť

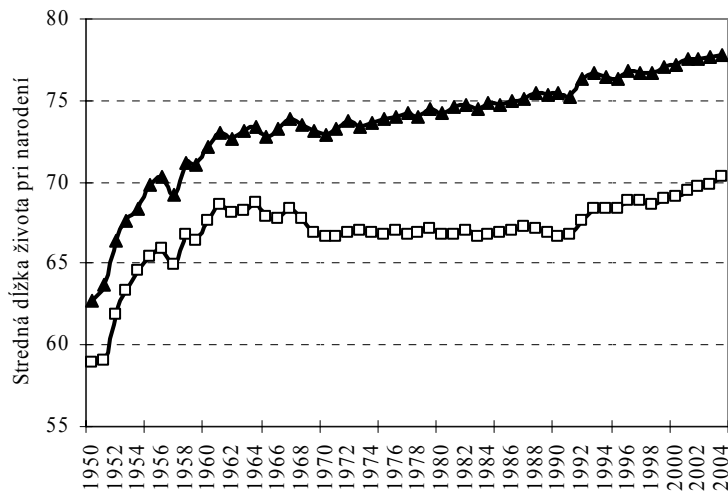
Z historického hľadiska je možné povojnový vývoj úmrtnosti na Slovensku rozdeliť na tri etapy. Prvú etapu tvorí obdobie do začiatku 60. rokov a možno ju charakterizovať významným poklesom úmrtnosti. Stredná dĺžka života pri narodení dosiahla úroveň približne 68 rokov u mužov a 73 rokov u žien. Bol to dôsledok povojnového spoločenského vývoja a prudkého poklesu dojčenskej úmrtnosti v 50. rokoch. V tomto období sa Slovensko ako súčasť Československej republiky zaradilo ku krajinám s najnižšou úmrtnosťou.

Politický vývoj v 60. rokoch spomalil a v niektorých prípadoch dokonca zastavil predchádzajúci priaznivý vývoj úmrtnosti, ktorý vystriedala etapa stagnácie. Počas trvania tohto 25-30 ročného obdobia narástla stredná dĺžka života pri narodení u žien iba o 3 roky, u mužov dokonca klesla o jeden rok.

Transformácia spoločnosti, ktorá sa začala na začiatku 90. rokov otvorila tretiu etapu vývoja úmrtnosti. Stagnácia vývoja úmrtnosti sa zastavila. Stredná dĺžka života pri narodení u mužov prekročila v tomto období historickú hranicu 70 rokov, keď sa z hodnoty 66,7 v roku 1990 zvýšila na 70,3 v roku 2004. Za rovnaké obdobie vzrástol ukazovateľ strednej dĺžky života pri narodení u žien zo 75,4 na 77,8 rokov. Tento priaznivý vývoj ovplyvňuje celý rad faktorov, z ktorých sú najdôležitejšie životný štýl, miera starostlivosti o zdravie, životné prostredie, atď. Rodinný život tiež vplýva na vývoj úmrtnosti. V súčasnosti žije 46 % mužov a 44 % žien v manželstve. Viaceré štúdie potvrdzujú, že manželstvo môže mať pozitívny, ale aj negatívny vplyv na vývoj úmrtnosti. Medzi pozitívne vplyvy patrí výberový efekt manželstva, ktorého výsledkom je minimalizácia fyzickej a mentálnej nespôsobilosti, a chrániaci efekt manželstva, ktorý zlepšuje odolnosť osôb žijúcich v manželstve voči mnohým negatívnym faktorom. Do

skupiny pozitívnych vplyvov patrí aj efekt opakovaného manželstva, ktorý prispieva k výberu najpriateľnejších osôb spomedzi rozvedených a ovdovených. Medzi negatívne vplyvy je možné zaradiť efekt straty blízkej osoby a efekt významného podielu hendikepovaných osôb medzi slobodnými.

Graf 3.22 Stredná dĺžka života pri narodení

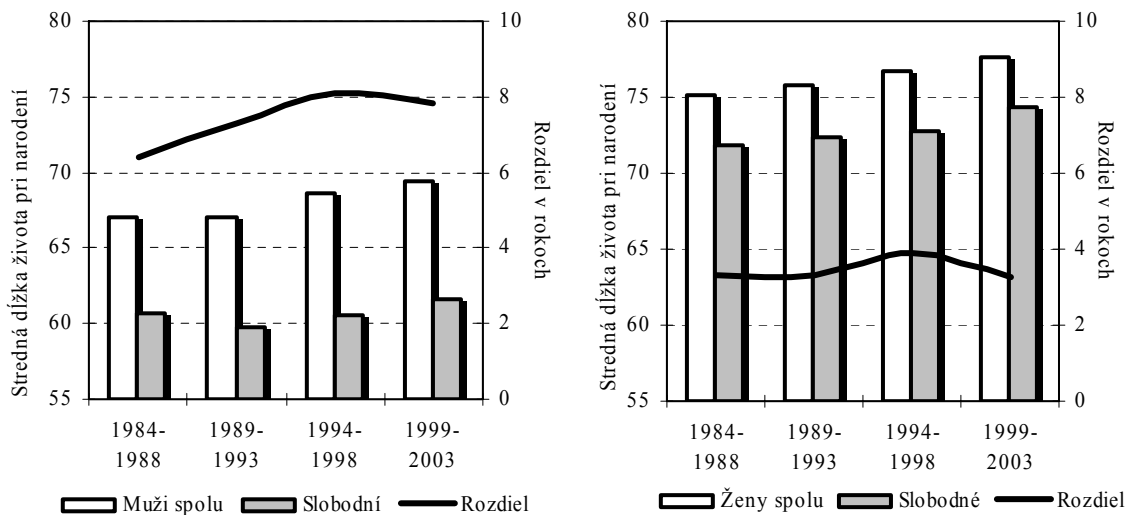

Vzhľadom na to, že vplyv vymierania podľa rodinného stavu sa intenzívnejšie prejavuje až po dosiahnutí 30 rokov, je možné strednú dĺžku života pri narodení vypočítať len pre slobodných, t.j. pre osoby, ktoré manželstvo nikdy neuzavreli a ich vymieranie je možné sledovať už od narodenia. Tento ukazovateľ môžeme porovnať so strednou dĺžkou života pri narodení všetkých osôb bez ohľadu na rodinný stav. Pre porovnanie bola použitá stredná dĺžka života vo veku 30 až 34 rokov, ďalej stredná dĺžka života vo veku 65 až 69 rokov kvôli zisteniu, či 35 ročný vekový rozdiel zmení vplyv rodinného stavu na vývoj úmrtnosti.

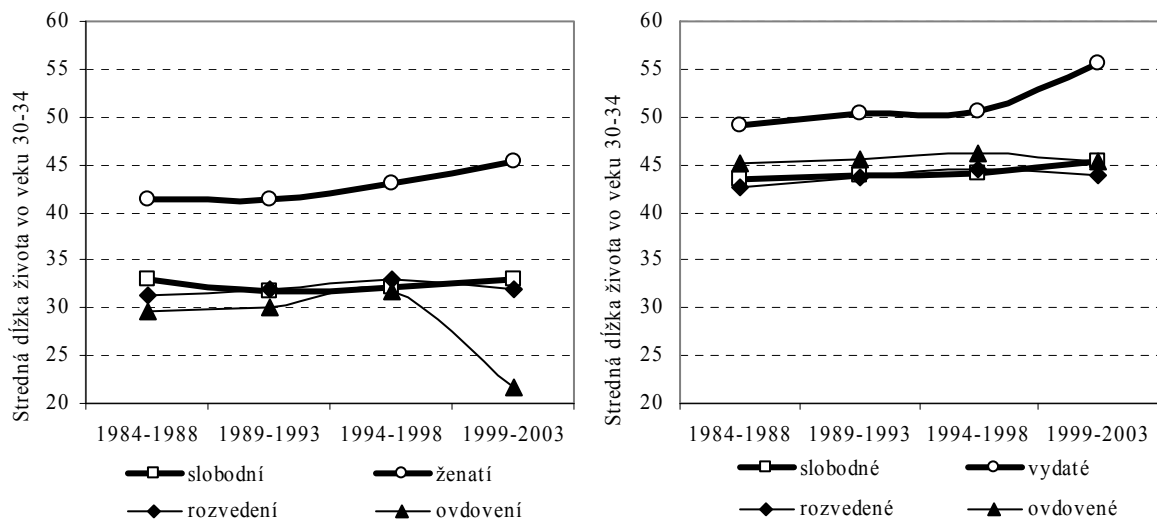
1984 až 1988, 1989 až 1993, 1994 až 1998 a 1999 až 2003, aby sa minimalizoval vplyv extrémnych, resp. nepresných hodnôt.

Stredná dĺžka života pri narodení slobodných 30-34 ročných mužov, resp. žien, je kratšia ako stredná dĺžka života pri narodení všetkých mužov, resp. všetkých žien. U mužov je rozdiel 7,8 roka, kým u žien iba 3,2 roka. Dá sa predpokladať, že slobodní muži sú vystavení väčším negatívnym vplyvom, ako slobodné ženy, čoho dôsledkom je ich vyššia úmrtnosť. Tento vplyv sa u žien javí ako stabilný, až na malú výnimku v období 1994 až 1998. U mužov v období 1984 až 1998 je zrejмый výrazný nárast, ktorý je však následne zmiernený. Táto tendencia je dôsledkom aj rozdielného nárastu strednej dĺžky života pri narodení slobodných mužov, resp. žien. Kým u mužov je nárast za celé sledované obdobie iba 0,9 roka, u žien je až 2,5 roka.

Graf 3.23 Stredná dĺžka života pri narodení podľa rodinného stavu

Graf 3.24 Stredná dĺžka života vo veku 30 až 34 rokov podľa rodinného stavu

Z rozdielného vývoja strednej dĺžky života pri narodení slobodných a strednej dĺžky života pri narodení všetkých osôb môžeme tiež predpokladať diferencovaný vývoj úmrtnosti podľa ostatných rodinných stavov. Vymieranie vydatých, ženatých, rozvedených a ovdovených možno sledovať až približne od veku 30 rokov, preto je vhodným ukazovateľom stredná dĺžka života vo veku 30 až 34 rokov.

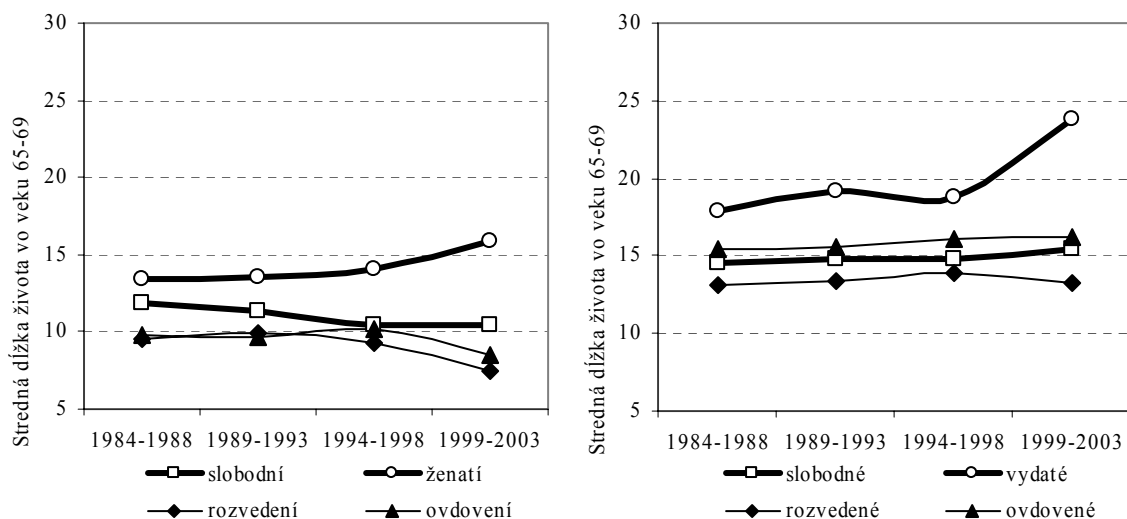
V prvom rade treba konštatovať, že muži každého rodinného stavu žijú kratšie ako ženy. Možno iba ženatí muži sa približujú svojou strednou dĺžkou života vo veku 30 až 34 rokov k slobodným, rozvedeným a ovdoveným ženám, ale ostatné rodinné stavy zaostávajú viac ako 10 rokov.

Ženatí muži resp. vydaté ženy v skúmanom vekovom intervale žijú podstatne dlhšie, ako muži resp. ženy v ostatných rodinných stavoch. V poslednom sledovanom období slobodní muži žili o 12,4 roka kratšie ako ženatí. U slobodných žien bol tento rozdiel 10,3 roka.

Doteraz mali rozdiely medzi osobami žijúcimi v manželstve na jednej strane a slobodnými, rozvedenými a ovdovelými osobami na strane druhej rastúcu tendenciu. V budúcnosti by sa tento trend mohol zmeniť, nakoľko vo vyspelých spoločnostiach sa stále väčšia pozornosť venuje rôznym znevýhodneným skupinám obyvateľstva, ktoré častejšie žijú mimo manželstva, ako v manželstve.

Vývoj strednej dĺžky života vo veku 65 až 69 rokov naznačuje, aká situácia je v úmrtnosti podľa rodinného stavu v staršom veku. Muži po dosiahnutí veku 65 až 69 rokov majú šancu žiť v priemere ešte 15,9 roka ak zostanú v manželskom zväzku, u žien je táto hodnota 23,8 roka, samozrejme ak by sa nemenili úmrtnostné pomery v budúcnosti. V ostatných rodinných stavoch žijú osoby podstatne kratšie. Ako vidno, tendencia nižšej úmrtnosti manželstve sa s rastúcim vekom zvyšuje, hlavne u žien, u ktorých v poslednom období nastal prudký nárast strednej dĺžky života. Vydaté ženy v poslednom sledovanom období žili dlhšie o 8,4 roka, kým v prvom období tento rozdiel bol 3,4 roka. U mužov tento rozdiel narástol z 1,5 roka na 5,4 roka.

Graf 3.25 Stredná dĺžka života vo veku 65 až 69 rokov podľa rodinného stavu

U ovdovených mužov sa stredná dĺžka života v skúmanom veku skraca, však nie tak prudko ako vo veku 30 až 34 rokov, ba dokonca aj rozvedení muži žijú v tomto staršom veku v poslednom období o čosi kratšie. U žien sú tendencie úmrtnosti mimo manželstva ustálené. Možno stojí za povšimnutie, že dlhodobo v tomto staršom veku (65-69 rokov), žijú najkratšie rozvedené ženy.

Možno teda konštatovať, že z pohľadu úmrtnosti mužov a žien najpriaznivejšie podmienky sú v manželskom vzťahu. Odstup od nemanželských stavov je dostatočne výrazný na to, aby sme mohli vysloviť tvrdenie o pozitívnom vplyve rodiny na úmrtnosť. U mužov sa táto skutočnosť prejavuje výraznejšie v mladšom veku, u žien v staršom veku. Z výsledkov vyplýva aj to, že na úmrtnosť negatívne vplýva rozvod a strata partnera úmrtím. U mladších mužov najviac negatívne vplýva strata partnera, u starších mužov však najviac rozvod. U žien, tak v mladšom ako aj staršom veku, strata partnera nehrá takú negatívnu rolu ako u mužov. Na ženy najviac negatívne vplýva rozvod v staršom veku.

4. Opatrenia na podporu rodín

V koncepcii rodinnej politiky SR sa uvádza: „Rodina je miestom vzniku života, formovania charakteru a osvojenia hodnôt. Aby rodina mohla plniť svoje funkcie voči jednotlivým členom aj voči spoločnosti, potrebuje vhodné prostredie pre uspokojovanie hmotných, kultúrnych a duchovných hodnôt, pre dosiahnutie stabilných a kvalitných vzťahov. Rodina je relatívne autonómna základná spoločenská jednotka s vlastnou dynamikou, nezastupiteľnými spoločenskými funkciami, súdržnosťou vnútorných vzťahov a vlastným samoregulačným mechanizmom. Úlohou demokratického štátu voči rodinám je vytváranie právnych, ekonomických a inštitucionálnych podmienok, aby rodiny mali priestor pre uplatnenie vlastnej zodpovednosti.“

V spoločnosti existuje všeobecná zhoda pokiaľ ide o význam rodiny pre spoločnosť, ako aj o potrebu jej podpory. Keď sa však prejde k praktickým otázkam podpory rodín, vzniká mnoho otáznikov, nejasností a rôznych (často protichodných) názorov.

Diskusie, ktoré sa vedú na tému podpory rodín (predovšetkým rodín s deťmi) majú najčastejšie demografický podtext a sústreďujú sa hlavne na spory medzi zástancami a odporcami pronatalitnej politiky. Je pritom zrejmé, že otázok, ktoré treba v súvislosti s podporou rodín vyjasniť, je podstatne viac a často majú principiálnejší charakter. Ide najmä o ideové a koncepčné otázky, ktoré by mali byť súčasťou odborného-politickej diskusie. Odborný a politický konsenzus je potrebné dosiahnuť hlavne v tom, aké ciele sa poskytovaním podpory sledujú, na koho má byť podpora zameraná, aká je v spoločnosti úloha štátu pri podpore rodiny, kde sú hranice medzi spoločenským záujmom a súkromím občanov, na akých sociálnych a kultúrnych základoch je podpora rodín postavená. S týmito otázkami súvisí vymedzenie mnohých skutočností, ktoré sú z hľadiska teoretického zložité a navyše často nemajú dostatočnú oporu v praxi.

V oblasti cieľov musí byť zrejmé, čo je žiaduci stav, ku ktorému má vývoj rodín za podpory spoločnosti smerovať. Je potrebné vyjasniť aj otázku, aký populačný vývoj štát uprednostňuje. Ide nielen o kvantitatívnu stránku (vývoj počtu obyvateľov a domácností), ale aj o vývoj štruktúry obyvateľstva (hlavne vekovej) a štruktúry domácností (podľa veľkosti a druhu).

Je potrebné vyjasniť, ako bude v zmysle podpory definovaná rodina, t.j. či sa pri podpore budú akceptovať len tradičné rodiny alebo aj alternatívne formy rodinného spolužitia. Od tohto rozhodnutia sa potom odvíja celý rad otázok, vrátane prispôsobenia legislatívy a nástrojov novovznikajúcim formám rodinného a partnerského spolužitia.

Pri rozhodovaní o poskytovaní podpory je potrebné stanoviť deľbu aktivít medzi štátom a ďalšími subjektmi. To znamená rozhodnúť, čo zostane v plnej kompetencii štátu a ktoré oblasti, za akých podmienok a s akými dôsledkami štát prenechá iným subjektom.

Najviac otvorených otázok zostáva pravdepodobne v oblasti foriem podpory a realizácie konkrétnych opatrení. Je potrebné vytvoriť taký ucelený systém, ktorý dosiahne stanovený cieľ v prepojení na ostatné politiky. Jednorazové opatrenia sú menej účinné, navyše veľmi často majú negatívne demografické účinky vo forme vytvárania resp. prehĺbovania demografických nerovností. Ide možno o problém politicky a ideologicky menej kontroverzný, avšak z odborného hľadiska o to náročnejší. Pri diskusii o nástrojoch podpory rodín je potrebné vyjasniť vzťah medzi sociálnou, rodinnou, populačnou a migračnou politikou. Problém, ktorý je potrebné odborne posúdiť a jednoznačne formulovať je otázka plošného alebo adresného poskytovania pomoci a podpory. Tento problém úzko súvisí s chápaním chudoby. Ďalšou otázkou je, či má byť podpora rodín uniformná alebo diverzifikovaná a či uprednostniť priame alebo nepriame formy podpory. Pod nepriamou formou sa rozumie vytváranie podmienok, aby rodina vlastnými silami alebo za pomoci príbuzných a známych dokázala úspešne plniť svoje funkcie. Priama podpora má bezprostrednejší charakter a jej využitie je hlavne pri riešení krízových situácií. Systém poskytovania priamej podpory by mal byť pružný, aby dokázal adekvátne reagovať na zmenené spoločenské podmienky a poskytnúť čo najširšie spektrum pomoci. Musí byť tiež koncepčný a premyslený, pretože každé zrealizované opatrenie sa do povedomia poberateľov fixuje ako nárok, ktorý sa následne len ťažko odbúrava. Pri moderne ponímanej podpore rodín by mali stále viac prevládať nepriame formy podpory, nakoľko motivujú rodiny k aktivite a sú menej zneužiteľné ako priame formy podpory. Nutným predpokladom racionálnych opatrení na podporu rodiny je systematické monitorovanie problémov, životných podmienok a zmien v hodnotovej orientácii rodín a ich členov.

Rodina sa na hodnotovom rebríčku európskeho obyvateľstva pohybuje na najvyšších priečkach. V krajinách EÚ sa rodine venuje veľká pozornosť. Systémy ochrany rodiny patria do kompetencie jednotlivých členských krajín a preto sú pomerne rozdielne. Ich spoločným znakom je ochrana pred chudobou, sociálnym vylúčením a ďalšími rizikami, ktoré sú spojené hlavne s deťmi. Na závažnosť demografickej situácie reagovala aj Európska komisia vydaním zelenej knihy o demografii. Významná časť správy je venovaná práve rodine. Konštatuje sa v nej, že aj keď sa súčasná podoba rodín mení, rodina zostáva základnou zložkou európskej spoločnosti a mala by sa viac podporovať prostredníctvom verejných politik. Rodina by mala hrať významnú úlohu pri riešení problému nízkej pôrodnosti, integrácie imigrantov a aj pokiaľ ide o medzigeneračnú solidaritu.

Ciele podpory

Z hľadiska spoločenského možno za hlavný cieľ podpory rodín považovať vytvorenie takých inštitucionálnych a legislatívnych rámcov a takých podmienok v spoločnosti a ekonomike, pri ktorých sa individuálne záujmy rodín čo najviac zhodujú so spoločenskými prioritami.

Ciele podpory rodiny možno rozdeliť na dve oblasti – reprodukčnú a sociálnu. Cieľom v oblasti reprodukcie je vytváranie podmienok pre realizáciu reprodukčných zámerov a v oblasti životnej úrovne zabezpečenie sebestačnosti všade tam, kde na to sily rodiny objektívne nestačia. Základné strategické ciele podpory rodín možno potom formulovať ako:

- dosiahnutie relatívnej ekonomickej nezávislosti ako základ pre občiansku nezávislosť a uplatnenie zodpovednosti za vlastnú budúcnosť,
- úspešnosť rodín v realizácii ich funkcií,
- stabilita a sociálna kvalita rodinných vzťahov v zmysle rovnoprávnosti a deľby rodinných rolí,
- vytváranie optimálnych podmienok na reprodukciu.

Ciele v sociálnej oblasti sú relatívne jednoznačné a otázkou do diskusie zostáva hlavne stanovenie sociálnej situácie, ktorá si už vyžaduje podporu. Pri stanovovaní prípadov, resp. hraníc pre sociálnu podporu, hrá dôležitú úlohu miera uplatňovania princípu subsidiarity.

Stanovenie cieľov v oblasti reprodukcie je podstatne zložitejšie a môže sa meniť v závislosti od aktuálnej demografickej situácie. Určovanie reprodukčných cieľov komplikujú aj problémy spojené s hodnotením demografickej situácie a stanovením optimálneho, resp. želaného vývoja. Nie je jednoduché dosiahnuť v tejto oblasti spoločenský konsenzus.

Zameranie podpory

Existuje mnoho definícií rodiny a mnoho názorov na to, čo je a čo nie je rodina. Popri manželstve, ktoré bolo v minulosti jednoznačne dominantným druhom partnerského spoložitia, sa stále viac presadzujú alternatívne formy spoložitia. Nie všetky formy spoložitia musia byť rovnako podporované zo strany štátu. Pri rozhodovaní o podpore zo strany štátu treba mať na zreteli ako rozhodujúce kritérium budúcnosť spoločnosti.

Reprodukcia obyvateľstva je jedným zo základných predpokladov prežitia spoločnosti. Súčasný demografický vývoj vo vyspelých krajinách nie je z tohto hľadiska priaznivý. Je známe, že čím je prostredie (spoločenské aj rodinné) menej stabilné, tým je obvykle nižšia pôrodnosť. Tieto predpoklady jednoznačne potvrdzuje nižšia intenzita plodnosti v obdobiach spoločenských alebo ekonomických kríz ako aj dlhodobo vyššie hodnoty manželskej plodnosti v porovnaní s mimomanželskou. Preto medzi prvoradé záujmy spoločnosti musí patriť udržanie stabilného spoločenského vývoja a podpora manželského spoložitia. Je zrejme, že k oživeniu reprodukcie môže prísť len v stabilnom spoločenskom prostredí a pri vyššej sobášnosti.

Na druhej strane je tu časť populácie, ktorá nepovažuje manželstvo a deti za svoj životný cieľ a ideál. Rozhodnutie o uzatváraní alebo neuzatváraní partnerských zväzkov (samozrejme v medziach zákona) a o počte detí (vrátane bezdetnosti) je individuálne právo a zodpovednosť každého jednotlivca, resp. páru a nikto nesmie byť za takéto rozhodnutie diskriminovaný. Za diskrimináciu však nemožno považovať, keď spoločnosť podporí taký spôsob života, ktorý je pre ňu výhodnejší. Aj keď z perspektívneho hľadiska spoločnosť môže uprednostňovať niektorú formu spoložitia, k narodeným deťom musí pristupovať rovnako bez ohľadu na legitimitu zväzku. Podporiť treba všetkých rodičov, ktorí chcú mať deti a starajú sa o ne.

Za súčasnej demografickej situácie sa pri podpore rodín často myslí len na rodiny s malými deťmi. Podporu rodín však nemožno chápať v takomto zúženom pohľade. Zvyšujúca sa rozmanitosť životných štýlov a podôb rodinného života prináša nové situácie ohrozenia, na ktoré by podpora rodiny mala reagovať.

Opatrenia nie je možné obmedziť len na dvojgeneračnú rodinu. Čistých dvojgeneračných rodín je málo. V mnohých rodinách patria do úzkeho rodinného zväzku aj príslušníci tretej generácie a ani štvorgeneračná rodina nie je úplnou výnimkou. Medzigeneračná solidarita je dôležitou súčasťou fungovania rodiny. Najčastejšie sa stretávame s opatrovaním vnúčat v predškolskom alebo mladšom školskom veku alebo rodičov vo vyššom veku. Samostatným problémom, obvykle dlhodobej a špeciálnej starostlivosti, je starostlivosť o zdravotne alebo mentálne postihnutých členov rodiny. Z hľadiska časového musí byť teda podpora zameraná na všetky fázy rodinného cyklu. Okrem obdobia zakladania rodiny prichádza do úvahy hlavne obdobie spojené s dospievaním detí a obdobie, keď sa rodina stará o starých alebo postihnutých členov rodiny.

Zakladanie rodiny obvykle nadväzuje na ukončenie štúdia, prípadne zahŕňa jeho záverečnú časť. Je spojené so zabezpečovaním samostatného bývania, nástupom do zamestnania a s príchodom detí do rodiny. Práve zvládnutie problémov so založením rodiny býva významným faktorom, ktorý ovplyvňuje ďalšie reprodukčné zámery, ako aj životnú úroveň rodiny.

Rodina s dospievajúcimi deťmi je zameraná predovšetkým na poskytovanie vzdelania a prípravu na osamostatnenie.

Tretia fáza rodinného cyklu, v ktorej rodina často potrebuje podporu, je spojená so starostlivosťou o starších členov rodiny. Táto fáza sa často prekrýva s obdobím, keď sa dospelé deti osamostatňujú a zakladajú si vlastné rodiny. Rodičia, na ktorých spočíva hlavná časť starostlivosti o starých rodinných príslušníkov, sú v tom čase ešte vo väčšine prípadov ekonomicky aktívni.

Samostatným problémom je starostlivosť o postihnutých členov rodiny, ktorá má obvykle charakter dlhodobej alebo dokonca celoživotnej starostlivosti. Je náročná fyzicky aj psychicky. Pre rodinu je tiež mimoriadne finančne náročná, nakoľko na jednej strane často vyžaduje špeciálne služby, čo zaťažuje rodinný rozpočet a na druhej strane neumožňuje opatrujúcim členom rodiny naplno sa zapojiť do pracovného procesu, čo zas znižuje rodinný príjem.

Poskytovatelia podpory

Na Slovensku prevláda predstava, že podpora rodín je (výlučne) úlohou štátu. Politická a ekonomická decentralizácia kladie logickú otázku, do akej miery by sa problémy vyplývajúce z populačného vývoja mali riešiť na nižšej ako centrálnej úrovni. Mnohé opatrenia sú účinnéjšie, pokiaľ sa realizujú decentralizovane, t.j. v prostredí v ktorom sa adresáti týchto opatrení priamo nachádzajú. Populačné a sociálne opatrenia nie sú výnimkou. Štátu samozrejme zostávajú v kompetencii koncepčné otázky, legislatíva, stanovenie rámcových podmienok. V rámci svojej činnosti musí tiež ostatné subjekty motivovať k podpore rodín. Veľké možnosti v oblasti podpory rodín majú subjekty, ktoré pôsobia v bezprostrednom kontakte s obyvateľstvom - hlavne zamestnávateľia a obce. Zamestnávateľia si stále viac uvedomujú význam kvalitnej a stabilizovanej pracovnej sily a obce potrebujú občanov, ktorí si v obci nájdu svoj domov a prispievajú k jej všestrannému rozvoju.

Opatrenia na podporu rodín majú prierezový charakter, čo otvára priestor pre nové subjekty a nové formy podpory. Zamestnávateľia aj obce majú v rámci svojich kompetencií dosah na oblasti, ktoré štát zo svojej centrálnej úrovne nemôže efektívne využívať. Tieto možnosti siahajú u zamestnávateľov od vzdelávania a zvyšovania kvalifikácie, cez zlepšovanie pracovných podmienok (vrátane úprav pracovnej doby) a služby pre rodiny až po priamu finančnú podporu. Obce zas majú široké pole pôsobnosti hlavne v oblasti bývania, služieb pre rodiny, voľnočasových aktivít, životného prostredia. Do úvahy prichádzajú aj finančné stimuly – úľavy na miestnych poplatkoch alebo priama finančná podpora.

Formy podpory

Za politiku možno považovať činnosť spojenú s organizovaním, riadením a ovplyvňovaním spoločenských procesov. Bezprostredne na obyvateľstvo a rodiny sú orientované štyri politiky – populačná, migračná, rodinná a sociálna. Existuje medzi nimi príbuznosť v zameraní, cieľoch aj metódach, existujú však medzi nimi aj niektoré podstatné odlišnosti. Ak chceme uvažovať o podpore rodín, musíme vymedziť jednotlivé politiky nielen ako také, ale aj vzťah medzi nimi. Veľmi zjednodušene sa dá povedať, že populačná politika je zameraná na oblasť reprodukcie (vrátane budúcich predstáv o obyvateľstve a rodine), migračná politika na usmerňovanie migrácie a integráciu prisťahovalcov, rodinná politika na podporu už existujúcich rodín a sociálna politika na poskytovanie sociálnej pomoci.

Vymedzenie jednotlivých politík nie je jednoznačné. Neexistujú jednotné definície a v prípade populačnej a migračnej politiky nie je ani jednoznačný názor na ich potrebu vo forme samostatných politík. Populačná politika sa často chápe ako súčasť rodinnej politiky (niekedy dokonca aj ako súčasť sociálnej politiky). Hovorí sa vtedy o populačne orientovanej rodinnej politike alebo pronatalitnej rodinnej politike. Migračná politika sa často poníma ako súčasť sociálnej politiky. Vzhľadom na stanovené ciele sa však zdá existencia všetkých štyroch politík ako samostatných (aj keď navzájom prepojených) ako nanajvýš opodstatnená.

Čo sa týka vzťahov medzi jednotlivými politikami, je situácia ešte neprehľadnejšia. Nedostatočne definované vzťahy sú samozrejme aj dôsledkom nejednoznačného vymedzenia jednotlivých politík a nejednotného názoru na nutnosť ich existencie.

Konkrétne opatrenia

Prípava a realizácia konkrétnych opatrení na podporu rodín je zložitý odborný problém, ktorý má multidisciplinárny charakter. Existuje mnoho koncepcií, ktoré sa môžu navzájom aj podstatnejšie odlišovať. Moderne ponímané opatrenia na podporu rodín by mali spĺňať nasledovné zásady:

- systémový charakter opatrení
- prierezový charakter opatrení
- uplatnenie princípu voľby
- podpora aktivít rodiny

Ako už bolo spomenuté, opatrenia na podporu rodín by nemali mať charakter izolovaných, jednorázových opatrení, ale mali by vytvárať ucelený systém, prepojený vnútorne aj navonok s ostatnými politikami. Začína sa dokonca objavovať názor, že pre podporu rodín nie je v súčasnosti postačujúci už ani systém opatrení, opatrenia je

potrebné ponímať ako vytváranie celkových životných podmienok. S vytvorením systému opatrení priamo súvisí prierezovosť opatrení. Pre oblasť reprodukcie navyše platí, že opatrenia musia mať nepriamy charakter. Rozhodnutie mať dieťa musí zostať súkromným rozhodnutím bez priameho zásahu štátu, toto rozhodnutie však nemôže byť vystavené veľkej konkurencii ostatných životných príležitostí a možností. To znamená, že rodičovstvo nemôže znamenať nútené zriekanie sa ostatných (mnohých) možností osobnej realizácie. Opatrenia by mali umožniť uplatňovať princíp voľby, t.j. nevnucovať jedno rozhodnutie, ale poskytnúť paletu možností. Výber, resp. konečné rozhodnutie, je na rodine. Samozrejme nie všetky riešenia musia byť rovnako výhodné zo spoločenského hľadiska, preto spoločnosť môže uplatniť svoje preferencie. Opatrenia v prospech rodiny by preto mali mať väzbu na spoločenskú situáciu. Je potrebné vytvoriť takú koncepciu, ktorá by podporila aktivitu rodín. V súčasnosti ešte stále prevláda názor, že podpora rodiny je poskytovanie „niečoho“. Rodinám však treba v prvom rade vytvoriť podmienky a priestor pre realizáciu vlastných zámerov. Rodiny by podľa svojich predstáv rozhodovali o počte detí, pričínili by sa o chod rodiny a zabezpečenie materiálnych podmienok (bývanie, zamestnanie, finančná situácia), ako aj o výchovu a vzdelanie detí.

Opatrenia na podporu rodín sú rôzneho druhu, najčastejšie ide o opatrenia:

- legislatívno-právne
- sociálno-ekonomické
- výchovno-vzdelávacie
- zdravotné

Legislatívno-právne opatrenia sú zamerané na ochranu rodiny a jej členov. Ide o celý systém rodinného práva a legislatívnych úprav súvisiacich s rodinou. Táto oblasť podpory je výlučne doménou štátu. Štát podporuje a právne chráni stabilitu manželstva a partnerských vzťahov. Postoj štátu k iným formám partnerského spoluzitia je určovaný potrebami detí a iných závislých (ohrozených) členov. Štát legislatívne aj inštitucionálne zabezpečuje práva a potreby detí, v prvom rade právo detí na rodičovskú starostlivosť a na rodinné prostredie. Ak rodičovská starostlivosť zlyháva, nastupujú rôzne formy náhradnej výchovy. Zákon stanovuje aj povinnosti dospelých detí voči svojim rodičom.

Sociálno-ekonomické opatrenia sú zamerané na zabezpečenie rodiny po materiálnej stránke a dosiahnutie štandardnej životnej úrovne. Okrem štátu majú v tejto oblasti možnosť pôsobiť aj iné subjekty. Mnohé životné situácie zhoršujú finančnú situáciu rodín - buď prinášajú zvýšené náklady alebo znamenajú stratu, resp. zníženie rodinných príjmov. Základnou zodpovednosťou štátu voči rodinám je vytváranie podmienok pre rast výkonnosti ekonomiky, podpora makroekonomickej rovnováhy a zabezpečenie zamestnanosti. Štát garantuje po pracovno-právnej aj sociálnej stránke právo rodiny zvoliť si formu starostlivosti o deti resp. iných závislých členov rodiny. V rámci systému sociálneho zabezpečenia poskytuje štát sociálne slabším rodinám priamu sociálnu podporu na plnenie úloh v jednotlivých fázach rodinného cyklu. Tiež pomáha zvládnuť niektoré životné udalosti, ktoré zhoršujú finančnú situáciu rodín – príchod dieťaťa do rodiny, prítomnosť zdravotne postihnutého člena rodiny, prítomnosť len jedného žiteľa v rodine, úmrtie člena rodiny a pod. Štát v týchto prípadoch poskytuje rodine jednorazové alebo opakované príspevky. Štát v spolupráci s inými subjektmi (hlavne obcami) vytvára podmienky pre obstaranie a udržanie bytu. V prípade sociálne odkázaných rodín prichádzajú do úvahy aj ďalšie podporné opatrenia. Štát v spolupráci s inými subjektmi poskytuje pomoc a podporu rodinám pri riešení krízových situácií, pričom využíva vhodné nástroje sociálnej práce.

Výchovno-vzdelávacie opatrenia majú za cieľ výchovu k morálnym hodnotám, zabezpečenie vzdelania a prípravu na manželstvo a rodičovstvo. Štát spolu s inými spoločenskými subjektmi vytvára rodinám informačné a inštitucionálne podmienky pre zdokonalenie ich výchovného pôsobenia. Z hľadiska účinnej výchovy je partnerská spolupráca rodín s inými inštitúciami (hlavne školou) nevyhnutná. Okrem základného vzdelávania spolupracuje štát s rodinou a ďalšími subjektmi aj v oblasti sexuálnej výchovy, výchovy k manželstvu a rodičovstvu, pri rozvoji športových, kultúrno-umeleckých a pracovných aktivít. Vzdelávanie je už v súčasnosti celoživotnou záležitosťou a nie je zamerané len na deti a mládež.

Zdravotné opatrenia sú zamerané na ochranu zdravia. Štát zaručuje každému právo na ochranu zdravia a života vo všetkých obdobiach života na úrovni aktuálnych vedeckých poznatkov a ekonomických možností. Zdroje a podmienky pre poskytovanie štátnej zdravotníckej starostlivosti zabezpečuje štát legislatívnymi, administratívnymi a ekonomickými opatreniami a medzinárodnou spolupracou. Štát podporuje zvyšovanie zdravotnej uvedomelosti obyvateľstva a ochranu pred všetkými druhmi závislostí.

Všetky druhy opatrení, či už legislatívno-právne, sociálno-ekonomické, výchovno-vzdelávacie alebo zdravotné, majú podobu rôznych priamych alebo nepriamych vplyvov na rodinu. Ide predovšetkým o prípravu a prijímanie zákonov, noriem a smerníc, ratifikáciu medzinárodných dohovorov, návrhy podporných programov, koordináciu projektov, subvenčné, úverové a daňové opatrenia, poskytovanie rôznych dávok, príspevkov, podpôr a dotácií.

Okrem štandardných a často používaných opatrení existuje mnoho opatrení, ktoré nezískali (zatiaľ) širšiu politickú ani odbornú podporu a preto sa v praxi uplatňujú len zriedka alebo vôbec. Existujú skôr v teoretickej podobe v programoch politických strán, cirkvi alebo záujmových organizácií. Ich uplatnenie v praxi je otáznave ale nie vylúčené. Bude závisieť od budúceho spoločenského, politického aj demografického vývoja.

- Najviac takýchto návrhov sa týka práce v domácnosti, resp. zrovnoprávnenia zamestnania a práce v domácnosti. Práca v domácnosti by mala byť považovaná za prácu ako ktorákoľvek iná. Preto osoby, ktoré vykonávajú prácu v domácnosti, by mali byť platené priamo a nie prostredníctvom dávok.
- Pri podpore rodín sa často využíva daňový a sociálny systém. Zatiaľ neexistuje medzi odborníkmi jednotný názor na tieto opatrenia. Mnohým sa tieto opatrenia zdajú nedostatočné a žiadajú radikálnejšie zmeny v daňovom a sociálnom systéme, napr. priame odpočítavanie výdavkov na výchovu detí z daňového základu.
- V oblasti vzdelávania sa najčastejšie spomína potreba povinnej výučby starostlivosti o deti, rezervy nepochybne existujú aj v oblasti celoživotného vzdelávania.
- Viaceré opatrenia sú zamerané na zladenie reprodukcie a profesijnej kariéry. Spoločnosť by mala akceptovať predlžovanie ľudského života ako aj skutočnosť, že znižovanie plodnosti je do značnej miery spojené s odkladaním pôrodov do vyššieho veku. Je jednoduchšie posunúť do vyššieho veku budovanie profesijnej kariéry ako rodenie detí. To znamená, že v ideálnom prípade by rodenie detí malo predchádzať budovaniu profesijnej kariéry a malo by nasledovať hneď po období, ktoré je venované vzdelávaniu. Ak sa tak má stať vo väčšom rozsahu, je potrebné, aby šancu v zamestnaní dostali aj ľudia vo vyššom veku a naopak, aby mladí ľudia mali vytvorené základné podmienky pre zakladanie rodín ešte pred naštartovaním profesijnej kariéry.
- Volebné právo by mal mať každý od narodenia až po smrť. Volebné právo by za neplnoleté deti realizovali rodičia (tak ako nakoniec v mnohých iných oblastiach).
- Pohľad spoločnosti by mal byť zameraný viac na rodinu. Predovšetkým v oblasti trávenia voľného času by mali byť podporované spoločné rodinné aktivity.

Podpora rodín zahŕňa rôzne životné situácie. Oblasti, na ktoré je podpora rodín zameraná, vyplývajú z celkovej spoločenskej situácie. V súčasnosti je podpora rodín zameraná hlavne na:

- Zosúladenie povinností v zamestnaní a v rodine.
Ide v súčasnosti pravdepodobne o hlavný problém, s ktorým sa stretávajú najmä mladí rodičia, ale aj tí, ktorí sa starajú o starého alebo postihnutého člena rodiny. Do tejto skupiny opatrení spadá hlavne starostlivosť o malé deti, služby pre rodiny a motivovanie zamestnávateľov k ústretovosti voči rodinám. Spoločnosť musí vytvárať podmienky na bezkonfliktné zladenie rodinných a pracovných povinností. Na druhej strane je potrebné zabezpečiť nediskrimináciu tých, ktorí sa rozhodnú uprednostniť prácu v domácnosti (rodine) pred zamestnaním.
Počas vykonávania pracovných povinností potrebujú rodičia kvalitnú starostlivosť o svoje deti. Ide o veľmi citlivú oblasť, preto okrem kvality je veľmi dôležitá aj rôznorodosť poskytovanej starostlivosti, aby si každý mohol vybrať takú formu, ktorá mu najviac vyhovuje.
Služby pre rodiny musia byť dostupné finančne aj geograficky. Táto forma podpory by mala prevládať nad priamou finančnou podporou, nakoľko je efektívnejšia a menej zneužívateľná.
Zamestnávatelia, ktorí sú ústretoví voči rodine, vytvárajú dobré pracovné podmienky pre svojich pracovníkov a umožňujú im zladiť pracovné a rodinné povinnosti, by mali byť ocenení morálne aj ekonomicky.
- Rovnosť príležitostí
Pod rovnosťou príležitostí je potrebné rozumieť nie len rovnosť spoločenskú, t.j. vo verejnom živote a na pracovisku, ale aj v rodine. Rovnosť príležitostí v rodine znamená rovnosť jednotlivých členov rodiny čo sa týka práv aj povinností. Aj keď rodinné role sú nevyhnutným predpokladom pre praktické fungovanie rodiny, pre zlepšenie súčasnej reprodukčnej situácie je potrebné prekonanie niektorých rodovo podmienených stereotypov. Ide hlavne o vytvorenie podmienok, aby muži mali väčšie možnosti zapojiť sa do starostlivosti o rodinu a deti a neboli odsúvaní len do úlohy živiliteľa. Tým by na druhej strane vznikli priaznivejšie podmienky pre ženy, aby sa popri starostlivosti o rodinu mohli venovať aj spoločenským, profesijným alebo osobným aktivitám.
- Bývanie
Vhodné (vyhovujúce) bývanie, či už samostatné alebo viacgeneračné, je jednou zo základných podmienok pre dobré fungovanie rodiny, čo sa týka medziľudských vzťahov aj životnej úrovne. Vhodne vyriešená bytová situácia má tiež pozitívny vplyv na úroveň reprodukcie. Problémy s bývaním postihujú najviac práve mladých ľudí, ktorí si zakladajú rodinu. V oblasti bývania je potrebné uskutočniť systémové zmeny, ktoré odstránia deformácie v platení nájomného a obmedzí čierny trh s bytmi. Riešením nepriaznivej bytovej situácie mladých ľudí je aj rozvoj nájomného, družstevného a komunálneho bývania, ktoré je pre mnohých ľudí dostupnejšie ako vlastnícke bývanie.
- Zvýšenie plodnosti
Pri súčasnej demografickej situácii je väčšina opatrení podporujúcich rodinu priamo alebo aspoň nepriamo zameraná na zvýšenie plodnosti. Pri motivovaní rodín k väčšiemu počtu detí treba mať na pamäti viaceré skutočnosti.

Štát musí prispievať k vytvoreniu takých podmienok, aby každý mohol slobodne, informovane a bez zásadnejších prekážok realizovať svoje reprodukčné zámery.

Opatrenia na podporu plodnosti by mali byť zamerané na dosahovanie chceného počtu detí. Snaha zmeniť (zvýšiť) pomocou opatrení počet chcených detí v rodine býva málo efektívna.

Rodina založená na manželstve je v našich podmienkach najprirodzenejším prostredím na realizáciu reprodukčných zámerov obyvateľstva, o čom svedčia aj vyššie hodnoty manželskej plodnosti v porovnaní s mimomanželskou.

Rodinné a reprodukčné správanie je veľmi citlivou a súkromnou sférou života každého jednotlivca. Rozhodnutia uskutočnené v tejto oblasti však majú vážny celospoločenský dosah. Preto štát nemôže pristupovať k rodine a k reprodukcii pasívne a rezignovať na konkrétne opatrenia, ktorými by podporoval celospoločenské záujmy. Podpora rodín je potrebná aj napriek výhradám o nízkej efektívnosti štátnych zásahov do reprodukčného a rodinného správania obyvateľstva. Rodinám treba vytvoriť podmienky na slobodné a informované rozhodovanie v oblasti reprodukcie a na dosahovanie dôstojnej životnej úrovne. Konkrétne opatrenia by mali byť koncipované tak, aby čo najviac využívali iniciatívu samotných rodín a podporovali ich aktivitu.

Záver

Dlhodobý a relatívne stabilný model reprodukčného a rodinného správania populácie Slovenska sa na začiatku 90. rokov prudko zmenil. Postupné prispôsobovanie sa novým politickým, hospodárskym a ekonomickým podmienkam zapríčinilo zvrat vo vývoji takmer všetkých demografických ukazovateľov. Rodina na Slovensku sa v mnohých smeroch „ocitla“ v rovnakej situácii, akou prechádzali rodiny v západnej Európe celé desaťročia. U nás došlo k zásadným zmenám v oveľa kratšom čase, čo spôsobilo, že u časti obyvateľstva boli tieto zmeny prijímané s nepochopením alebo dokonca s odmietaním. Porovnávanie populačného vývoja pred a po roku 1989 vyvoláva polemiku o kríze súčasnej slovenskej rodiny. Problém však spočíva v tom, že vzhľadom na podmienky fungovania sa porovnávajú dve navzájom neporovnateľné obdobia. Súčasný populačný a rodinný trendy predstavujú pritom iba posun k trendom štandardným pre moderné európske demokratické spoločnosti.

Vývoj rodinného správania v najbližších rokoch naznačujú demografické charakteristiky súčasného a nedávneho populačného vývoja. S veľkou pravdepodobnosťou sa v populácii udrží stále dominantný model tradičnej rodiny, právne legalizovaný sobášom. Manželstvo na Slovensku sa „teší“ vysokej prestíži, a to aj napriek tomu, že alternatívne formy spoluzitia sú stále častejšie. Počet osôb žijúcich v manželstve bude s veľkou pravdepodobnosťou naďalej klesať. Mladí ľudia, ktorí sa pre manželstvo rozhodnú, budú doň vstupovať vo vyššom veku. Dôvodom zvyšovania sobášneho veku bude nielen častejšie štúdium na vysokých školách, ale aj snaha získať kvalifikáciu a postavenie v zamestnaní, dosiahnuť určitú ekonomickú nezávislosť, zabezpečiť si bývanie, atď. Časť manželstiev sa legalizuje po predchádzajúcom spoluzití. Druhú alternatívu rodín budú predstavovať kohabitácie, ktorých počet sa neustále zvyšuje. Dá sa očakávať, že bude pokračovať rast záujmu o túto formu spoluzitia predovšetkým u slobodných osôb, ktoré si ho volia ako prejav moderného životného štýlu. Dôsledkom bude zvyšovanie počtu detí narodených mimo manželstva. Predpokladá sa, že sa bude čoraz častejšie objavovať aj ďalší variant rodinného správania, a to život bez trvalého partnera.

Čo sa týka rozvodovosti, spoločenský postoj k rozvodu ako k adekvátnej forme ukončenia manželstva, sa pravdepodobne nezmení. Z doterajších trendov rozvodovosti je zjavný pokles stability už existujúcich manželstiev. Na základe klesajúceho záujmu o manželský život by bolo možné usudzovať, že bude klesať alebo aspoň stagnovať aj počet rozvodov. Skúsenosti z vývoja rozvodovosti v druhej polovici 90. rokov, keď sobášnosť výrazne klesala, však takúto tendenciu nepotvrdzujú. Naopak, intenzita rozvodovosti nepretržite narastala. Dôsledky rastúcej rozvodovosti sa prejavujú v skladbe obyvateľstva podľa rodinného stavu, vo zvyšovaní počtu neúplných rodín, ako aj domácností jednotlivcov, ktorých časť tvoria rozvedené osoby, hlavne muži, ktorým sa po rozvode zverujú deti do opatery len zriedkavo.

Počet detí v rodinách bude do značnej miery ovplyvňovaný ekonomickým hľadiskom. Náklady na starostlivosť, výchovu a vzdelávanie detí sa neustále zvyšujú. Deti sa tak dostávajú do konkurenčného vzťahu s inými možnosťami a záujmami rodičov. Hodnota dieťaťa začína nadobúdať iné dimenzie – ide predovšetkým o psychologickú hodnotu, t.j. o potešenie a pocit naplnenia, ktoré rodičom dieťa poskytuje. Pravdepodobne sa bude zvyšovať počet manželstiev bez detí a s jedným dieťaťom, naopak bude klesať počet rodín s väčším počtom detí. Model dvojdetnej rodiny je na Slovensku stále najrozšírenejšou formou úplnej rodiny a podľa prognózy vývoja cenzových domácností do roku 2025 ňou aj ostane.

Rodina s deťmi zostala ideálom pre väčšinu spoločnosti, skutočnosť však tomu nezodpovedá a tento ideál zostáva príliš často nenaplnený. Moderná spoločnosť je postavená na úspechu. Tlak na výkonnosť, ekonomickú nezávislosť, vzdelanie, budovanie profesijnej kariéry, záujem o cestovanie a príjemné trávenie voľného času je veľkou konkurenciou pre rodinu, najmä pre rodinu s viacerými deťmi. Navyše najmä mladé rodiny s deťmi majú problémy s bývaním, znížením životného štandardu a uplatnením sa na trhu práce.

Úlohou spoločnosti je rodinu akceptovať a chrániť. Pri ochrane sa uplatňuje princíp subsidiarity. Tam, kde si rodina nedokáže pomôcť vlastnými silami, nastupuje priestor pre pomoc od štátu, resp. iných subjektov. Ak má byť v súčasnosti podpora rodín účinná, musí obsiahnuť pluralitu životných štýlov a opatrenia musia zodpovedať potrebám celého rodinného cyklu. Opatrenia na podporu rodín sa nachádzajú medzi rešpektovaním práva rodiny usporiadať si vlastný život a politickým zabezpečením predpokladov, ktoré to umožňujú. Podpora rodín musí byť založená na spoločenskej solidarite s rodinami, ktoré majú viac detí alebo sa starajú o starých alebo postihnutých členov rodiny.

Rodinné správanie súčasnej populácie Slovenska má okrem uvedených zmien aj celý rad iných prejavov. Patrí k nim napríklad skorý začiatok aktívneho sexuálneho života, predlžovanie spoločného života dospelých detí a ich rodičov, oddelené spoluzitie manželov, predovšetkým z dôvodov zamestnania na rôznych miestach a podobne. V podmienkach Slovenskej republiky sa však štatisticky nesledujú. Rastúci záujem o rodinu si vyžaduje kvalifikovaný prístup, ktorý by vychádzal z analýzy reálnej situácie. Na Slovensku však absentuje špeciálne zisťovanie zamerané na skúmanie rodiny a rodinného správania. Údaje získavané zo sčítania obyvateľov v rámci spracovávaní dát o cenzových domácnostiach raz za desať rokov už zďaleka nepostačujú.

Literatúra

Aktualizácia koncepcie štátnej rodinnej politiky na roky 2004-2006.

Vláda SR, 2004.

Beckett, M., Elliott, M.: Does the association between marital status and health vary by sex, race, and ethnicity?
www.rand.org/labor/DRU/DRU2869.pdf

Cenzové domácnosti, manželské páry a faktické manželstvá.
Bratislava, Slovenský štatistický úrad, 1991.

Cliquet, R.: The future of Europe's population.
Strasbourg, Council of Europe, 1993.

Filadelfiová, J.: Kto je rodina: kritéria a ich citlivosť.
Mozaika rodiny č. 1, Bratislava, Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny, 1994.

Guráň, P., Filadelfiová, J.: Rodina na Slovensku v 90. rokoch.
Mozaika rodiny č. 2, Bratislava, Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny, 1998.

Hu, Y., Goldman, N.: Mortality differentials by marital status. An international comparison.
Demography, 1990, roč. 27, čís. 2, str. 233-250.

Jurčová, D.: Slovník demografických pojmov.
Bratislava, INFOSTAT, 2005.

Koncepcia štátnej rodinnej politiky.
Vláda SR, 1996.

Korenman, S., Goldman, N., Fu, H.: Refining estimates of marital status differences in mortality at older ages.
www.nber.org/paper/t0182.pdf

Lukáčová, M., Pilinská V.: Obyvateľstvo Slovenska podľa výsledkov SODB.
Bratislava, INFOSTAT, 2005.

Matulník, J., Minichová, M., Vavrová, Z. (ed.): Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy.
Trnava, Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity, 2002.

Možný, I.: Sociologie rodiny.
Praha, Sociologické nakladatelství, 1999.

Pavlík, Z., Kučera M. (ed.): Populační vývoj České republiky 2001.
Praha, Přírodovědecká fakulta UK, 2002.

Pinnelli, A., Hoffann-Nowotny, H. J., Fux, B.: Fertility and new types of households and family formation in Europe.
Strasbourg, Council of Europe, 2001.

Prognóza cenzových domácností v SR do roku 2025.
Bratislava, Štatistický úrad SR, 2003.

Propopulační politika - ano či ne.
Praha, Centrum pro ekonomickou politiku, 2002.

Rabušic, L.: Kde ty všechny děti jsou?
Praha, Sociologické nakladatelství, 2001.

Rychtaříková, J.: Úmrtnost v České republice podle rodinného stavu.

Demografie, 1998, roč. 40, čís. 2, str. 93-102.

Rodina ako predmet vedy.
Bratislava, Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny, 1994.

Sčítanie ľudu, domov a bytov 1961.
Bratislava, Slovenský štatistický úrad.

Sčítanie ľudu, domov a bytov 1970.
Bratislava, Slovenský štatistický úrad.

Sčítanie ľudu, domov a bytov 1980.
Bratislava, Slovenský štatistický úrad.

Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991.
Bratislava, Slovenský štatistický úrad.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001 .
Bratislava, Štatistický úrad SR.

Srb, V., Vaňo, B.: Úmrtnosť obyvateľstva podľa rodinného stavu.
Demografie, 1989, roč. 31, čís. 1, str. 37-41.

Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike (1970-2004).
Bratislava, Štatistický úrad SR.

Valkonen, T., Martikainen, P., Blomgren, J.: Increasing excess mortality among non-married elderly people in developed countries.
www.demographic-research.org.

Vaňo, B. (ed.): Populačný vývoj v SR 2002.
Bratislava, INFOSTAT, 2000.

Vaňo, B. (ed.): Obyvateľstvo Slovenska 1945-2000.
Bratislava, INFOSTAT, 2001.

Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike (1992-2002).
Bratislava, Štatistický úrad SR.

Wingen, M.: Ein erneutes Plädoyer für eine bevölkerungsbewusste Familienpolitik.
Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2002, roč. 27, čís. 1, str. 69-85.

Vydal: **Inštitút informatiky a štatistiky**
Dúbravská cesta 3, 845 24 Bratislava 45

V edícií: **Akty**

Pod číslom: **10**

Počet strán: **67**

Počet výtlačkov: **100**

Tlač: **Inštitút informatiky a štatistiky**

25-2005-A/10